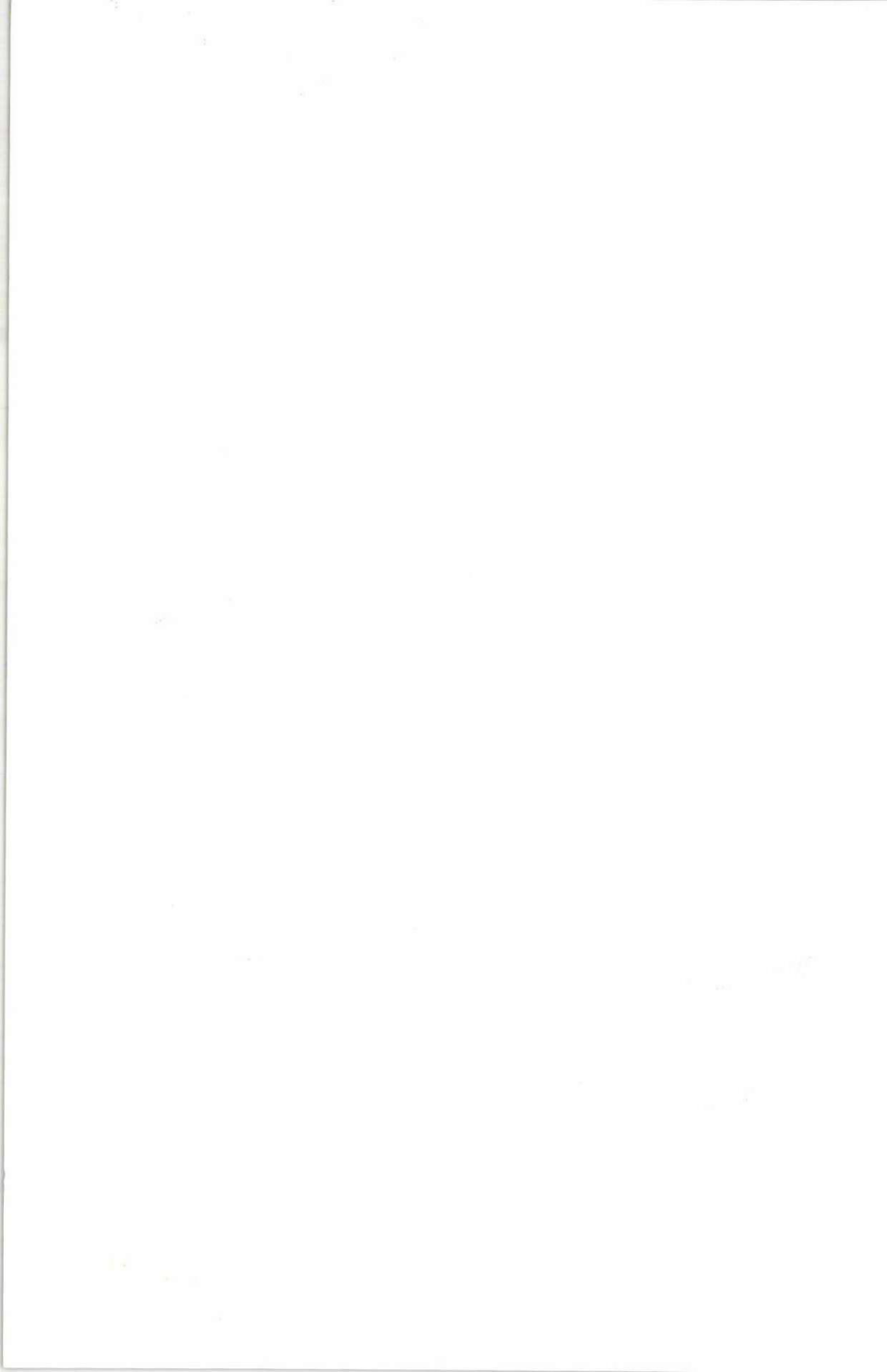

Rimay
Andrea

Rendszerváltó *nők*

Gondolat

Rendszerváltó nők

682

Rimay Andrea

Rendszerváltó nők

Interjúk

Gondolat Kiadó
Budapest, 2013

© Rimay Andrea, 2013

© Interjúalanyok, 2013

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

www.gondolatkiado.hu

gondolatkiado.blog.hu

facebook.com/gondolatkiado

twitter.com/gondolatkiado

A kiadásért felel Bácskai István

Szöveggondozó Gál Mihály

Műszaki szerkesztő Pintér László

Tördelő Lipót Éva

Nyomta és kötötte a Rolling-Site Nyomda

ISBN 978 963 693 473 6

Tartalom

Bevezetés	7
Béki Gabriella (Az interjú 2005 decemberében és 2011 márciusában készült.)	11
Botos Katalin (Az interjú 2011 márciusában készült.)	25
Büky Dorottya (Az interjú 2006 áprilisában és 2011 áprilisában készült.)	38
Hága Antónia (Az interjú 2012 januárjában készült.)	54
Hodosán Róza (Az interjú 2005 novemberében és 2011 áprilisában készült.)	69
Kóródi Mária (Az interjú 2006 januárjában és 2011 márciusában készült.)	86

Kósáné Kovács Magda (Az interjú 2006 januárjában és 2011 márciusában készült.)	103
Kutruetz Katalin (Az interjú 2011 áprilisában készült.)	119
Pusztai Erzsébet (Az interjú 2011 márciusában készült.)	130
Rózsa Edit (Az interjú 2011 októberében készült.)	147
Szelényi Zsuzsa (Az interjú 2006 áprilisában és 2011 márciusában készült.)	169
Ungár Klára (Az interjú 2005 novemberében és 2011 márciusában készült.)	187
Névjegyzék	205

Bevezetés

2005 tavaszán, a rendszerváltás 15. évfordulóján a *Tűsarok* szerkesztői egy esti beszélgetésre hívtak három nőt, akik egykor részesei voltak a szamizdatos időknek, részt vettek a rendszerváltás előkészítésében, majd parlamenti képviselők lettek, ám 2005 tavaszán már egyikük sem volt aktív politikus. Ki ezért, ki azért hagyta ott végleg vagy átmenetileg a pályát.

Engem viszont már korábban is inkább az érdekelt: miért kezdtek bele? 1988–1989 euforikus és megismételhetetlen időszakában az élet legkülönbözőbb területeiről mi vezette a nőket a politizálás, a közélet felé? Mit vártak, hogyan élték meg azokat az időket? Hogyan lehetett szembeszállni a hatalommal, s később hogyan lehetett – ha lehetett egyáltalán – nőként politizálni? Milyen minták, példák voltak azok, amelyeket a politizáló nők követtek, vagy követni próbáltak? Kik voltak az elődök, akiktől tanulni lehetett, akiktől el lehetett lesni a politizálás játékszabályait? Voltak-e női mintáik a mai politizáló nőknek? Vagy inkább elképzelt mintákhoz igazodnak, külföldi politikusokat próbálnak másolni, vagy önmagukat adják? Ha már belekezdtek, hova jutottak, hogyan tudtak érvényesülni, milyen szerepeket játszottak?

Ezekből a gondolatokból születtek meg később azok az interjúk, amelyek közül több is megjelent a *Tűsarok* oldalain, s amelyek alapján megszületett ez a könyv. Igaz, ehhez kellett az a felindulás is, amit akkor éreztem, amikor a rendszerváltás 20. évfordulója kapcsán készült múlt-idéző cikkek, rádió- és tévéműsorok szereplői között nagyítóval kellett keresni a nőket.

2010-re, a rendszerváltás 20. évfordulójára egyetlen rendszerváltó nő sem maradt a Parlamentben. Ám, ahogy a szamizdatos időkről, úgy arról sem kérdezte meg őket senki, hogy miért és hogyan szálltak ki, hogyan búcsúztak és hogyan búcsúzott tőlük a pártjuk, kollégáik? Ki, hogyan és miért választott teljesen más területet, hogyan boldogult, és ha eltávolodott, miért maradt mégis a politika közelében?

Arra is kíváncsi voltam, s vagyok máig, hogy szerintük miért vannak ennyire kevesen. Nők a politikában: kivételezett helyzetű dámák? Marginális, befolyás nélküli csoport? Egyének, akik a férfivilágba tökéletesen be simulva tudnak csak megkapaszkodni ezen a játéktéren? Ki tehet arról, hogy alig harminc-negyven női képviselő kerül ciklusról ciklusra a Parlamentbe? Lehet-e, kell-e növelni ezt a számot?

A kérdés azért is izgalmas, mert a magyar politika története tökéletesen férfiközpontú. A múltban és a jelenben is a férfidominancia a jellemző, ami a mai napig is oly erősen érvényesül, hogy ha a nők előtt vannak is női minták, kénytelenek a férfiak világához, beszédmódjához, az általuk diktált szabályrendszerhez alkalmazkodni.

A magyar történelemben a politizáló nők mindig különlegesként, egyedülállóként tűntek fel. Magányosan, nap mint nap megküzdve a kivételezett szerepből adódó nehézségekkel, ami az éppen regnáló rendszer kiszolgálására, a férfiakkal szembeni alázatra készítette őket, így

nem voltak követőik a nők között, ők maguk pedig nem érezték szükségét annak, hogy újabb nőknek vagy akár női generációknak adják át tudásukat, vagy olyan női mozgalom élére álljanak, amely a nők közéleti jogaiért és szerepvállalásáért szállt volna harcba. Így, a politizáló nők megmaradtak egyedinek és kivételesnek, Pető Andreát idézve*, bezzeg-nagyasszonyoknak, akik között hiányzik a folytonosság biztonsága. Ebben az értelemben a mai politikusnők sem mások: kicsiny csoportjuk nem alkot egységet, önállóan léteznek, betagozódva a napi politikába, s mindez folyamatosan felülírja a közös női érdekek egybekovácsolódását, megkérdőjelezi azok létjogosultságát. Ha nincsenek követőik, s ha nem tesznek lépéseket arra, hogy nők további generációit neveljék és vonják be a politikába, akkor hogyan folytatódik a női politikusok történelme? Ugyanilyen szigetszerűen, össze nem kapcsolódva, magányosan? Fenntartva a kivételezettnek látszó, de valójában marginális helyzetet?

Kérdések és újabb kérdések, amelyekre válaszokat kerestem maguknál az érintetteknel: a rendszerváltás időszakában a politikába belecsöppenő nőknél.

A visszaemlékezés persze mindig számvetés is: hova jutott az ország, a politika? Hogyan látják a rendszerváltó nők a politikát, a közéletet? Ezt akarták? Tévedés volt? Elrontottuk? Elrontották? Mit gondol az elmúlt húsz-egynéhány évről a liberális, a konzervatív, a szocialista?

Ragaszkodtam ahhoz, hogy csak nőket keressek meg. Főként azért, mert őket sokkal kevesebbszer kérdezi meg bárki. Mert gondolataik, szavaik, üzeneteik érvényesek ma is, s többen most először mondhatták el történetüket.

* Pető Andrea: *Napasszonyok és Holdkisasszonyok. A mai magyar konzervatív női politizálás alaklana*

És mert az interjúkkal azt kívánom üzeni, hogy sok okos, rátermett nő él közöttünk, akiknek érdemes odafigyelni a szavára, és akikre szükség van (lenne) a politika, a közélet minden területén.

Az 1990-es parlamentben 32 nő volt, közülük sajnos már sokan elmentek, pedig Solt Ottíliát, Beke Katát is megkérdeztem volna, ahogy egykori Népszabadságos főnökömmel, Bossányi Katival is szívesen csináltam volna rendszerváltó interjút. Sajnálom, hogy erre már nincs mód.

Örülök, hogy kötetemben majdnem mindenki* megszólal, akire kíváncsi voltam.

Köszönöm az interjúkat, a megszólalók közreműködését, akik igent mondtak felkérésemre.

Rimay Andrea

* Szabó Erika 1990-ben az SZDSZ színeiben lett parlamenti képviselő, majd négy év szünet után, 1998-ban Fidesz-képviselőként tért vissza, s ma is az. A 2006-ban, vele készített s a *Tűsarok* oldalain ma is olvasható interjú kötet formájában való megjelenéséhez nem járult hozzá.

Béki Gabriella

*(Az interjú 2005 decemberében
és 2011 márciusában készült)*

Szervezett, beszédet írt, szamizdatot terjesztett, egyike az SZDSZ alapítóinak, s egyike annak a mindössze négy politikusnőnek, aki a rendszerváltástól húsz éven át ugyanannak a pártnak a képviselőjeként volt országgyűlési képviselő. Mégis háttérbe szorult, a férfi párttársak „legyintgetős” mentalitása sokáig kísérte.

– A Rakpart klubban került kapcsolatba a politikával. Mi vonzotta a klubba?

– Már az egyetemen elkezdtek érdekelni a közügyek, és a klubhoz való csatlakozásom is ennek a szakmai ártalomnak a következménye. A Közgáz meghatározó volt számomra, mert itt már a hetvenes évek elején szembesültem azzal, hogy mennyire rossz, mennyire működésképtelen az a rendszer, amit szocializmusnak nevezünk. Így elég egyértelmű döntés volt, hogy a pártba nem léptem be. A Rakparttal, illetve egészen pontosan azzal a fiúval, aki alapítója és meghatározó személyisége volt a klubnak, a hetvenes évek elején ismerkedtem meg. A Rakpart előtt különböző neveken működött ez a mozgalom, aminek az volt a célja, hogy olyan honismereti, közéleti klub legyen, ami számba veszi a hazugságokat, és alkalmas arra, hogy olyan dolgokat mondjon ki, amik elgondolkodtatják az embereket. 1982-től nevezték Rakpartnak. A klub arra volt jó, hogy a kicsit bátrabban vagy ellenzéki módon, kritikával gondolkodók gyűjtőhelye legyen.

– *Ki volt ez a fiú?*

– Horváth Mihálynak hívták, sajnos nagyon korán, 1988-ban balesetben meghalt. Ennek a balesetnek a következménye, hogy én belekerültem a politika sűrűjébe. Misi volt kapcsolatban ugyanis a demokratikus ellenzékkel, én inkább csak terjesztője voltam a *Beszélő*nek. Viszont amikor ő meghalt, akkor azokat a szálakat, amiket ő tartott kézben, valakinek át kellett venni. Ez lettem én. Az 1988-as év volt a legizgalmasabb a rendszerváltás történetében, mert ekkor voltak azok a meghatározó nagy tüntetések, amiknek én is részese és szervezője voltam, és úgy éreztem, hogy most valami igazán bátor dolgot teszünk. Hihetetlen izgalmas volt, mert nem lehetett tudni, hogyan reagál majd a hatalom.

– *Hogyan tudott működni a Rakpart? Tiltották vagy túrték?*

– Elég sokáig hagyták, ami annak volt köszönhető, hogy a klub működéséhez a fontos elvtárs a háttérben maga Pozsgay volt. A Hazafias Népfront segítségével lehetett teremhez jutni, és Pozsgay reformer szemlélete kellett ahhoz, hogy a klub működhessen. Akkor szüntették be végül, amikor a „Hogyan látjuk ma...” előadás-sorozatban 56-hoz értünk, és Szabó Miklós előadásán egyszer sem lehetett hallani az ellenforradalom szót. Ez volt az utolsó csepp 1985 őszén. Többé nem kaptunk termet, és bár néhány hónapig még sikerült megszervezni az özszejöveleteket, 1986 februárjában végleg beszüntették a klubot. Később azzal próbálkoztunk, hogy más néven, máshol újra kezdjük, végül '88-ban a Jurta Színházban kötöttünk ki.

– *Érte rendőri atrocitás?*

– Nem, sőt annak sem néztem utána, hogy megfigyeltek-e. Tudtuk, hogy a Rakpart eseményein ülnek olyanok is, akik jelentenek rólunk, de nem érdekelt min-

ket. Nekem a demokratikus gondolkodáshoz való viszonyomban, abban az útban, amit bejártam, óriási jelentősége volt annak a bátorságnak, amivel az ember eldöntötte, nem fogalmaz másképp, és nem érdekli, hogy ott ül egy besúgó.

– *Barátja halála után hirtelen vállalt aktív politikai szerepet. Pontosan mi volt a feladata?*

– Amikor Misi meghalt, akkor szerveztük az erdélyi falurombolás elleni tüntetést. Személy szerint Kőszeggel kerültem kapcsolatba, akit a Rakpartból is ismertem. A demokratikus ellenzék 1988 tavaszán hozta létre a Szabad Kezdeményezések Hálózatát. Engem már akkor zavart, hogy a hálózat vezetése úgy nyilatkozott a különböző eseményekkel kapcsolatban, hogy arra a több mint háromezer emberre hivatkozott, akik aláírták a hálózat nyilatkozatát, noha semmiféle kapcsolatuk nem volt velük. Nekem fontos volt, hogy legyen közlekedési csatorna ezekhez az emberekhez, eljussanak hozzájuk az információk, és legyen módjuk a visszajelzésre is. Ekkor tényleg egy hálózatot kezdtem építeni, lelkes aktivistákkal, akik személyesen vitték el a leveleket, mert a Postában nem lehetett megbízni. Én szerveztem azt az összejövetelt is 1988. november 13-án a Jurtában, amikor az SZDSZ megalakult. Bekerültem az Országos Tanácsba, és a párt szervezésével foglalkoztam tovább – hallatlan lelkesedéssel. Nagyon sok ember dolgozott ott, akik már régen nincsenek sehol, fényévnyi távolságra jutottak az SZDSZ-től és a politikától. Ez egy nagyon szép időszak volt, bármennyit is csalódtam azóta, ezt semmiképp nem értékelném át.

– *Az SZDSZ egyik alapító tagjaként részt vett az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalásokon?*

– Nem, a tárgyaláson nem vettem részt. A pártban voltak erre nálam sokkal alkalmasabbak is.

– *Nem is ambicionálta a részvételt?*

– Mondjuk inkább úgy, hogy nem merült föl a nevem. Solt Ottília és Havas Gábor dolgoztak azon a szakterületen, amit sokkal később, az ő távozásuk után én vettem át. 1988–89-ben számomra tényleg az volt a fontos, hogy végigvigyük a rendszerváltást, és létrehozzuk az SZDSZ-t mint igazi pártot. Az egyéni karrier eszembe sem jutott. Mondok egy példát is: 1989-ben, az első év után tisztújítás volt a vezetésben. Ekkor már jelöltek engem is, mert sokan ismertek és szerettek, de én azt mondtam, hogy köszönöm, nem vállalom, nem akarok ügyvivő lenni. Szóval, egyéni ambícióm nem volt a szereplésre. Küldetésnek éreztem azt, amit tettem, célom az volt, hogy legyen híd a vezetés és a tagság között. A konfliktusaim is éppen abból adódtak, hogy – született bázisdemokrataként – nagyon fontosnak tartottam a tagság véleményét.

– *Hogyan lett képviselőjelölt?*

– Véletlenül. Már január volt, amikor a XXII. kerületi képviselőjelöltreől, aki történetesen nő volt, kiderült, hogy MSZMP-tag volt. Ebből nagyon komoly konfliktus lett, mert ráadásul addig nem is szólt erről. Januárban visszalépett, és ekkor vetette fel Kis János, hogy kérdezzenek meg engem is. Akkor már más jelölt is lett volna, de a tagság mellettem döntött. A választás jól sikerült, de a második fordulóban nekem kellett visszalépnem a harmadik helyen, messze lemaradva végzett fideszes Németh Zsolt javára.

– *A korábbi aktív szerephez képest a Parlamentben eléggé háttérbe szorult, bizottsági tag sem lett.*

– Az első ciklusban mameluk-statiszta szerepem volt, csak ültem, és izgalommal hallgattam nagyjainkat, de felszólalásom összesen ha három volt a négy év alatt. Csak akkor jártam be, ha szavazni kellett, úgy szavaztam, ahogy kellett. Nagyon le voltam terhelve a pártban, továbbra is én voltam az országos szervező, irányítottam az apparát-

tust, és főszerkesztője voltam a párt belső kiadványának. Ez először kétoldalas volt, de amikor Tölgyessy Péter lett az elnök, nagyon hamar el tudtam érni, hogy egy rendes újsággá bővítsük, ez lett a 4 x 4.

– *Annak, hogy csak a háttérben tevékenykedhetett, szerepe volt a női minvoltnak?*

– Sajnálatos módon a mi liberális pártunkban is volt egy erős macsó szemlélet. Ez tagadhatatlan. Én ebbe nagyon sokszor belebotlottam. Kétdiplomás létemre engem kezdetektől hosszú ideig egy jól képzett titkárnőnek tekintettek, aki nagyon intelligensen ellátja a rábízott feladatokat. Persze alkati kérdés is, hogy én ezt gördülékenyen tudomásul vettem, no meg talán nem volt bennem elég önbizalom és ambíció. Inkább elvi dolgok miatt lázadoztam, mindig másokért álltam ki, és nem magamért. Ez történt akkor is, amikor Tölgyessyt rendkívül méltatlan módon félreállították. Én mellé álltam, aminek később meglett a következménye. Amikor 1992-ben Pető lett az elnök, azonnal kivették a kezemből a szervezőmunkát. A 4 x 4-et is elvették tőlem, igaz, ezt csak később, mert ehhez meg kellett várni a következő Országos Tanács ülését. Nagyon szoros szavazásban maradtam alul. Ettől kezdve vákuumba kerültem. Nem gondoltam, hogy továbbra is képviselő leszek, ahogy azt sem, hogy a párton belül újra szerepet kaphatok. De dolgozni akartam, és mivel sem a pártban, sem a Parlamentben nem volt feladatom, civil területen kezdtem valami újba, és létrehoztam a Változz a világgal alapítványt, ami munkanélküliek mentális gondozását vállalta fel.

– *Ennyi csalódás után miért maradt mégis a politikában, a pártban?*

– 1992-ben engem – a vezetőség bosszúságára – annak ellenére ügyvivőnek választottak, hogy nem voltam Pető embere. Úgy éreztem, hogy van még egy tábor, aki

szeret, aki azt akarja, hogy jelen legyek. Ez fontos volt nekem. Az 1994-es választásokon ügyvivőként, a lista 13. helyén voltam, tehát elég egyértelmű volt, hogy újra bekerülök a Parlamentbe. De nem ez döntött, hanem sokkal inkább az, hogy a tagság jelentős része támogatott engem. Megkaptam tőlük azt a simogatást, megerősítést, bátorítást, hogy ne add föl, mert szükség van rád. Ez erőt és segítséget adott ahhoz, hogy legyen kedvem tovább folytatni. A Kőbánya–pestszentlőrinci körzetben második lettem, a megverhetetlennek számító Katona Béla mögött, és listáról kerültem a Parlamentbe. Itt viszont már más helyzet várt, hiszen a nagy öregek, Solt és Havas már nem indultak, így bekerültem a szociális bizottságba.

– Saját választás volt, vagy ez maradt a bizottsági helyek felosztásakor?

– Én akartam. A pártban amolyan túrt kategóriába kerültem, és hagytak dolgozni, aztán lassan kezdett felengedni az a fagy, ami körülöttem volt. Igazából ekkor kezdtem el képviselői munkát végezni. Viszonylag rövid idő alatt megtanultam, hogy a képviselőnek kell a döntési helyzetek elé menni, az előkészítés szakaszában kell beleszólnia. Az persze tény, hogy a bizottságok között van egy hierarchia, ami az anyagiakban is kifejeződik: a szociális bizottság a mezei, futottak még kategóriába tartozik. Pedig ide tényleg az emberek életét közvetlenül befolyásoló kérdések kerülnek, itt sokszor fel lehetett rúgni a hagyományos kormánypárti-ellenzéki szerepköröket, sokkal inkább szakmai alapokon dőltek el a viták.

– Néhány női politikus kifejezetten elzárkózik ettől a bizottságtól, mert úgy látják, ezzel beskatulyázzák őket a nőiesnek tartott területre. Ez nem zavarta?

– Egyáltalán nem. Szociológusként, a szociális ügyek iránt elkötelezettként éppen nekem való volt a feladat. Az eddigi pályafutásom legnagyobb sikere is így ért, még-

pedig, hogy létrejött a fogyatékos személyek jogairól szóló törvény. Ez tényleg azért született meg úgy és akkor, mert mi úgy döntöttünk. Csak elérékenyülve tudok beszélni erről, mert tényleg az volt az addigi munkám csúcsa. Már 1993-ban Solt Ottília benyújtott egy javaslatot, akkor nem történt semmi, sőt a következő években sem. A szociálliberális kormányzás utolsó pillanatáig, 1998-ig úgy tűnt, hogy nem lesz törvény, mert nincs rá sem idő, sem akarat. És akkor az SZDSZ szociálpolitikai tagozata, ami négy éven át nagyon jól működött, 1998 januárjában tartott egy ülést, ahol elhatároztuk, nekünk kell beterjesztetni egy törvénytervezetet. A Parlament háromszor elutasította, hogy napirendre tűzze. Végül, amikor már nagyon közel voltak a választások, nem volt párt, amelyik nemet mert volna mondani, így aztán 309 igen szavazattal fogadta el az Országgyűlés. Hihetetlen érzés volt, hogy tettem valami igazán fontosat.

– A törvény sikere után hogyan élte meg az 1998-as bukást?

– 1998-ban ugyanott indultam, ahol korábban, és rettentően lemaradtam. Pokoli emlék, hogy még a kiskorú jelölt is megelőzött, annyira meg volt zuhanva az SZDSZ. Ami az egyéni vereségemet illeti, abban annak is nagy szerepe volt, hogy engem alig ismertek az emberek. Nem vagyok sztártípus, nem akarok folyton szerepelni, de sokat dolgozom. A sajtó viszont csak a balhéra fogékony. Ha félig pucéran végigmentem volna a körúton, akkor képek lettek volna három nap alatt ismertté tenni.

– 1998-ban MSZP-s és SZDSZ-es képviselők létrehozták a Nők jogaival foglalkozó vegyes albizottságot, aminek tagja volt. A bizottság a ciklus négy éve alatt egyszer sem ülésezett. Miért jött létre? Miért nem működött?

– Valóban nem hagyott nyomot az albizottság. A korábbi években mindegyik ciklusban felvetődött, hogy fog-

janak össze a nők, és találják meg azokat a témákat, területeket, ahol a női szempontokat is érvényesíteni lehet. Ezek a próbálkozások soha nem vezettek sehova, mint ahogy az albizottság sem. A parlamenti szereposztásban ugyanis sokkal fontosabb, hogy egy párt tagja ellenzéki vagy kormánypárti, mint az, hogy férfi vagy nő. Olyan kérdésekben, ami a nők számára húsbavágó, mint például az abortusz, a magzatvédelmi törvény, lehetett volna értelme a nemi alapon szerveződő kommunikációnak. De nem lett, s egyszerűen nem lehetett a parlamentben a női szempontokat közösen érvényesíteni. Miközben közösen tudunk székenkezni és búsulni, hogy milyen kevés a nő a közéletben. Különösen akkor érezzük ezt, ha látjuk, hogy még az afrikai országokban is több nő van a Parlamentben, mint nálunk.

– *Miért nem lehet ezen változtatni? Ha ez a helyzet, akkor fel is kell adni, például azt a célt, hogy több nő legyen a Parlamentben?*

– Az a baj, hogy még az én liberális pártom is tiltakozott a kvóta bevezetése ellen, holott az elvi hitvallásunk sokkal közelebb állhatott volna ahhoz, hogy érdemben tegyünk a nők esélyegyenlőségének javításáért. Sokáig az SZDSZ sem akart hallani arról, hogy például a kvóta bekerüljön a gondolkodásba. Volt egy kísérlet 2000 derekán, amikor Kóródi Mari javaslatot tett a kvóta bevezetésére, amiből egyetlen alkalommal lett hosszú vita, hiszen a fiúk érezték, hogy a bőrükre megy. Az volt a véleményük, még a legliberálisabb férfiaknak is, hogy itt mindenki érvényesüljön a tehetsége szerint és semmi értelme dísznőket beültetni a parlamentbe.

– *Mit gondol a kvótarendszerről?*

– Egyetértek azzal, amit a Kóródi Mari írt, hogy anyyira siralmasak az állapotaink, hogy ez magától csak nagyon lassan fog megváltozni, rá kell segíteni. Azután később, ha már nagyobb számban vannak nők a közéletben,

akkor el lehet felejteni a kvótát, és újra lehet szó a tehetségek versenyéről. Kizárólag a szocik voltak hajlandók tenni azért, hogy több nő kerüljön be 2002-ben.

– *Az, hogy jól képzett titkárnőként kezelték, meddig tartott? Nőként más hátrány is érte?*

– Nagyon lassan változott a helyzetem. Személy szerinti hátránynak inkább azt a „legyintgetős” mentalitást érzem, ami tulajdonképpen végigkísért.

– *Hogyan reagált erre a mentalításra?*

– Ha más fából lennék faragva, akkor biztos jókat oda-mondogatnék, és így valószínűleg hamarabb észrevennék, hogy létezem, és nem fűrészpor van a fejemben. Nem ez a típus vagyok. Nem tudok szellemeseket mondogatni. Méltósággal és komolyan viselkedem, nem beszélek fölöslegesen, de ha szólok, akkor úgy érzem, fontos dologról beszélek. Van veleje a mondanivalómnak. Az elismerés persze hiányzott hosszú ideig, Kuncze egyszer dicséret gyanánt kijelentette, nem tudnának jobb szociálpolitikust javasolni egy vitára. De ezt is így mondta, negatív állításként: nem tudnának jobbat.

– *2005-ben miért szavazott a pártja álláspontjával szemben Szili Katalinra a köztársaságielnök-választáson?*

– Legalább három fő oka volt. Az első a saját pártommal való elégedetlenség, ahogy hallatlanul elbénázták az előkészületeket. Más szemében ugye a szálkát is meglátjuk, és mindenki az MSZP-t hibáztatta, pedig nem egyedül az MSZP rontotta el. A másik ok az, hogy szerintem Szili Kati nagyon is alkalmas lett volna. Láttam őt tárgyalni, nemzetközi szinten is, és úgy gondoltam, hogy le a kalappal. Végtelenül dühített, micsoda magabiztossággal, himsoviniszta göggel tudják kimondani a fiúk valakiről, hogy alkalmatlan, aki ott van a politikusi népszerűségi lista csúcán. A harmadik ok az volt, hogy azok a szakmai és tudományos szempontok, amik Sólymot felértékelték, azok az

én szememben másodrangúak voltak. Nálunk a köztársasági elnök politikai szerepe gyenge, ezért számomra sokkal fontosabb, hogy a köztársasági elnök legyen szerethető, népszerű, emberi arc. Mint Göncz Árpád. A döntésemben még a koalíciós partnerség is szerepet játszott, illetve az, hogy kötelező lett frakciónkban a szavazástól való távolmaradás, amivel a képviselői jogokat sértették meg.

– *Szilit csak elfogadta volna, vagy példaképül is állítaná? A politikusnők közül kit tart példaeértékűnek?*

– Nem tudok példaképet mondani. A kevés női politikus között Csehák volt olyan arc, akinek a megszólalásai, döntései, viselkedése példaeértékű, kiemelkedő volt. Más szempontból Solt Ottília kérlelhetetlen következetessége emlékezetes. Ma viszont a politikában a média csinálja a sztárokat, rajtuk múlik, hogy ki miért válik ismertté, népszerűvé. Hozzám az a politikusi példa áll közel, aki humánus és emberközelí.

– *2006-ban elterjedt a hír, hogy kiszáll a politikából. Mégis marad. Miért?*

– Gondolkoztam azon, hogy megtervezem a visszavonulásomat, és nem indulok a 2006-os választáson. De annyi szurkolást, biztatást kaptam, és felkértek, hogy induljak Pestlőrincen, így elvállaltam.

– *Hogyan zajlott az utolsó ciklus?*

– Folytatódott, ami korábban, vagyis beszorítva életem, egyre többször konfrontálódva a párt vezetésével. Tulajdonképpen már 2002-től, amikor Medgyessy lett a miniszterelnök, és belekezdett a teljesen agyament választási ígérek beváltásába, mint például a 13. havi nyugdíj bevezetése. Tudom, hogy ez a pénz jó helyre ment, de gazdaságilag megengedhetetlen lépés volt. Én ennek próbáltam hangot adni, de a frakció nem vállalta fel, hogy megakadályoz egy ilyen népszerű döntést. Érdekes, hogy nemrég akadt a kezembe Schmitt Pálnak a 2006-os válasz-

tási kampányban személyesen írott, szívhez szóló levele, amiben 14. havi nyugdíjat ígért a Fidesz, azzal a szlogen-nel, hogy ez a nyugdíjasoknak jár. Tanulságos.

2002 óta sokszor volt más a véleményem, mint a párt álláspontja. Az utolsó ciklusban ez egyre jobban kiéleződött, sokszor már nem voltam képes a pártfegyelmet betartani. Az ösödi beszéd is jó példája ennek. Én azt képviseltem, hogy Gyurcsányt nagyon gyorsan le kell váltani. Amikor Gyurcsány bizalmi szavazást kért maga ellen, én felvettem, hogy nem kellene az igen gombot nyomni. A frakció persze nagyon rosszul reagált erre. De akkor már látható volt, hogy a frakcióban minden értelmes, ésszerű, bátor kezdeményezést felülírt a Fidesztől való félelem, hogy ha szembemegyünk a szocialistákkal, akkor jön az előrehozott választás, és kiesünk a Parlamentből. Belső ellenzékié váltam, és 2010-re Velkey Gáborral és Gulyás Józsival együtt a frakcióból való kizárás határáig jutottunk. Végig próbáltunk harcolni, mert láttuk, hogy ha így haladunk, akkor az SZDSZ menthetetlen. Így is lett, csak tovább tartott az agonizálás.

– *Retkes Attila elnökségét hogyan fogadta?*

– Úgy éreztem, hogy jár neki egy esély, már csak azért is, mert olyan kritikákat fogalmazott meg a párttal szemben, amikkel mélyen egyetértettem. Többek között a határon túli magyarságról, ami szintén komoly konfliktus volt az SZDSZ vezetése és köztem, hogy a párt magára húzta a nemzetietlen jelzót, és nem is tett semmit ez ellen. Sajnos hamar kiderült, hogy Retkes alatt semmi nem változik, és szörnyű volt, amikor a választások közeledtével az MDF-fel kezdett alkudozni a választási együttműködésről, holott látszott, hogy az MDF egy fázissal előttünk járt a széthullás, a kínlás terén.

– *Hogyan zajlott a 2010-es választási vereség utáni időszak az SZDSZ-ben? Megbeszéltétek a történeteket, kísérték*

magukat egymás vállán? Volt valamiféle lezárás, búcsú? Megköszönték, hogy a rendszerváltás óta – nőként szinte egyedül – végigcsinált húsz évet az SZDSZ-ben, a Parlamentben?

– Nem volt érzékeny búcsú. Én amúgy is persona non grata voltam már korábban is, így összehajtottam és elmentem. A frakció munkatársaitól volt fájó elbúcsúzni. Kitűnő munkatársak voltak, akik a bukás következtében elvesztették a munkájukat. A 2010-es évet alapvetően gyászban éltem meg.

– Most lenne képviselő?

– Inkább örülök, hogy nem vagyok parlamenti képviselő. Mert rengeteg olyan ügy van, amivel átverik az embereket, de nem lenne hatásom a folyamatokra. Összességében csüggesztő, ami zajlik a Parlamentben: a Jobbik jelenléte és erősödése aggasztó, bár egyszer már volt szélsőjobboldali párt az Országgyűlésben, és ki is esett. Amit nagyobb problémának látok, az a Fidesz mérhetetlenül arrogáns, lekezelő magatartása. De ugyanekkor gondnak látom a napi pofozkodásokat, azt, hogy a szocialisták képtelenek magukra találni, nem tudnak jól reagálni, ugyanazok a riposztok, ugyanazok a vádaskodások mennek, mint korábban, csak fordított előjellel. És nem látszik olyan erő, ami a váltóereje lehet a Fidesznek. A liberális értelmiség totálisan szétesett, az LMP nem fajsúlyos, hiszen a bekerülését is annak köszönhette, hogy sokan jobb híján nekik adták a szavazatukat, holott kétséges, hogy lehet más a politika. Ahogy telik az idő, egyre jobban látszik, hogy előttük is csak két út van: vagy belesimulnak az ellenzéki szerepbe, vagy el fogják veszíteni azt a kis bázisukat, ami van.

– Hogyan látja ma a politikában részt vevő nők helyzetét?

– Látványosan rosszabb. Már a 2010-es választási előkészületek is megmutatták, hogy éles helyzetben a férfiak hogyan fúrják ki a nőket. A szocialisták korábban pél-

damutató módon kvótát alkalmaztak, és valóban tettek a nők politikai szerepvállalásáért. Ám 2010-ben azok a nők, akik a hátukon vitték a pártot, akik bizottsági tagként, elnökként már bizonyítottak, ott találták magukat a lista hetvenvalahányadik helyén, biztos kiesésre kárhoztatva. Óriási botrány volt a párton belül, több nő vissza is lépett a jelöltségtől. Akik pedig bent maradtak a Parlamentben, szinte minden súlyukat elveszítették. Az LMP-ben örömmel látok néhány jó női arcot, Osztolykán Ágneszt például, talán felőlük elindulhat majd valami. A Fidesz soha semmilyen valós lépést nem tett a nők érdekében, ezt ezután sem lehet várni. A Fidesz első kormányzása idején az egyik március 15-iki ünnepség témája volt a nők szerepe a forradalomban. A megemlékezésen tényleg ott volt Szendrey Júlia, Laborfalvi Róza és még sok jeles nő a Nemzeti Múzeum lépcsőjén, de a szerepük az volt, hogy a kardot nyújtották a férfiaknak. A Fidesz nőképe azóta sem változott: ókonzervatív. Szégyen, hogy Magyarország folyamatosan romló helyen áll női esélyegyenlőség és a nők politikai helyzete terén. Korábban egy kicsit több volt a képviselőnő, és volt női házelnök, alelnök, illetve egy-két női miniszter. Ma nincs. A fideszes női politikusok láthatatlanok, Selmeczi Gabi az egyetlen, akit hagytak szerepelni a nyugdíjmegmondó nagyasszony szerepében.

– *A Fidesz egyes intézkedései, illetve tervei is a tradicionális szerepekre építenek, mint az abortusz szigorításának ötlete, vagy a gyés ismételt három évre emelése...*

– A hároméves gyessel egyetértek. Azt gondolom, hogy kicsi gyerekekkel otthon lenni nagyszerű dolog. Inkább az a fontos, hogy a nőknek legyen választási lehetősége, és ne azért kelljen így vagy úgy döntenie, mert a kormány erről törvényt hozott. Ha valakinek van karrierlehetősége, legyen módja megélni, ha pedig otthon szeretne maradni, akkor megtehesse.

– *A tradicionális mintára való ráerősítés az is, hogy a kormány azt igyekszik láttatni, hogy a szerepmegosztásban a család és ezen belül a gyereknevelés kizárólag, vagy majdnem kizárólag a nők feladata, holott nemzetközi példák igazolják, hogy ki-mutatható gazdasági, társadalmi, sőt családon belüli előnyei is vannak, ha az apák is otthon maradnak a kicsi gyerekük mellett. Mit gondol erről?*

– Nagyon támogatnám, sőt volt is ilyen felvetésem, amikor a szocialistákkal a gyes két évre csökkentését tárgyaltuk. Megjegyzem: elkapkodott és átgondolatlan volt a javaslatuk. Az egyik szakmai megbeszélésen felvetettem, hogy észak-európai mintára, ahol néhány helyen kötelező az apukák számára is a gyes, mi is vezessük be, hogy egy fél évet az apa maradjon otthon. Finoman szólva nem találtam támogatókra az ötletemmel.

– *A képviselőnők között lehet valamilyen összefogás a női képviselők számának növeléséért?*

– Kizártnak tartom. A korábbi kormányok alatt voltak próbálkozások, de például a Magyar Bálint-féle kezdeményezés* maximalizmusa, hogy ötven százalék legyen a nők aránya a listán, szerintem hátrányára vált az egész próbálkozásnak. Kompromisszum kellett volna, harminc-százalékos arány, akkor szerintem át lehetett volna vinni. Ma esély sincs hasonlóra, így egyelőre nem lehet számítani a nők nagyobb közéleti szerepvállalására. Sajnos arra sincs esély, hogy a pártok női képviselői között legyen valamiféle összefogás a női érdekek mentén. Ebben a zsi-geri utálat is közrejátszik, hiszen sokan szóba sem állnak egymással. Ez az igazán szomorú.

* 2007-ben Magyar Bálint és párttársa, Sándor Klára törvényjavaslatot nyújtott be arról, hogy a parlamenti választási listákon minden második jelölt nő legyen. A javaslatot 2007 októberében a Parlament leszavazta.

Botos Katalin

(Az interjú 2011 márciusában készült.)

Közgazdászként a nyolcvanas években a gazdasági folyamatok modellezésének és gyakorlatba ültetésének szakértőjeként a nemzeti érzés vitte a mozgalomként indult MDF-be, s lett a rendszerváltást követő időszak első női minisztere. Átérzi a nők helyzetét, hiszen maga is megtapasztalta, hogy értelmes, okos nőt nehezen viselnek el a férfiak. Úgy látja: az anyai hivatás is fontos, és sokat segíthet a két minőség összehangolásában egy jó társ. Sikereinek titka, hogy ezt a sors neki megadta.

– Mi vonzotta a politikához?

– Ennek mélyre nyúló gyökerei vannak. Az első, hogy gyerekként saját elhatározásomból egy katolikus leánygimnáziumba mentem tanulni. Ez eleve meghatározta indulásomat. Szüleim banktisztviselők voltak, nem voltak különösebben vallásosak, én viszont az lettem. Ahol élünk, volt egy nagyon értelmes fiatal pap, aki révén láttam, hogy lehet másképp is élni az 50-es években, Magyarországon. Egyházi iskolába vágytam. A budapesti Patrona Hungaria leánygimnázium – melynek nagyon sokat köszönhetek – megpecsételte az életpályámat. Bár tanárnak készültem, nem mehettem humán pályára. Meg kellett volna tagadnom világnézetemet. Nem vállaltam. Közgazdász lettem, és ez a másik szál, amely a politikával kapcsolatba hozott, hiszen a közgazdaságtan nem választható el a politikától. Nem léptem be a pártba, ami újra kijelölt

egy utat számomra, hiszen aki nem volt párttag, az osztályvezető-helyetteségnél feljebb nem vihettem. Én is eddig jutottam. A harmadik gyökere politikai kötődésemnek a férjem, akit 56-ban szörnyen megkínóztak, mert a diákbizottság elnökeként a munkástanács tagja volt. Mindkettőnk sorsára rávetült a forradalom árnyéka. Vagy inkább fénye. Magam néhány száz méternyire a Corvin köztől élttem át azokat a fényes napokat a Knézich utcában.

Ez a három ok tehát, ami egyrésztől távol tartott az akkori politikától, viszont közelebb vitt az ellenzékiességhez. Ebben később már tudatosság is volt, amikor a gazdasági életben a reformfolyamatok modellezésében vettem részt, és a reformok gyakorlati átültetésében is volt némi szerepem. Szakmailag elismert voltam, bár a véleményemet nem titkoltam, olyannyira, hogy az ismerőseim, mint utóbb megtudtam, mindig azt figyelték, mikor jön értem az elhárítás.

– *Jött? Érte valamilyen atrocitás?*

– Nem. A gimnázium után az egyetlen valós hátrányom az volt, hogy nem mehettem humán pályára, és nem lehettem magyar vagy történelem, esetleg nyelvszakos tanár. Az ellenzéki szerep az én esetemben nem azt jelentette, hogy egyedül, magányos harcosként álltam szemben a rendszerrel. Egyébként mindig voltak olyan emberek, akik titokban, a lelkük mélyén szimpatizáltak velem. Ha nem is követték azt, amit csináltam, de segítettek. Ilyen volt például az első munkahelyemen a bankigazgató, Neményi István, aki korábban a Hitelbankban dolgozott, s a szíve mélyén maradt némi polgári szimpátia, függetlenül attól, hogy a szocializmus időszakában milyen politikai alkukban vett részt. Ő nagyon sokat segített nekem. Ösztöndíjat adott, bevont az egyetemi munkájába, s külföldre – a Szovjetunióba – járhattam. Persze mindez nyilván nem ment volna szakmai tudás nélkül. Szerencsé-

re jól beszéltem angolul, oroszul, és „bankul” is értettem – ez a három együtt ritka volt.

Hasonlóan segítette a pályámat Nyers Rezső, aki az új gazdasági mechanizmus bevezetésekor figyelt fel a munkámra. Ő sokszor ernyőt tartott fölém, akkor is, ha olyanokat mondtam, ami első látásra, mondjuk így: kritikus volt.

– *Megfigyelték?*

– Persze. Főleg a nyolcvanas években, amikor a nyugati szakértők egyre jobban érdeklődtek a keleti gazdaságok iránt. Gyanús voltam, hiszen tényleg ismert és elismert voltam, én voltam a szocialista államok akademikusaiból álló valutapénzügyi munkacsoport vezetője, folyamatosan megfordultam különböző követségeken, az IMF-csatlakozás környékén jobbról és balról is engem kerestek a pénzügyi szakértők. A rendszerváltás kori pénzügyi elit jobb- és baloldalán lévő embereket nagyon jól ismertem, és együtt is dolgoztunk. Érdekessége ennek az időszaknak, hogy a nyugati kezdeményezésű tárgyalásokon mindig párban vettünk részt, Antal Lászlóval, Tardos Mártonnal – vagyis nemzeti, keresztény oldalon lévő, és egy szabad demokrata típusú ellenzékivel. A Nyugat tehát – ezt persze már csak utólag lehetett megfigyelni – két vasat tartott a tűzben; s számítottak mindkét ellenzéki erő szakmai tudására. Utaztam, tárgyalásokra jártam, persze, hogy megfigyeltek. '88-ban lehetett, hogy felvettem a telefon, hogy felhívok valakit, mire beleszóltak, hogy „rendőrség”.

– *Hogyan került kapcsolatba a demokratikus ellenzékkel, az MDF-fel?*

– Amikor az MDF mozgalomként megalakult, a férjem szinte rögtön belépett. Én óvatosabb voltam, arra gondolván, hogy a börtönből valakinek ki kell hoznia, de hamarosan én is követtem.

– *Más pártokon is gondolkoztak?*

– Nem, egyértelmű volt az MDF, mert az arculatát alapvetően a nemzeti vonal határozta meg, és számunkra ez alapvető volt. Egy 56-os múlttal rendelkező családnak, aki ezt a bélyeget viselte magán, csak a nemzeti vonal jöhetett szóba, ami akkor egy kicsit liberális, egy kicsit keresztény is volt. Itt, a III. kerületben egy nagyon jó MDF-csoport jött létre, Budapesten az egyik legerősebb. A kerületi titkár felfigyelt a Selyemgombolyítóban tartott hozzászólásaimra, és a választási listák összeállításakor ő javasolta, hogy kerüljek fel a listára. Így is lett, és a budapesti listáról utolsóként kerültem be a Parlamentbe.

– *Saját maga nem ambicionálta a képviselő-jelöltséget?*

– Nem. Sosem volt politikai ambícióm, sem gyakorlatom. Azt tudtam, hogy nagyon szeretnék segíteni, és örömmel vettem, amikor az MDF-ben a hét nő egyikeként parlamenti képviselő lettem. Nagyon kevés volt a nő, és nagyon kevés volt a közgazdász végzettségű, mert a gazdasági szakemberek többsége inkább a szabaddemokratákhoz ment. A szabad demokratáknál egy értelmes nőnek lett volna kifutása.

– *Ezek szerint a politikában hátrány volt a női mivolta? Úgy éreztem, hogy a szakmai pályafutásában ez nem jelentkezett.*

– Azért ez nem egészen így volt, mert sajnos a szakmai életemben is hátrányt jelentett, hogy nő vagyok. Mindig. A kollégák szívesen élcelődtek gömbölyű természetemmel, és a Pénzügyminisztériumban sem voltak túlzottan elfogadottak a nők. A politikában pedig, az MDF-ben a kezdet kezdetétől elkísért ez a hátrány. Jó példája ennek, hogy 1990-ben a szovjet vezetés meghívta az MDF gazdasági delegációját egyeztető tárgyalásra, s talán szerénytelenül hangzik, hogy én értettem legjobban a makrogazdasághoz, természetesen nem én lettem a delegáció

vezetője. Eszükbe sem jutott. Mulatságos volt, hogy amikor leszálltunk a seremetyevói repülőtéren, a hangosbemondó név szerint engem szólított, és a „delegációm”. A csoportunk vezetője persze felhorkant erre, hogy „nem is te vagy a vezető”, és akkor azért jó érzéssel válaszoltam, hogy „az lehet, barátom, de engem itt ismernek!”.

Ezen már nevetünk, de végtelenül elszomorít, hogy a mai napig derülnek ki olyan mozzanatok, féltékenységi megnyilvánulások, amelyeknek az volt a mozgatója, hogy értelmes, okos nőt nem bírtak elviselni a férfiak. Ezzel rengeteg problémám volt. Maga Antall József nagy tisztelettel beszélt velem, de egy kis humort soha nem spórolt meg magának. Kormányülésen például mondott olyat: „Most ki beszél? A Botos Jóska felesége?” Én pedig azt válaszoltam neki, igen ingerülten, hogy „nem, hanem a független magyar kormány minisztere”. Szerencsére voltak, ha nem is sokan, felvilágosult szellemű barátaim, többek között egy másik pártban Rott Nándor, akivel kitűnően dolgoztunk együtt, ahogy liberális barátaimmal is, akik más pártok tagjaiként kerültek a Parlamentbe. A saját pártomon belül Balsai Istvánnal és Horváth Balázssal nem okozott gondot az együttműködés, de összességében nagyon meg kellett küzdenem, és nem egyszer éreztem hátrányát a női mivoltomnak. Például az MDF programját a papírok szerint négy férfi szerkesztette, holott többek között a külgazdasági és pénzügyi fejezeteket én írtam. A nevem, hogy, hogy nem, lemaradt. Vagy egy másik példa: amikor az új Parlament megalakult, a miniszterelnöki beszéd után minden képviselő kapott ötperces hozzászólási lehetőséget. Ez két napon át zajlott, s én a második nap délutánján kerültem sorra, amit azzal magyaráztak, hogy a végén is legyenek fajsúlyos hozzászólók. Én viszont egyértelműen azt láttam ebben, hogy mindenki előbbre állt hierarchiában és rangsorban, mint én.

– *Fellépett ezek ellen? Hogyan tudta kezelni ezeket a helyzeteket?*

– Engem Tardos Márton úgy nevezett, hogy mimó-zalelkű tank. Ha hivatalos ügyről, szakmai kérdésről volt szó, akkor semmire nem voltam tekintettel. Für Lajos-sal is jó viszonyban voltam, és ő egy alkalommal kérdezte tőlem, hogy mit lehetne kezdeni a honvédelmi tárca költségvetésével, mert kellene még egy kis pénz, mire azt mondtam neki, hogy „a nincsből nem lehet adni”; kicsit ízesebben fogalmaztam, persze. A hátam mögött állt a miniszterelnök, és rám szólt, hogy „Katika, Katika, hát ezt tanulta maga az apácáknál?”. Hátra fordultam, és azt mondtam: „Ki az ördög látta, hogy maga itt van, miniszterelnök úr?” Vagyis szakmai kérdésekben senkinek a tekintélye vagy hatalma nem befolyásolt, de az igazságtalan, személyeskedő bántással nem tudtam mit kezdeni, és nem tudtam elviselni. A mai napig emlékszem, amikor a velem kötözködő Békesire egy költségvetési bizottsági ülésen Kuncze szólt rá, hogy „Laci, hagyd már abba, nem látod, hogy mindjárt elsírja magát, és nincs is igazad?”.

Nem állítom, hogy azért alakult így, mert nő vagyok. A stílusom is hozzájárult, ami fogalmazunk így: nehéz. Plebejus voltam, nem rejtettem véka alá a véleményem, és ezt a férfiak, különösen a konzervatív férfiak nem tudták elviselni. Ennek lett a következménye, hogy a saját pártomban is sokan is úgy gondolták, hogy ez csak egy nagyszájú nő.

– *A többi nőt ugyanígy hátrébb sorolták a pártban?*

– Talán, de erről nem tudok mit mondani. Kevesen voltunk, s nem voltam szorosabb barátságban senkivel. Számomra senki nem volt különösebben feltűnő. Dávid Ibolyáról például sosem gondoltam volna, hogy pártelnökségig viszi.

– *Hogyan lett mégis államtitkár, majd miniszter az Antall-kormányban?*

– A miniszterek kiválasztásakor Antall József mindenkinek nagyon alaposan utánajárt, és bár sok volt az önjelölt, mégis a párton kívüli Rabár Ferenc lett a pénzügyminiszter. Ő kért fel államtitkárának, és később is segítette a pályámat. Elismerte a szakmai felkészültségemet, és elfogadta plebejus demokratizmusomat. Politikai szempontból az MDF sok mindent szeretett volna elérni, és én sokszor kerékkötője voltam ennek, mert az volt az álláspontom, hogy csak annyit lehet megvalósítani, ami pénzügyileg megengedhető. Annak például a mai napig viselem az ódiúját, hogy miért nem mondtam azt, hogy nem fogjuk visszafizetni az államadósságot, de tudomásul kell venni, hogy a nemzetközi pénzügyi tőke markában voltunk, és nem nyílt erre módunk.

Rabár mindezt tudta, megbecsült, és kiállt értem. Ennek a taxisblokád idején adta leginkább jelét. Természetesnek vette, hogy én is részt veszek a tárgyalóbizottság munkájában, de volt ott egy miniszter, aki kijelentette, hogy nem hajlandó velem dolgozni, mert zavarja a stílusom. Én rögtön mondtam, hogy akkor távozom, de Rabár nem engedte. Abban állapodtunk meg, hogy nem szólalok meg, hanem cédulákra írom a véleményem és a javaslataimat. Így is ment órákon keresztül, és Rabár valóban olykor aszerint lépett, amit én írtam neki.

A miniszteri kinevezésemet is neki köszönhettem. Tudni kell, hogy Rabár Ferenc alapvetően azért mondott le a miniszterségről, mert nem tudott tovább igazodni ahhoz a politikához, hogy a kancellária folyamatosan felülírta a kormány és ezen belül persze a pénzügyminisztérium döntéseit. Előfordult, hogy a nyomdából kellett visszahozatnunk anyagokat, mert kiderült, hogy a Matolcsy vezette államtitkárság szakértői köre megváltoztatta. Ebben az a szomorú, hogy Antallnak nagyobb referenciát jelentettek az úri középosztály azon képviselői, akik kül-

földi banknál vagy kutatóintézetnél dolgoztak. Ez nekem a mai napig fáj. Elismerem, hogy nem tudtunk mindent, és szükségünk volt segítségre, de a minimum az lett volna, hogy velük együtt dolgozzunk. Végül is a hazai viszonyokat mégiscsak mi ismertük jobban. Rabár úgy látta, ha nem élvezi a miniszterelnök teljes bizalmát, és keresztülhúzzák a döntéseit, akkor ezt ő nem kívánja folytatni. Próbáltam rábeszélni a maradásra, mert tudtam, hogy ezzel az én pénzügyminisztériumi állásomnak is vége. Igaz, felkínálták nekem, hogy vegyem át a helyét, vagy maradjak az új miniszter mellett, de nem akartam. Én szerettem azt a szerepet, hogy egy megfelelő ember mögött a második helyen állva, együttműködöm vele, támogatni, a döntéseket közösen hozni, mindeközben élvezem a bizalmát és bizonyos értelemben a védelmét. Igazi Éva-szerep, és Rabár miniszter úrral nagyon jól működött. Az új jelölttel – Kupa Mihállyal – úgy éreztem, nem alakult volna ilyen jól a munkakapcsolat. Ekkor azt javasoltam, hogy vágjuk ketté a pénzügyminiszter amúgy is óriási feladatkörét, költségvetés-politikára és a banki területre, és ez utóbbinak én legyek a tárca nélküli minisztere.

– *Tehát teljesen saját ambíció volt, hogy miniszter akart lenni?*

– Így van. Szavazati jogot akartam, mert ugyan Rabár Ferencsel szinte minden kormányülésen ott voltam, majdnem egyedüli nem-miniszterként, de ez Kupa esetében korántsem lett volna garantálva. Sőt. Úgy láttam, hogy szükség van a szavazatomra a döntéseknél.

– *Mást elismert volna a pénzügyekben felettesének?*

– Senkit. Mással nem láttam esélyt arra a demokratikus egyenlőségre és feladatmegosztásra, ami Rabár Ferencsel működött. Ugyanakkor a javaslatomat racionálisnak gondoltam, mert ez az új feladatkör is egész embert kívánt, ráadásul egész életemben a banki szférával foglal-

koztam. Akkor indult a tőzsde is, születőben voltak a banki törvények, napirenden a bankkonszolidáció. Én a politikába szakmai alapon léptem be, és igyekeztem ekkor is szakmai szempontból maximális teljesítményt nyújtani.

– *Miért csak egy évig tartott a miniszterség?*

– Mert amikor megszületett a banktörvény, Antall megkért, hogy mondjak le a politikusi posztról, és legyek köztisztviselőként a Bankfelügyelet elnöke. Ez hihetetlenül bizalmi pozíció volt, mert a teljes bankrendszert, abban minden szereplő számláját csak az elnök látja át. Ennek ellenére nehéz döntés, nagy kérdés volt. Addigra beletanultam a politizálásba, és a visszajelzések szerint jól csináltam. Jó hozzászólásaim voltak a Parlamentben, sokan az ellenzéki politikusok közül is elfogadtak, s ami fontos, az egyszerű emberek is. Döntő volt a visszalépésemkor, hogy Rott Nándor barátom azt mondta, hogy nekem életemem a kutatás és az igazság keresése, ezért jobban járok, ha kiszállok, és olyan helyen folytatom, ahol a szakmai bázis az első, és a politika csak a második. Politikusként ez gyakran fordítva van.

Amikor a bankfelügyeletről elköszöntem szűk három év után, a teljes szakma nagy tisztelettel búcsúztatott. Egyébként az egyetlen komoly kitüntetés, amit valaha is adtak nekem, a Felügyelet Prudencia Díja, amit ráadásul már egy teljesen más politikai kurzus alatt kaptam meg.

– *De a leköszönésének nyilván köze volt az új kormányhoz.*

– Persze. Békesi megüzente, hogy ha nem jövök el, akkor megváltoztatják a törvényt. Ez tulajdonképpen minden kormányváltás után így van, hogy a kulcspozícióban a saját embereiket szeretnék látni. Bod Péter Ákos is nyomásra mondott le a jegybankelnökségről, és nagyon elegánsan vonult vissza azzal, hogy az EBRD igazgatósági tagja lett.

– *Önnek is volt lehetősége hasonló jó pozícióhoz jutni?*

– Sajnos, nekem nem volt ilyen ajánlatom. Tanulsgos. Egyetlen lehetőségem az volt, hogy elmehettem korengedményes nyugdíjba. Az oktatásban próbáltam ugyan elhelyezkedni, de a Közgázon – ahol talán még ma is kint van a névtáblám az ajtón, mint egyetemi tanár – például azt mondták, hogy állást nem tudnak adni, éljek meg a kapcsolataimból. Nem tudom, mit értettek a „kapcsolatokon”. Nem voltak olyan kapcsolataim, amelyeket „kamatoztathattam” volna...

Valószínűleg az ilyeneket a kurzusváltás után felhozták volna ellenem. Néhány más embernek, férfi kollegáim közül, mégis lett hely alma materemben. Állás és pénz is. Ez is érdekes. Azért természetesen nem maradtam munka nélkül. A Szegedi Tudományegyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egyszerre hívott meg tanárának. A pénzügyi oktatást én szerveztem meg Szegeden, illetve a közgazdasági képzést a PPKE jogi karán is. Naivan azt hittem persze, hogy némi közöm marad a majd a politikához. Voltam is sok helyen szakértő, de aztán ezek ritkultak.

– *Az első Fidesz-kormány idején nem hívták?*

– Jó kapcsolatban voltam néhány vezetővel, de konkrét megkeresést nem kaptam. Szerettem volna egy belső szakértői kör tagjává válni, és segíteni a gazdaságpolitikát, de ezt nem igazán értem el. Mivel sokszor hangot is adtam véleményemnek, és nem azt mondtam mindig, amit talán vártak, nem kaptak utánam. A kritikát, az őszinte, kendőzetlen kritikát nagyon kevesen viselik el. Különösen nem egy nőtől.

– *A kezdetektől részt vett az MDF munkájában. Hogyan látja az elmúlt húsz évet?*

– Elkésérít az ország gazdasági helyzete, az, hogy bizonyos szempontból rosszabb helyzetben vagyunk,

mint a kezdetekkor. Bánt a szinte reménytelen politikai megosztottság is. Én mindig konszenzuskereső ember voltam, a barátaimat sem pártpolitikai szempontból mértem. Jó viszonyt ápoltam például Szili Katalinnal. Neki köszönhetem, hogy a száz kiváló magyar nő között, akik a Gyurcsány-kormány idején kitüntetést kaptak, én is szerepeltem. A Professzorok Batthyány Körének tagjaként próbáltuk néhányan elérni, hogy alakuljon ki egy szélesebb, a nemzeti érdeket központba helyező együttműködés, például a szocialista párt Társadalompolitikai Tagozatával. Azonban kisebbségben maradtunk ezzel a véleményünkkel.

Ami az MDF-et illeti: amikor lemondtam a miniszteri posztról, felfüggesztettem a tagságom, és 1994 után nem aktiváltam újra. A kerületi szervezettel és sok emberrel jó viszonyban maradtam, de az már inkább személyes barátság volt, nem pártjellegű feladatvégzés. Készen láttam a szétszakadást, a megosztottságot. Később a Szabó Ivánhoz köthető pártszakadás idején pedig már végképp úgy éreztem, hogy egyik szárnyhoz sem tudok csatlakozni. A Dávid Ibolya vezette csapat meg teljességgel elfogadhatatlanná vált számomra. Nevetségesnek tartottam, hogy elhitte magáról, hogy ilyen posztra termett, s élvezte a pozíció külsőségeit. Közben más erők vezették orránál fogva. Megrázó, hogy amire egykor büszke voltam, a rendszerváltó párt, az MDF megélhetési politikusok gyülekezetévé vált.

Szerencsére elég idős vagyok ahhoz, hogy azzal foglalkozzam, ami igazán érdekel, és leépítsem azokat az ügyeket, amelyekre már nincs hatásom. Úgy érzem, hogy tettem egy keveset a magyar politikáért, annak szakmaiságáért, s az oktatásért is, még ha nem is kaptam érte különösebb elismerést. Nem bánkódom emiatt, de a napi politikába nem kapcsolódom vissza. Úgy érzem, hogy füg-

getlen értelmiségi szakértőként, aki ugyanakkor vállalja világnézetét, többet tehetek – ha egyáltalán tehetek – a helyesnek vélt célokért.

– Többször is említette, hogy a női mivolta hátrány volt a pályája során. Ha több nő lenne a politikában, a parlamentben, változna ez a helyzet?

– Én is csatlakoztam – némi kapacitálásra – azokhoz a kezdeményezésekhez, hogy legyen több nő a politikában, de őszintén, nem igazán hiszek ebben. Nagyon emancipáltan éltem végig az egész életemet. De bizony nehéz volt. Olyan családi háttér nélkül, amilyen nekem van, nem tudtam volna sem politikai, sem szakmai karriert elérni. Ez nagyon kevés nőnek adatik meg, ezért rengeteg nő nem képes a politikában részt venni, mert ha csak félgőzzel tudja csinálni, otthon még főznie, mosogatnia kell, vagy négyre el kell rohannia az oviba a gyerekért, úgy nem megy. Ha lennének olyan férfi politikusok, vagy csak egyszerűen lennének olyan férfiak, akik kellően átlátják a nők érdekeit, akkor nem lenne baj, ha ők azt jól képviselnék. A baj az, hogy ilyenek nincsenek. Vagyis nagyon kevesen vannak.

– Akkor mégis a nőkre hárulna a saját érdekeik képviselete a politikában, a közéletben.

– Valószínűleg húsz évvel ezelőtt ezt mondtam volna. Most már nem így gondolom. Szeretném hangsúlyozni, hogy nagyon átérzem a nők helyzetét. Híve vagyok annak, hogy a nők tanuljanak, legyen saját hivatásuk, s politizáljanak is. Én se mennék vissza a fakanálhoz. De szerintem nem történik semmi baj, ha nem futnak be hatalmas karriert, viszont olyan utódokat nevelnek, okosan, akikből lesznek majd kiváló szakemberek, politikusok – köztük nők is. Ahhoz, hogy egy nő sikeres szakmai pályát fusson be, kell, hogy találjon egy ideális társat, aki ebben teljes szívvel támogatja. Ha egy nő nem talál ilyen társra,

megkeseredhet, s ez nem biztos, hogy ideális politikussá teszi. Csodálatos ajándék, ha karriert is tudnak építeni a nők. De a családban betöltött szerepüket semmi sem pótolja.

– Tudna olyan politikusnőt mondani, aki példa lehet a mai politikusnők számára?

– Thatcher. Ő a helyi politikából indult, és végigjárta a politika ranglétrát. Nem minden esetben értek egyet radikális nézeteivel, de kétségtelen, hogy ő tanulással, szorgalommal, kitartással jutott el a legmagasabb pozícióba. Amikor Erzsébet királynő Magyarországon járt, azon kevesek egyike voltam, akik beszélhettek vele egy fogadászon. Irigyelt is a sok férfi! Megkérdezte tőlem, hogy van-e sok nő nálunk a parlamentben. Azt válaszoltam, hogy nem, nagyon kevés. Azt mondta erre: „Nem baj, mert Önök most léptek a demokratizálódás útjára. Most alacsonyabb szinten szereznek tapasztalatot, és majd egyre több lesz a képzett politikusnő.” Én is ezt tartom bölcsnek. Eljön majd ez az idő.

Büky Dorottya

*(Az interjú 2006 áprilisában
és 2011 áprilisában készült.)*

Már a kilencvenes évek elején felszólalt a munkahelyi szexuális zaklatás és a házasságon belüli erőszak ellen – nem kis zavart okozva a férfi képviselőknek. Kiállt a nők helyzetének javításáért, de a kilátástalan próbálkozások miatt előbb-utóbb feladta. Ma úgy látja: nem nőkérdés van, hanem emberi problémák, speciális áldozatokkal.

– Falusi tanárnőként hogyan került kapcsolatba a politikával?

– A férjem is, én is tanárként dolgoztunk, és Győr-Sopron megyében, Tényőn találtunk egy olyan iskolát, ahol egyszerre két magyar–történelem szakos tanárt kerestek. Ezért költöztünk oda Budapestről. A családomban mindig mindenki politizált, de csak az ebédlőasztal körül. Akkoriban romantikus időket éltünk. Gyűlésekre, fórumokra jártunk, tüntetések, felvonulások voltak. Hihetetlen izgalmas volt minden. Éppen gyesen voltam, a tévéből, rádióból, az újságokból mindent tudtam, szerintem én voltam a leg tájékozottabb ember az országban. Azután ’89 tavaszán beléptem az SZDSZ-be.

Akkoriban a megyében csak Győrben volt egy kicsi csoport, amit egy egykori 56-os, Lazúr Barna vezetett. A gyés-időszak nagy kalandja volt, hogy hetente egyszer elmentem csoportgyűlésre Győrbe. Akkor volt a négyigenes népszavazás, és néhány hónap alatt lavinaszerűen alakult az a folyamat, amit azóta rendszerváltásnak nevezünk.

– *Hogyan lett képviselőjelölt?*

– Amikor a győri SZDSZ-nek jelöltet kellett állítania, abban a körzetben, ahol laktunk, én voltam az egyetlen SZDSZ-tag. Az egyik nőnek jutott eszébe, hogy megkérdezzen, akarok-e én elindulni. Na, ne hülyéskedj már – mondtam, aztán hazamentem, elmeséltem Imrének, a férjemnek, aki meg azt mondta: na, ne hülyéskedj már, hogy nem vállalod el, ha felkérnek. Nekem csak ez kellett! Nagyon elszántan vágtam bele. Nagyon fiatal voltam ám, 28 éves.

– *Képviselőjelöltként mi volt a feladata?*

– Kezdetben fogalmunk sem volt semmiről. De nagyon gyorsan tanultuk meg az új fogalmakat, lett kampányfőnököm, csapatom, programom. Minden összejövetelünkön minimum a világot váltottuk meg. Óriási élményt jelentett azon a 32 kistélepülésen, ami a körzetem volt, érezni az emberek lelkesedését, rokonszenvét, ami persze az SZDSZ-nek szólt, de én sütkérezhettem benne. Azután feljöttem Budapestre, egy jelöltbemutatóra, és nagyon meglepődtem, amikor később kiderült, hogy 15. vagy 16. vagyok az országos listán, azt sem tudtam még pontosan, hogy ez mit jelent. Gondolom, mint vidéki, fiatal, pedagógus és nő – ez így együtt jól mutatott a listán. Szerintem ezekben az első időkben a sikereimet, vagy inkább szerencsémet ezeknek az „előnyeimnek” köszönhettem. A választáson az első fordulót meg is nyertem, a másodikat viszont elvesztettem, de a listán mégis képviselő lettem.

– *Volt-e példaképe? Politikus, esetleg nő, akiről azt mondta volna, hogy igen, így kell politizálni?*

– Politikus példaképem az indulásnál nem volt. A nagymamám példája volt előttem, sőt van ma is. A nagyapám koncepciós per áldozataként 1955-ig börtönben volt, és a nagymamámnak egyedül kellett a három lányát, köz-

tük az édesanyámat felnevelni, iskoláztatni, közben dolgozni. Ő hősies, erős, de mindeközben elbűvölő személyiség volt. Nagyon imádtam. Még élt, amikor az 1990-ben első Parlament összeült. Egy embert hívhattam meg a nyitó ülésre, ő volt az. Nagyon elégedetten nézegetett rám a karzatról. A példaképem volt, hogy miként kell helytállni nehéz időkben, hogy az embernek milyen kötelezettségei és milyen felelőssége van.

– *Kis faluból Budapestre, gyesről az országos politikába csöppent. Hogyan élte meg ezeket a változásokat?*

– A férjem mindig, mindenben mellettem volt, és persze ez az életmód egy kisgyerekkel óriási és folyamatos szervezést igényelt.

– *Nem okozott konfliktust, akár saját magával is?*

– Egy jó kapcsolat onnan ismerszik meg, hogy abban mind a két fél szabadnak érezheti magát. Egyikünk karrierje sem okozott konfliktust bennünk, de komoly feladat volt az egész család számára a mindennapokat megszervezni. Azt mondhatnám, hogy a nulladik feladat, és csak ezután jöhet az összes többi. Ha sikerül, akkor utána lehet dolgozni. Különösen nehéz volt ez a szervezés, amikor a második gyerekünk megszületett. Az igazán harcos időszak volt. Naponta többször hazarohangáltam a Parlamentből szoptatni. Előfordult, hogy a lányomat, Sárát elvittem magammal frakcióhétvégre is.

– *Politikustársai hogy fogadták?*

– Nagyon toleránsak, kedvesek voltak. Amikor Sára megszületett, a kórházban a nővér szaladt a rádióval, hogy Pető Iván felállt az ülésteremben, és bejelentette a parlamenti gyereket. Én meg a kórházi ágyban ültem, és zokogtam. Örömteli, megható, családi emlékeim vannak erről a korszakról.

– *Jelöltként, majd később képviselőként honnan lehetett tanulni, ellesni a játékszabályokat?*

– Sehonnan. Ma már nehéz elképzelni, de nem is voltak igazán játékszabályok. Egyszerre kellett kitalálni és végrehajtani a feladatokat. Állandó feszültségben dolgoztunk, sokszor az intuícióinkra hagyatkozva. Nagyon érdekes és szép időszak volt. Azóta jöttem rá, hogy mire kialakultak a szabályok, addigra már el is veszítette az iga-
zi varázsát a számomra.

– *Akkor, 1989–90-ben mi vitte előre? Mi volt a fő moti-
váció?*

– Az a meggyőződés, hogy ha kialakul végre egy olyan helyzet, amelyben létre lehet hozni a valóságnak egy új keretrendszerét, akkor abban a helyzetben részt kell venni. Mert ha kimaradok, akkor csak a jajgatás, a fanyalgás, a külső kritika marad. Olyan világban nőttem fel, aminek a kereteit idegen csapatok és egy elnyomó rendszer sza-
vatolta. Számomra egyébként mindig nagyon vonzó az, ha megadatik a lehetőség valami teljesen új létrehozására. Építkezni remek dolog.

– *Mi volt a feladata a parlamentben?*

– A kulturális bizottságban dolgoztam, majdnem végig.

– *Véletlen volt, vagy saját választás volt ez a terület?*

– Amikor bekerültünk a Parlamentbe, szinte rögtön elkezdődött az önkormányzati választási kampány, és én voltam a kampány irányítója. Ez nagyon elvont a parla-
menti munkától, így pont azok a hónapok maradtak ki, amikor döntöttek a bizottsági helyekről. Amikor lezajlott a választás, akkor oda mentem, ahol maradt hely, bár ez egy nekem kedves megoldás volt.

– *Hogyan lett kampányfőnök?*

– Nem emlékszem a felkérésre vagy a kiválasztásra. Talán Kis Jancsi vagy Magyar Bálint javasolt. Akkor mindenben részt vettünk, ott nyüzsögtünk mindenhol, valójában csapatmunka volt minden.

– *Elfogadták kampányfőnöknek?*

– Igen, teljes mértékben. Persze nem egyedül voltam, komoly apparátus dolgozott. Tanulságos volt, és nagyot nyertünk. Demszky főpolgármester lett, és országosan is rengeteg helyen szerepeltünk igen jól. Ez nagy dicsőséget jelentett, és nem is akarok túlságosan szerénykedni, mert vitathatatlanul benne voltam.

– *A férfiak nem próbálták hátráltatni, keresztbe tenni?*

– Nem. Olyan konfliktust, hátrányt az SZDSZ-ben, ami abból adódott volna, hogy nő vagyok, soha nem élttem meg. Ilyen egyszerűen nem volt. Később nagyon kemény küzdelmek voltak, de nem ezen az alapon. Ha egy nő ezekben a küzdelmekben alul maradt, az nem azért történt, mert mint nőt akarták kicsinálni. Az én esetemben például az történt, hogy egy bizonyos pont után már nekem nem ért annyit a harc folytatása, amennyi energiát bele kellett volna fektetnem. Talán sok nőhöz hasonlóan nem voltam elég ambiciózus a politikához.

– *Egyenrangú félként kezelték?*

– Egyenrangú félként kezeltek, de nem csak a politikában. A személyes pályámon nagyon ritkán találkoztam kulturálatlan mentalitással. Hosszú ideje a magam ura vagyok, a saját vállalkozásaimat vezetem. Közben két évig voltam egy nagy állami vállalat kommunikációs és nemzetközi igazgatója, abban a szférában sem tapasztaltam ilyesmit.

– *A politikára visszatérve, 1992-ben törvénymódosító javaslatot nyújtott be a szexuális zaklatásról. Hogyan emlékszik erre?*

– Ez egy mondhatni pikáns történet volt. Amikor a parlamentben előadtuk a tervezetet, érdekes volt látni, hogy az urak azt sem tudták, mit kezdjenek magukkal. Teljesen szokatlannak számított a téma is, meg persze az is, hogy feláll egy nő, és ilyesmiről beszél. Az egész hely-

zettel nem tudtak mit kezdeni. Mosolyogtak, nevettek, gondolom kínjukban, zavarukban.

– *Nem is lett semmi a módosításból...*

– Nem, már a bizottságban elbukott. A téma annyira távol volt attól, ami belefért az akkori politikusok gondolkodásába, hogy fel sem merült, hogy megvalósulhat.

– *Kudarcként élte meg?*

– Dehogy, semmilyen illúzióm nem volt a dologgal kapcsolatban. Az ötlet onnan jött, hogy Ausztriában akkor fogadták el a szexuális zaklatásról szóló törvényt. Mi csak egy módosító indítvánnyal próbálkoztunk a munka törvénykönyvéhez, egy icipici bekezdéssel. Ma már azt gondolom, hogy a figyelemfelhíváson kívül más célunk nem is nagyon lehetett. Arra viszont jó volt, hogy a témára ráirányította a figyelmet. Mi próbáltunk persze mást is, abortusztörvény-tervezetet készítettünk, javasoltuk, hogy a Btk.-ba kerüljön be a házasságon belüli erőszak is, foglalkoztunk az iskolai felvilágosítással is, de ezek a próbálkozások nem nagyon sikerültek. Aztán rájöttem, hogy inkább a civil szervezetek felől kell kezdeni, hogy a törvényhozás érezzen valamiféle társadalmi nyomást. Ekkor hoztuk létre a MONA-t*, és ezzel próbáltunk meg elindítani egy folyamatot. Az első konferenciánk arról szólt, hogy miért nincs Magyarországon nőmozgalom. Nagyon érdekes volt, mert negyvenkét női szervezet vett részt, és arról beszélgettünk, hogy miért nincs semmi. Valójában azért nem volt semmi, mert nem volt mögötte társadalmi bázis.

* Az 1992-ben alapított MONA pártsemleges, nonprofit közhasznú alapítvány. Küldetése, hogy „olyan közéleti vitákat kezdemnyezzen, amelyek megmutatják a női és férfi szerepek gazdagságát és egyenrangúságát egy demokratikus társadalomban, de feltárják a méltánytalan egyenlőtlenségeket is, amelyek a mai napig jellemzik a nők helyzetét a gazdasági, szociális és politikai szférákban”.

– *Később lett?*

– Kevésbé. Továbbra is nagyon súlyos emberi problémák vannak, amelyeknek áldozatai a nők. Ezekkel természetesen kell foglalkozni, ugyanúgy, mint minden más esettel, gyerekekkel, hátrányos helyzetűekkel. Itt Magyarországon például az Eszter Alapítvány létét kiemelkedő jelentőségűnek tartom, vagy a NANE figyelemfelkeltő akcióit a családon belüli erőszak ellen. Ezek nagyon fontosak, és ha azok, akik szót emelnek ezekben az ügyekben, úgy érzik, hogy egy nőszervezet keretén belül kapják meg a bátorságot, az érzelmi töltést hozzá, akkor persze, hogy támogatom. De más út is lehetséges. Virág Gyuri és a munkatársai nem ilyen alapon hozták létre az Esztert, ők az áldozatokkal foglalkoznak, a tevékenységük fókuszában a szakértő odafigyelés van. Akikkel foglalkoznak, többségükben gyerekek és persze nők. Mondhatnám példának Ferenczi Györgyöt is, aki sajnos már meghalt, de a rákospalotai leánynevelő intézetben annak idején a hatalommal, törvénnyel, realitásokkal dacolva hozta létre azokat a szobákat, ahol a teherbe esett lányok a szülés után a babájukkal élhettek. A lányok, a gyerekek érdekében dolgozott.

– *Részt vett politikai és civil mozgalmakban annak érdekében, hogy kialakuljon a női politizálás, legyen valós szerepe a nőknek a közéletben. Miért hagyott alább a lelkesedés?*

– Akkor ez nagyon érdekelt, és nagyon fontosnak is tartottam. Azt gondoltam, hogy nagyon komoly politikusi profil lehet, és ez volt az a terület, amit képviselőként magam választottam. Azt gondoltam, hogy a „nőpolitika” kultúráját ki lehetne alakítani. Aztán láttam, hogy gyakorlatilag semmi esély nincs erre. Annak nem volt sok értelme, hogy újabb és újabb pikáns vagy annak látszó dolgot dobjak föl, ami mögött nincs igazi társadalmi bázis. Azért hagytam abba, mert úgy láttam, hogy nincs mögötte az a

szükséges mennyiségű ember, állampolgár, akik számára ez igazán meghatározó, központi kérdés volna. Na meg persze azért, mert abbahagytam a politizálást.

– *A Parlamenten belül nem lehetett létrehozni valamiféle együttműködést?*

– Sok kísérlet volt erre, de hosszú távon természetesen mindig a pártérdek került előtérbe.

– *Ez mindig így is marad?*

– Nem tudom. Akkoriban azért nem volt bázisa ennek, mert nem értették sem a férfiak, sem a nők, hogy mit akarunk. Nem is csoda. Magyarországon a rendszerváltás után azok a dolgok, amiért a nyugat-európai vagy amerikai nők évtizedes küzdelmeket vívtak, itt teljesen más összefüggésben jelentek meg. Volt foglalkoztatás, volt kétkeresős családmódel, hogy csak néhány dolgot említsek. Szerintem a magyar nők egy része ezeket teherként élte meg, és nem olyasmiként, amiért küzdeni szeretnének. Azt hiszem, ezeket a dolgokat a kilencvenes évek elején mi sem láttuk tisztán. Úgy gondolom, hogy nagy butaság volt azt mondani, hogy Magyarország le van maradva a Nyugat mögött, mert nem lemaradásról volt szó, hanem egy teljesen más fejlődési folyamatról, amit nem érdemes összehasonlítani például a svédországi kultúrával. Teljesen más folyamat, mint nálunk, ahol a negyven év szocializmus a többi durva intézkedésével együtt hozott létre olyasfajta „egyenlőséget”, aminek a nők nem biztos, hogy örültek. Később megszokták, elfogadták, de hogy ezért még harcoljanak is, az nem volt reális elvárás.

– *Ez a gondolatmenet arra is vonatkozik, hogy a például a képviselők között se legyen több nő, ha ezt csak kvótával lehetne elérni?*

– Nem hiszem, hogy a mennyiségi változás az átcsap minőségibe, és ha egy tollvonással több nő kerül be, attól jobb lesz bármi is. Kulturális ügyekben én nem hiszek az

adminisztratív megoldásokban. A nők közéleti részvételét, aktivitását, elfogadottságát kulturális kérdésnek tartom. De hát igaz, ami igaz, én ebben mondhatni ultraliberális vagyok. Mások erről mást gondolnak.

– *Akkor mi lehet megfelelő út?*

– Én a szabadságban és személyiség erejében hiszek. A nőknek – ahogy mindenkinek – először önmagukkal kell tisztába jönniük, azzal, hogy mit akarnak, megismerni a vágyaikat, amelyek nem a szerepeikhez kapcsolódnak, hanem valóban a sajátjaik. Ez egy nehéz önismereti folyamat, amihez nagy bátorság kell. Rettenetesen erősek a belénk nevelt szabályok, sztereotípiák, először fel kell ismerni ezeket, meg kell tanulni megkülönböztetni a saját tényleges vágyainktól. Én ebbe az irányba indultam el, már évekket ezelőtt. Feldmár András pszichológus-filozófussal, aki a mesterem, körülbelül tíz éve dolgozom együtt. A Feldmár Intézet keretei között egy olyan rendszert dolgoztunk ki, többek közt speciálisan nők számára is, amely segít a valóság felismerésében, megértésében, a konfliktusok eredményes, sikeres megoldásában, a belső erőforrások feltárásában. Írtunk Andrással egy könyvet, a címe *A barna tehén fia*. Egy régi székely meséről beszélgettünk hónapokon keresztül, ezeknek a beszélgetéseknek a jegyzőkönyve a könyv. A könyv írása közben rengeteg kérdés merült fel, amelyekből egy önismereti rendszer állt össze. Az álmok és a mesék archetipikus szimbólumrendszerével dolgozunk. A könyvet 2010-ben írtuk, és ma már egymást követik az önismereti csoportjaink, a Mesekörök. Sok nővel dolgozunk, de van tisztán férfi csoportunk is, a balassagyarmati börtön és fegyház fogvatartottjaival is dolgozunk, akik nemcsak hogy fiúk, de nehézfiúk.

– *Én úgy látom, hogy ha több olyan nő lenne a közéletben, akik végigjárják ezt a fejlődési utat, és felvállalják a nők társadalmi helyzetét segítő programokat, kiállnak az esélyegyenlőség*

mellett, akkor ezzel olyan példát mutathatnak, ami által javulhatna a nők önképződése, önszerveződése is.

– Igen, ez így van, és még inkább így lenne, ha a politika presztízse magasabb lenne, ha azok, akik oda kerülnek, a politikusok, valóban példaképei lennének az állampolgároknak. És persze, ha a politikai pálya olyan karriercél lenne egy ember életében, ami igazán vonzó. Én nem tartom vonzónak, és azt sem látom, hogy a nők tömegesen akarnának a politika közelébe kerülni.

– Vagy kiszállnak. Mikor és miért hagyta abba?

– Lelkileg a második ciklus közepén, gyakorlatilag meg a végén. Az ok elég egyszerű: a kezdeti romantikus alkotó korszaka után a politika elkezdett szakmává válni, és ezzel együtt a kreatív jellege kezdett megszűnni. Egyre belterjesebb lett, kialakult a politikai szubkultúra, ami kezdett eltávolodni a mindennapoktól. Elveszett számomra az, ami vonzott benne. Kicsit úgy éreztem magam, mintha egy inkubátorban lennék, s féltő, ha véletlenül lekapcsolnak, akkor életképtelenné válok. Ráadásul a hatalomhoz sincs vonzódásom.

A politikát viszont felelős állampolgárként rendkívül fontosnak tartom, ahogy a liberalizmust is, mert csak ők tudnak megfogalmazni olyan bonyolultabb igazságokat, mint a tolerancia, a nyitottság, a türelem, hogy nem címkézzük fel az embereket, és hogy meg kell próbálni megtartani a nyitott tudatunkat. Akárhova nézek, mindenhol egyre kisebbre zárják az emberek a tudatukat, félelemből, vagy mert így egyszerűbb az életük, a dolgok fehérek vagy feketék jók vagy rosszak, és ebben a szomorú bezáródásban a média és a politika nyereségérdekelte partner.

– Fontosnak tartja a liberalizmust, de maradt valami ebből?

– A liberalizmus nem számolódott fel, csak a hiteles politikai, parlamenti képviselője. De nagyon sokan

vannak, vagyunk, akik a mindennapjaikat olyan értékek mentén élik, mint a nyitottság, a tolerancia, a kisebbségek védelme, a jogállamiság és a szabadság. Én nagyon messzire kerültem a napi politikától, de örömmel szavaznék szabadelvű, liberális pártra, ha látnék ilyet. Egyébként sokszor még annyira sem foglalkoztat a politika, mint amennyire egy közélet iránt nyitott, intellektuális érdeklődésű embernek illene. Szomorkodom a köztársasági elnök összes művein, és ámulok-bámulok a miniszterelnökről szóló hírlaimán. Na, ilyesmikre azért nem számítottam.

– *Ma lenne politikus?*

– Ez egy szakasz volt az életemben, ami véget ért, lezárult. Úgy érzem, megtettem, amit akkor és ott lehetett. Egy rendszerváltást már végigcsináltunk, most csinálják mások. Nem, nem vágyom vissza, nem lennék politikus. Egyrészt azért, mert most nem olyan a közélet, a politika, hogy abba nem lenne kedvem bármit is tenni. Másrészt pedig ugyanazért nem kezdeném újra, amiért annak idején abbahagytam. Bár sokszor azt érzem, hogy ezerszer inkább vagyok politikus – a szó szerinti értelemben –, mint azok, akik ma ekként jelennek meg. Az első években szocializálódni egészen speciális dolog volt, akik viszont később kapcsolódtak be, már kialakult, kész sémákat kaptak, olyanokat, amik miatt én már nem akartam politikus maradni.

– *Milyenek ezek a sémák? Zártak? Hierarchikusak?*

– Inkább végtelenül primitívek. Az a kreativitás és szabadság, az a szellem, ami az első években volt, teljesen eltűnt. Maga a politika pedig teljesen „focista” lett, macsó, nem túlságosan differenciált. Se nézni, se művelni nem szeretem a focit, és azt sem szeretem, ha valami úgy működik, mint a foci. Egyszerűek a szabályai, jót lehet rohanni, jól fel lehet rúgni a másikat. Mindig a *Kispál és a borx* jut eszembe a politikáról, hogy „Tesis a világ”, hogy zajosak vagyunk, fiúsak vagyunk.

– Ez állandósult?

– A Bajnai-kormány sokkal kifinomultabb, igényesebb volt minden szempontból. Akár a kommunikációt, akár a választókhöz való viszonyt néztem, látszott a munka mögött az agy, a gondolkodás, a szakértelem, a felelősségérzet, ami irányított. Ami előtte volt, arról túl sok véleményem nincs, ami pedig most van, arról még beszélni sem érdemes. Égés.

– *A politikától messze került, de a női téma mégis megmaradt, hiszen a Feldmár Andrással létrehozott Nők Iskolája, a Telehold már sokadik évadát éli, önismereti és tematikus csoportokkal, hogy női élethelyzeteken javítson. Nem tud elszakadni mégsem?*

– Nem, de nagyon sokat változott a véleményem erről, és nem a politikai oldaláról. Néhány éve jelent meg New Yorkban Phyllis Chesler könyve, *A feminizmus halála*. A könyv arról szólt, hogy a feminizmusnak vége, morálisan halott, mert nem azokkal a dolgokkal foglalkozik, amik az emberiség tényleges ügyei. Globális környezeti katasztrófák, ökológiai krízisek fenyegetnek, terrorizmus és fegyverkezés zajlik a szemünk előtt, és minden progresszív gondolkodónak éreznie kell a felelősséget mindezért – mondja a feminizmus egyik legradikálisabb és legeredetibb gondolkodója. Igaza volt, sokkal nyitottabban kell létezni, sokkal nagyobb felelősséget kell vállalni, az élet dolga az első, a többi azután jöhet.

A Nők Iskolája sok mindenben változtatott bennem, leginkább azon, hogy a női identitás és önazonosság más: egy új minőség, a női minőség megvalósítása, ami teljesen más, mondhatnám, sokkal több, mint a férfiminőségben való térfoglalás. A feminin princípium bennünk, a tudatunkban és a világban ma jóval alacsonyabban reprezentált, mint ami jó, ami egészséges lenne. A fenntarthatóság, az ökológiai szemlélet, tehát a környezettel való harmó-

niára törekvés, olyan gondolatok, amelyek ma még gyengébbek, mint a verseny vagy a profit eszménye. Talán a 21. századi tudomány, a biológia fejlődése segít abban, hogy az élet szeretete és tisztelete erősödjön. Egy nő, aki egyenrangú akar lenni a férfiakkal, ma már nem eléggé ambiciózus.

Engem nem érdekel, hogy miként lehetnék olyan, mint egy férfi. Sokkal érdekesebb, hogy mi a valóság, s hogy ezt a valóságot el tudjuk-e fogadni, tudjuk-e szeretni, s ha nem, akkor miért nem. A feminizmus a hatalomról és a politikáról szól, de ma már szól az ökológiáról is és a feminin princípium létjogosultságáról is. Geréb Ági ügye tökéletesen példázza, hogy mi vár arra ma Magyarországon, aki más minőséget képvisel. Az, ami vele történt, aki nemzetközileg elismert szakember egy olyan területen, aminek a presztízse világviszonylatban vitathatatlan, azt mutatja, hogy azok, akik ma Magyarországon irányítanak, tökéletesen értetlenek a női minőséggel szemben. Az egyetlen, amit tenni képesek vele, hogy meghurcolják, megalázzák, eltapossák. Nem szabad ezt engednünk!

– *A Parlamentben a nőkre már úgy szólnak rá, hogy mit pofázol bele kisanyám...*

– Erre persze az a korrekt válasz, hogy süljön a pokol összes tüzén, aki ezt meg meri engedni magának. Szánalmas minőség.

– *Korábban is ilyen volt a stílus?*

– Ilyen nyíltan és durván nem. De volt más. Amikor a családon belüli erőszakról készítettük a törvénymódosítást Eörsi Matyival, akkor volt olyan jobboldali képviselő, aki megkérdezte, hogy minek nősüljek meg, ha nem erőszakolhatom meg bármikor a feleségem, amikor kedvem van. És ezt abszolút komolyan gondolta. A stílus, és a nőt abszolút degradáló gondolkodás tehát létezett.

– *A családon belüli erőszakról még ma sincs törvény.*

– Mit lehet erre mondani? A focipályán erre nem figyelnek...

– *Mint ahogy másra sem, ami az egyenjogúság, az esélyegyenlőség témáját érinti.*

– Nekem erről inkább a nők nagyfokú boldogtalansága jut eszembe, ami Magyarországon szembeötlő. Egy nő nem azért boldogtalan, mert nem egyenjogú. Soha senki nem mondaná ezt így, de valójában a boldogtalanság mögött nagyon sok esetben az alárendeltség, a hatalomnélküliség, a kiszolgáltatott élethelyzet húzódik, ami miatt rengeteg nő saját magát sem értékeli. Nincs önbizalma, nem tud változtatni a sorsán, és hatalmaskodnak fölötte. Nem feltétlenül egy embernek vannak kiszolgáltatva a nők, inkább az egész rendszerben hatalomnélkülként vannak jelen, és emiatt boldogtalanok. Az, hogy a politikában kevés a nő, és az a néhány is teljesen hatalom és befolyás nélkül végzi a rábízott feladatot, pontosan ezt az állapotot tükrözi vissza. Ma a politikában leginkább „erős férfi” attitűddel lehet részt venni, nincs női út, nincs női pálya, női modell. Így jelenleg teljesen mindegy, hogy hány nő van a Parlamentben, mert a pusztá jelenlét semmit nem jelent.

– *A létszám nem igazán változott. És a minőség?*

– Nagyon sokat romlott. A rendszerváltáskor a nőknek még volt szava, súlya és voltak kezdeményezéseink. Ezek a kezdeményezések teljesen eltűntek, és mára a női út a politikában szinte teljesen zárva van. Egyébként nem is vagyok meggyőződve arról, hogy a politikába beleillik-e a női princípium, mert az nem hatékony, nem célra törő, sokkal inkább empatikus, megértő, megengedő, elfogadó, toleráns. A foci példára visszatérve: mindegy, hogy férfi vagy női csapat focizik, a szabályok és a játék menete, célja ugyanaz. Nehéz lenne egy csapatba beengedni valakit, aki nem akar mindenáron gólt rúgni és nyerni, ha-

nem mondjuk, szeretné élhetőbbé, organikusabbá tenni a pályát, barátiabbá a csapatszellemet, szelídebbé a játékot.

– *Ha mégis azt vesszük alapul, hogy helyes, ha a nők is nagyobb számban képviseltetik magukat a közéletben, akkor eljut Magyarország oda, hogy 25 százalék legyen a női képviselők aránya a Parlamentben?*

– Fogalmam sincs. Talán még sokáig nem lesz akkora az érdeklődés és a nyomás, hogy egy ilyen törvény itt megszülessen. Ha mégis, akkor annak valami olyan oka lesz, ami most még nem látszik. Jelenleg nincs sem vágy sem akarat, de még divat sem, ami ebbe az irányba vinné a folyamatot. Ha pedig valami külső nyomás miatt az ország rákényszerülne, hogy több nőt szerepeltessen a médiában és a politikában, akkor ez a mai viszonyok között csak a számszerűsége javítana.

– *Milyennek látja a mai politikusnőket?*

– Nem jut eszembe senki, ritkán látom őket. Igazából annak örülnék, ha valakiben lenne végre annyi erő, hogy képes legyen gyengédséget, megértést, szeretetet mutatni. Ez lenne példaértékű, egy új női arc, még ha az illető férfi lenne is.

– *Korábban volt ilyen?*

– Igen, Halda Alíz ilyen volt, aki 1991-ben került be a Parlamentbe. Őt nagyon szerettem és tiszteltem, életre szóló ajándéka politikusi időszakomnak az ő barátsága. Különben erős női csapata volt az SZDSZ-nek az első két ciklusban, abból sok minden lehetett volna.

– *Felőrölte, bedarálta őket a politika?*

– Talán a sokszínűség volt az, ami az idő múlásával egyre kevésbé illett bele a politikába. Ahogy lassan kialakult a rendszerváltás utáni közéletben a „politikus” sztereotípiája, úgy kerültünk mi nők egyre távolabb a dolgok középpontjától. A mi képünk pedig egyre távolabb került attól a képtől, ami az emberek fejében megjelent a politi-

kus szó hallatán. Tisztelet mindazoknak, akik mindezek ellenére bent maradtak, ők sok áldozatot hoztak ezért.

A mai politika teljesen más, és a benne szereplő nők is mások. Ma senki nem látszik a politikusnők közül, sőt nincs is kapcsolat a világok között. A politika nem szűrődik be abba a világba, ami a mai átlagos nők körül kialakul, amit például a média alakít a nők köré. Az újságokban, a női magazinokban, az internetes portálokon semmilyen szinten nem jelenik meg a politika, a közélet. A nők el vannak altatva, és abban a világban, ahol a napi horoszkóp és a főzés a fő téma, ott nem válik problémává a politika, a közélet, és a nők nem itt keresik a boldogtalanságuk okait. Persze nem is ott van, de a hatalmi kérdésnek itt is lehetnének dimenziói, de erre nem jönnek rá. A magam részéről azt a munkát, amit ma a Feldmár Intézetben végzünk, sokkal fontosabbnak érzem. A csoportjainkban a résztvevők kétharmada nő, és személyi tanácsadóként hasznosabb munkát végzek, és többet tudok most segíteni a nőknek, családoknak és persze a férfiaknak is, mint politikusként valaha is álmodhattam erről.

Hága Antónia

(Az interjú 2012 januárjában készült.)

Az 1990-es Parlament egyetlen cigány női képviselője, aki nyolc évig az SZDSZ-frakcióban – ahogy ő fogalmaz – „futottak még” kategóriájú képviselő volt. Ma úgy látja: szemforgató világ van Magyarországon, ahol a cigány értelmiségnek egyetlen útja van: az emigráció.

– *Hogyan került a politika közelébe?*

– Véletlenül. Nem voltam nagy ellenzéki mozgalmár, ezért később magam is meglepődtem, amikor kiderült, hogy engem is megfigyeltek. Gimnazista korom óta elégedetlen voltam sok mindennel, és nem voltam hajlandó disztingválni. Ugyanúgy hordtam a kokárdát, mint a keresztet a nyakamban, holott Debrecenben, az egyetem gyakorló gimnáziumában ez nem volt megengedett. Rendszeresen behívtak, levetették velem, de másnap visszatettem.

A családban nagyon sokféle hatás ért. Apám jazz-zenész volt, rengeteget utazott. Ő mutatta meg, hogy van másfajta világ is, mint a hetvenes években Magyarország. Ezzel szemben apa testvére eltökélt kommunista volt. Később, amikor férjhez mentem, debreceni cigány értelmiségiként bekerültem egy mezővárosi polgári családba, ahol nagyon szerettek, de az apósom sokszor megsimogatta az arcom, és azt mondta: „miért akarsz te cigány lenni, kislányom, te magyarul beszélsz, tehát magyar

vagy”. Ebben nagyon sok jó szándék volt, a mai napig beleborzongok. Később megromlott a házasságom, és ekkor jött az a véletlen, ami a politika felé vitt: megkerestek, hogy az Értelmes Cigányok Találkozóján tartsak előadást az oktatásról. Nem értelmiségi, hanem értelmes volt a nevük, mert nem létezett cigány értelmiség.

Az előadásom nagyon jól sikerült, arról beszéltem, hogy a cigány gyerekekkel másképp kell foglalkozni, és erre anyagiakkal kell motiválni a tanárokat. Itt találkoztam Osztojkán Bélával, aki meghívott a Phralipe* alakuló ülésére, hogy ugyanezeket mondjam el. Béla külön megkért, hogy ne változtassak, és én meg is tettem: debreceni tanár néniként sötét szoknyában, sárga blúzban, csodálkozó tekintettel. Megint nagyon megtapsoltak, és Osztojkán azt mondta, javasolni fog az ügyvivő testületbe, ahol többek között Havas Gábor, Solt Ottília és Révész Sándor voltak tagok. Mellettük olyan újonc voltam!

– *Itt csöppent a politikába? Az SZDSZ-szel is ekkor került kapcsolatba?*

– Ekkor, 1989-ben még nem volt kapcsolatom az SZDSZ-szel. A párttal Osztojkán egyeztetett, de a politizálást ekkor kezdtem. Havas és Solt Ottília nem nagyon jártak az ügyvivői ülésekre, Révész és én viszont igen, rengeteget tanultam itt, és sok emberrel találkoztam. A politikai élethez tartozott az is, hogy mindenféle előadásokra jártam, amiket az akkori *Mozgó Világ* letiltott írói tartottak. Ez már egészen más volt, mint korábban, éjjelenként, amikor a gyerekek lefeküdtek, a Szabad Európát hallgattuk a férjemmel. Sokszor hallottam Demszkyről beszélni, és azt gondoltam, hogy „istenem, ha egyszer

* Phralipe Független Cigány Szervezet, jelenlegi elnöke Babos Béla.

megismerném ezt az embert”! Persze reggel elállítottuk a rádiót.

– *Szükséges volt?*

– Nem lehetett tudni. Máté fiam előtt egyszer a férjem lecsavargózta Lenint, mire közölte, hogy megmondja az óvó néninek. Később sokszor zsarolt ezzel, ha csoki tortát akart vacsorára.

– *Ezen ma nevetünk, de akkor valós félelem volt?*

– Én mindig egyenes voltam, kimondtam, amit gondoltam, de a munkánkat féltettük. Mindketten tanárként dolgoztunk, és a falnak is füle volt. Nem lehetett tudni, hogy kiféle, miféle valaki. Solt Ottíliától hallottam, hogy a legkisebb fiának például a barátja volt a besúgójuk.

– *1990-ben felkerült az SZDSZ választási listájára. Ez hogyan történt?*

– A Phralipe választási szerződést kötött az SZDSZ-szel, ami alapján négy ember felkerült a párt listájára, két befutó és két futottak még helyre. Én voltam az egyik a négyből.

– *Ki javasolta a listára?*

– Az ügyvivő testület, Daróczi Ágit, Osztójkánt, Horváth Aladárt és Zsigót jelölte, de Zsigó nem vállalta, ő javasolt maga helyett.

– *Mit szólt ehhez?*

– Nem gondoltam túl komolyan. Idegenvezető voltam, tanítottam, a válasom után anyagilag és lelkiileg próbáltam összeszedni magam, miközben igyekeztem jó anyuka is lenni. Mással voltam elfoglalva, ráadásul az egyik esélytelen helyre kerültem.

– *Miért nem mondott nemet?*

– Mert tényleg azt gondoltam, hogy nincs tétje. Megkérdeztem apukámat, ő azt mondta, hogy illik elfogadni, de ő is úgy vélte, hogy úgysem lesz belőle semmi.

– *Mégis volt kampány...*

– Igen, és nagyon élveztem. Sok emberrel találkoztam, hívtam a cigányokat, mert azt gondoltam, hogy tényleg minden meg fog változni. Hittem abban, hogy ha az SZDSZ hatalomra kerül, akkor minden jobb lesz. Bennük láttam, hogy normálisak, akik tudják, hogy a semmiből nem lehet építkezni, ha az emberektől elvesznek, akkor adni is kell, és nem cirkuszt, hanem kenyeret. Hittem abban, hogy a rossz után jónak kell következnie. Arról nem volt szó, hogy még rosszabb lesz. Ez minden normális életnek, a filozófiának és természeti törvényeknek is ellentmond.

– *A vesztesnek hitt helyről mégis bekerült a Parlamentbe. Hogyan élte meg?*

– Szörnyen. Idegenvezetőként nagyon jól kerestem, kedves voltam, jóban voltam a vámosokkal, sok utasnak – akiket ma tartós munkanélkülieknek neveznénk – segítettem behozni holmikat: Internationale rádiókat, bőrdszekit, konyakot. Sokat dolgoztam, úgyhogy a választások második fordulóján is épp külföldön voltam. Amikor hazaértem, elmentem a debreceni SZDSZ-irodába, és ott mondták, hogy bekerültem a Parlamentbe. Először azt hittem, viccelnek, de mikor kiderült, hogy komoly, teljesen pánikba estem. Napokig sírtam, nem akartam Pestre jönni, elhagyni a munkámat, a gyerekeimet. Aztán, amikor megtudtam, hogy mennyi lesz a fizetésem, még többet sírtam, mert elvált nőként ez egyáltalán nem volt mind-egy. Érdekes volt viszont, hogy mennyire megváltozott az emberek hozzám való viszonya, behajoltak, dicsértek, körbeudvaroltak. Szerencsére az anyukám, aki nagyon okos volt, azt mondta – amit egyébként üzenek minden politikusnak –, hogy „a kézcsókok nem neked szólnak, hanem a székednek. Vigyázz, fiam, mert ha megszűnik, nagyon fog hiányozni, úgyhogy inkább ne szokj hozzá.” Ez nagyon komoly tudás, ami sokat segített.

– *Milyen volt a találkozás az SZDSZ-szel?*

– Nem volt éppen befogadó vagy támogató közeg. Közömbös volt, mintha az lett volna a divat, hogy ne is tudjunk semmit egymásról. Eleinte próbáltam barátkozni, de azt éreztem, hogy volt egy mag, ahova nem volt bejárás.

– *Ebben lehetett szerepe a női mivoltoknak?*

– Az SZDSZ-ben arra figyeltek, hogy politikailag korrektek legyenek, hogy itt-ott legyen egy nő, de az igazi elkötelezettség hiányzott. Egyébként nem hiszem, hogy ez a közöny a női mivoltomnak szólt. Egyszerűen nem tartoztam a maghoz, sokadmagammal mi voltunk a vidék, akik hoztuk a szavazatokat.

– *Volt példaképe?*

– Anyukám, aki nagyon okos volt. Tőle tanultam meg romának, nőnek és anyának lenni. És az anyósom, akitől azt tanultam meg, hogy el kell engedni a gyerekeimet, no meg azt, hogy milyen egy jó anyós. Tőlük tanultam a legtöbbet az életemben.

– *Politikusok között?*

– Gandhi, Martin Luther King, Willy Brandt.

– *Női politikus?*

– Margaret Thatchert imádtam. Sokat olvastam róla, nagyon tetszett, bár maszkulin volt, mégis megmutatta, hogy nőként mekkora erő van benne. Valódi politikus volt, alkukat tudott kötni, tudott manipulálni. Egyszer megkérdezték a férjét, hogy ki hordja otthon a nadrágot, és azt felelte, hogy természetesen én, és én is mosom-vasalom.

– *Itthon találkozott hasonlóval?*

– Itthon nem nagyon voltak átütő személyiségek. Kilencvenben ott volt Csehák, a bűbájos és nagyon okos, akitől a kispapács bácsik a fülükbe kenték a sajtos roládót férfias zavarukban, aztán Pusztai Erzsébet, aki mint egy

huszárcapitány, férfiasan kiosztott mindenkit, és persze Maczó Ági, a nagy magyar anya. Ezek szerepek voltak. Csehákon kívül nem nagyon volt olyan nő, aki egyszerre tudott okos is lenni, nő is lenni, ember is lenni, és aki nem férfiként akart volna érvényesülni. Ebben jó lett volna egy komoly tanácsadás a nőknek, ám ez a mai napig hiányzik.

– *Emlékszik az első napra a Parlamentben?*

– Igen. Eltévedtem. Fáztam és álmos voltam a nagy tértől. A bevonulás persze gyönyörű volt, Horváth Aladár cigányzenekart hozatott, én szépen hátul mentem. Sok barátom eljött, mert a romák életében ez valóban történelmi pillanat volt. Emlékszem a ruhámra is, a szokásos sötét szoknya, sárga blúz. Később egy képviselő kollégám úgy nevezte, hogy az interpelláló blúzocskád, mert sokszor volt rajtam. És persze továbbra is bennem volt a félelem, hogy nem fogom tudni eltartani a családom, albérletet kellett keresnem. Összességében azt éreztem, hogy mit keresek én itt.

– *Ennyi félelemmel megfordult a fejében, hogy visszaadja a mandátumot?*

– Nem. Komolyan vettem, hogy ez megtiszteltetés a számomra, és végre lehet tenni valamit. Kialakult az életem is: ingáztam, a gyerekekre anyukám vigyázott hétfőtől szerdáig. Később pedig az a kevésbé magasröptű gondolat is erősített a mandátumom megtartásában, hogy amikor Demszky a főpolgármesteri poszt miatt visszaadta a mandátumát, akkor nem Daróczi Ági került a helyére. Ebből sejteni lehetett, hogy az én helyemre se roma vagy nő került volna.

– *Így kellett volna lennie?*

– Nem volt róla alku vagy egyezség, de Ági lett volna a következő a listán, aki éppen nem került be a Parlamentbe. Azt gondoltam, hogy a lista számít, de nem

így volt, már akkor is az erősebb kutya udvarolt. Persze a legfontosabb mégis az volt, hogy képviselőként ténylegesen tehettem a roma ügyért. Nagyon kevesen voltunk, Aladár szerintem túl radikálisnak számított, én inkább lassan haladtam volna, ezért nagyon örültem, mikor később Péli Tomi bekerült a Parlamentbe. Ugyan nem értett a törvényekhez, de mint cigány ember és művész nagyszerű színfoltja volt a magyar Parlamentnek, példaképe akár cigánynak, akár magyarnak. Szivarozott, három nyelven beszélt, meg tudott jelenni, humoros volt, és azt mondta, hogy „nem az a cigány vagyok, akinek nincsen foga, és szociális problémáim vannak, hanem cigány vagyok, a világpolgár”.

– *Tudta képviselni a romaügyet?*

– Az első három évben nem, vagy nem annyira, mint szerettem volna, mert a bizottság munkáját sajnos teljes egészében elvitte a médiatörvény körüli harc. Ez engem nem érdekelt, nagyrészt azért, mert nem értettem egyet azzal, amit az SZDSZ képviselt, hogy legyen egy médiatestület, amiben politikusok mondják ki az áment a műsorokra – mint ami most van, csak most egy párt mondja meg. A média körüli vitában az oktatás teljesen háttérbe szorult, pedig nagyon gyenge kezekben volt az MDF-nél, és sok mindent tehattünk volna. A harmadik év végén viszont átkerültem az emberi jogi bizottságba, ahol a vallási, kisebbségi és emberi jogi kérdések nagyon tetszettek nekem. Sokat dolgoztam, különösen a fogvatartottak és a menekültek jogaival foglalkoztam.

– *Érte valamilyen hátrány azért, mert nő?*

– Az SZDSZ-ben nem volt téma sem az, hogy nő, sem az, hogy cigány vagyok. Tény, hogy Horváth Aladárnak sokkal nagyobb súlya volt, sokkal nagyobb támogatottsága volt, de szerintem nem azért, mert férfi. A Parlamentben lenni nőként már súlyosabb kérdés volt,

cigányként és nőként pedig egészen elképesztő dolgok is megtaláltak. Egyszer egy református lelkész képviselő azt mondta nekem, hogy „úgy szeretném tudni, hogy milyen egy cigány nővel szexelni”, s közben rám nézett. Mondtam neki, hogy nem tudok segíteni neki, mert még sosem szerelmeskedtem cigány nővel. Később, az emberjogi bizottság egyik ülésén nagyon megsértett egy másik református lelkész az MDF-ből, ami egyszerre szólt a nőnek, a cigánynak és az SZDSZ-esnek, és akkor Bethlen gróf felállt, kivonult, és azt mondta, hogy addig nem jön vissza, amíg a képviselő úr bocsánatot nem kér tőlem.

De ezek mellett sokszor előnyt jelentett a nőiségem, mert az emberi jogi bizottságban, a menekültek jogairól vagy gyerekekről beszélni nőként hitelesebb volt. Ha elmentem a Gyivibe* vagy a cigánytelepekre, jól mutatott a sajtóban, hogy egy nő jelent meg. Kifejezetten előny volt akkor is, amikor a magyar rendőrség szudáni diákokat vert, és én szólaltam meg a sajtóban. Jól illett hozzám, hiteles volt, ráadásul a rendőrök sem tudtak mit kezdeni velem.

– *Akartak?*

– Ó, persze. Nagyon nem szerettek, mert sokszor bementem a Deák téri főkapitányságra, és kihoztam onnan embereket, vagy bementem börtönökbe, fogvatartottakhoz, akiket megverték vagy megaláztak. Az volt a divat, hogy az arab valutásokat a rendőrök bevitték, elvették a pénzüket, és megverték őket. Persze nem mertek panaszt tenni, mert mit mondhattak volna? „Pénzváltó vagyok, elvették a pénzem és megverték?” Ha ilyen hírt kaptam, bementem, és elbeszélgettem az őrökkel.

– *A pártban mit szóltak ehhez a munkához?*

– A profilba vágott, ezért tetszett nekik, de nem igazán volt téma. Ráadásul ez mocskos munkának számított,

* Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet ragadványneve

amiért nem hívtak a nagykövetségre vacsorázni, sem az operabálba. Külföldön nagyobb visszhangja volt, mint itthon, a kanadai és a finn televízió is készített velem riportot. A hazai sajtóban főleg akkor voltam érdekes, ha valami balhé történt. Külföldön az is téma lett, hogy abban az időben én voltam a világon az egyetlen parlamenti politikus, aki roma és nő. Itthon ez nem sokakat érdekelt.

– *A második ciklus hogyan telt?*

– Kiábrándító volt. Kormányzati pozícióba kerültünk, és azt hittem, hogy most komolyan eljött a mi időnk, hogy a párt végre komolyan veszi magát, az ígéreteit, az ideológiáját. Nem így lett. Másról sem szólt a parlamenti munka, mint a mérlegelésről, hogy ha ezt vagy azt meglépjük, akkor hány szavazót veszítünk. Én azt gondoltam, hogy vannak dolgok, amikben nem lehet mérlegelni. Ilyen volt például a cigányügy, amiben az SZDSZ-nek lépnie kellett volna. Kezdeményeztem, hogy kezdjük ott, hogy kik a cigányok, mert elfogadhatatlan, hogy a cigányságot szociális problémaként definiálták. Ez a mai napig sem változott, és a politika a mai napig nem volt hajlandó érdemben hozzájárulni ehhez a témához. A cigányok nem azonosak bizonyos szociális és kriminális problémákkal. Sajnos az idő engem igazolt, a mai napig sem volt senkiben akkora bátorság, hogy végiggondolja, a cigányság kriminalizációja és szociális problémáinak közösségi uniformizálása nem más, mint a közösségünk lassú és tudatos megsemmisítése. Szerintem ez az etnocídium. A cigányság kulturális egység, még ha diaszpórában élnek, akkor is. Nekünk a halál mást jelent, nekünk a házasság mást jelent, sok szokásunk, tradíciónk van, amiket nem lehet uniformizálni. Viszont abban a pillanatban, ahogy a cigányság szociális kérdéssé válik, az értelmiséget elveszik. Sajnos erre nem volt fogadókészség az SZDSZ-ben, ami miatt számomra komolytalanná vált az egész.

A másik kiábrándító ügy az volt, hogy a ciklus első két éve arról a rettentő komoly problémáról szólt, hogy Horn Gyula szereti-e Fodor Gábort. Mindenhol azt hallottam, hogy ki kinek, miként próbál keresztbe tenni, és viszont. Közben én azt szerettem volna, ha olyan témákról beszélünk, mint a szegénység, a segélyezés, a foglalkoztatás és az oktatás. Egyre inkább szembekerültem a párt vezetésével. Meg is kaptam érte a büntetésem: cigányügyben fölém raktak egy nem cigány szakértőt – még csak nem is politikust, ami szintén beszédes dolog volt –, aki úgy érezte, majd ő megmondja, hogyan kell a cigányügyet kezelni. Annyira komolyan vette, hogy '98-ban gyorsan el is ment Amerikába. Összességében a kormányzásunk négy éve nagy csalódás volt a számomra. Sajnos ma látszik, hogy mekkora hiba volt, mert például a cigánykérdés sokkal rosszabb lett.

– *Zsákcúba jutott...*

– Abszolút. A cigány értelmiség külföldre megy, a családból, a barátaim közül már alig van itt valaki. A gyerekeim sincsenek már itthon. Itthon tanultak mind a ketten, és a tudásukat el kellett vinniük ezer kilométerrel odébb. Ott sikeresek, itthon csak munkanélküliek lehettek. Egyedül neveltem fel őket, igazán nem erre vágytam. Az a fiatal értelmiségi réteg, aki szellemi erő lehetett volna, mind külföldön van, és remek karriert fut be. Teljesen megdöbbenett, hogy Mohácsi Vica is elhagyta az országot.

A politikában lévőknek fogalmuk sincs, hogy mi zajlik, mert ha lenne, a közoktatási törvényen sikítaniuk kellett volna. Sajnos nem képviselnek sem programot, sem eszmét, csak a személyes helyezkedés számít. Gusztustalan az egész. Transzparensnek kellene, ők meg elfogadják. De ez sem új jelenség. Pár éve Strasbourgban, az Európai Parlamentben Medgyessy úgy mutatta be a középtávú romastratégiát, hogy beszéd közben folyamatosan mutogatott valakire. Telekire, akit azért volt képes

kivinni, mert cigány volt, és mutogathatott rá a beszéd alatt. Ő meg végigcsinálta.

– *Ezért hagyta abba 1998-ban?*

– Teljesen kiábrándultam a politikából, és 1997 novemberében bejelentettem, hogy nem indulok.

– *Hogyan fogadták?*

– Valószínűleg tudták, mert nem titkoltam a gondolataimat.

– *Megköszönték a munkáját?*

– Mintha nem is lettem volna. Az SZDSZ egyáltalán nem foglalkozott velünk, egykori képviselőkkel. Nekem szerencsém volt, mert nagyon gyorsan találtam munkát a Partners Hungaryben, ami akkor Göncz Kinga vezetésével működött. Sokan nem voltak ilyen szerencsések, mert volt olyan szadeszes, aki hajtott, mint az őrült, és '98 után portásként tudott elhelyezkedni. Sokan nagyon rossz helyzetbe kerültek, mert aki a politika billogját viselte a hátán az csak egy hajszálnyival volt jobb a köztörvényességnél. Az is érdekes, hogy míg a saját pártom számára nem léteztem, Pokorni, mikor véletlenül összefutottunk, munkát ajánlott.

– *Jóban vannak ma is?*

– Nem tartjuk a kapcsolatot. Kedveltem, tiszteltem, és mai napig is hálás vagyok neki.

– *Őt nem támadták emiatt?*

– Nem hiszem, de ha igen, volt ő olyan karakán, hogy kiállt magáért.

– *Milyennek látja a mai női politikusokat?*

– Göncz Kinga volt az utolsó, akinek hatalma, valós befolyása és tudása is volt, mégsem kellett a szociknak, ahogy a többi karakán nő sem. Az erős nőket kiszorítják, vagy elmennek maguktól. A mai politikusnők a futottak még kategóriába tartoznak. Nem vitatom, én is az voltam, és kiszálltam. Az a különbség, hogy a maiak nem szállnak ki. Eszközök lettek, amit el is fogadnak. Fájó példa Járóka

Lívia, aki megcsinálta az Európai Roma Stratégiát, amit most itt nem véleményeznék, de ami nagyon zavart, hogy az anyagot Tőkés László terjesztette elő. Járókában nem volt annyi kurázi, hogy azt mondja, hogy ez az enyém, én írtam, én adom elő? Hatalmas és erős üzenet lett volna az európai cigány nők felé. Mi a fontosabb? Hogy újra EP-képviselő legyek, vagy az, hogy üzenjek a saját közösségemnek? Ő is elfogadta a szerepét, a férfiak pedig szemforgatóak, de azért sokszor kibújik, hogy mit is gondolnak valójában a nőkről, például, mikor Deutsch Tamás azt kérdezte Hillary Clintontól, hogy „na, és hol a férje?”.

– *Megtalálta hasonló? Lekezelés? Háttérbe szorítás? Macsó nagyképűség?*

– Az SZDSZ-ben nem. Cigányok között viszont nagyon sok támadás ért, ami nekem mint nőnek szólt. Cigányok között nőnek lenni nagyjából annyit jelent, hogy maradj otthon, maradj hátul.

– *Ebben nem látok különbséget, ezt nagyon sok nő így gondolja.*

– A romáknál ez direktebb. Ők egyenesek, nincs szemforgatás, nem játsszák meg magukat. Osztóján Béla mondta nekem egyszer a Phralipe ügyvivői testületi ülésén, hogy „főzzél már kávé”. Mondtam, hogy nem főzök, mert éppen a parlamenti munkáról beszélgettek, szeretném hallani, mert én ülök ott. Teljesen meg volt rökönyödvé. Később Horváth Aladárral is volt hasonló élményem, amikor egy szállodai szobában ültünk hatan-heten. Beszélgettünk, eszegettünk, iszogattunk, és kiborult valami, Aladár rám reccsent, hogy seperd már fel! Mondtam, hogy én nem seprek fel. Ő ordított, lehet, hogy meg is ütött volna, ha nem fogják le.

– *Ez azért nyikván kivételes eset volt.*

– Igen, de a mindennapokban mindig is éreztették velem, hogy hol lenne a helyem. Ráadásul tovább rontott

a helyzetemen, hogy elvált voltam. A cigány közösségben ez nagyon lenézett dolog. Inkább temesse el a férjét – egy novella is szól erről, hogy az asszony eltemet egy üres koporsót, mintsem kiderüljön, hogy elhagyták és elvált. Ha van egy gyengeelméjű vagy alkoholista férjem, akkor is nagyobb presztízsem lett volna, mint így, hogy egyedül tartottam el magam és a két gyerekem. Szerintem ma sem nyernék egy kisebbségi önkormányzati választáson, és a fő ok az lenne, hogy nő vagyok. Nem bíznak, nem hisznek a nőkben. Jó példa erre, hogy amikor három éve a fiam barátnőjével és a lányommal elhatároztuk, elmegyünk Párizsba. Sajnos, az utazás tervét meghallották mások is, és végül tizenketten lettünk. Szörnyű volt. Volt egy fiú a csapatban, aki még soha nem járt Párizsban, nem beszélt sem franciául, sem angolul, csak németül, és nem volt cigány. Tehát két dolog is szólt mellette: nem cigány, egyenlő nagy tekintély. Férfi, egyenlő: nagy tekintély. A lányom a Sorbonne-on tanult, úgy ismerte Párizst, mint a tenyerét, kiválóan beszél franciául, és rengeteg olyan helyre tudta volna elvinni a csapatot, amiről egy útikönyv sem ír. Mégis a fiú kellett nekik idegenvezetőnek. Leváltunk róluk, Ági lányom jót nevetett, én viszont nagyon kiakadtam, hogy ennyit ér egy cigány értelmiségi nő a magyaroknak.

– *Továbbra sem látok éles különbséget. Nagyon sok hasonló történetet hallottam, akár ennek a könyvnek a szereplőitől is arról, hogy a nők szava mennyivel kevesebbet ér.*

– Lehet. Én csak a saját közösségemben éreztem ezt. Mindig jobban meg kellett harcolnom mindenért, és csak erőszakossággal, vasmarokkal tudtam előre jutni. Muszáj volt eltanulnom a férfiaktól kiabálni, asztalt verni, visszaordítani, ha a szavamba vágtak. Ha nem ezt tettem, meg sem láttak. Sajnos ezzel az a kép alakult ki rólam, hogy egy „erőszakos, egyenes hátú vonulós” vagyok. De soha nem engedtem, és nem is fogok. Az én debreceni roma közössé-

gem, akiknek én ma is csak „Sasika” vagyok, így ismer és így szeret. Azt gondolom, ezzel sok nőnek adtam és adok mintát. Ezt, ha élne anyukám, ő is nagyon támogatná.

– *Ha több nő lenne a politikában, például kvóta segítségével, változna a jelenlegi férfimentalitás?*

– Lehet, de ilyen közegben nincs értelme, mert a nők nem nőként politizálnak, hanem pártkatonaként. A kvótával kapcsolatban ambivalens vagyok, mert egyrészt azt gondolom, hogy szükséges lenne és megerősítene egy-egy közösséget, nem kizárólag a nőket, hanem mondjuk a romákat is. Másrészt a kvóta az értelmetlen bejutást is megerősítheti. Az lenne ideális, ha mindenki az agya alapján lenne képviselő, de ez nálunk nem működik. A politika, a parlamenti képviselőség hatalommal és sok privilégiummal jár, és aki benne van, az nem adja át a helyet sem a nőknek, sem másoknak.

Rádadásul, amit Magyarországon egyenjogúságnak értelmeznek, az nekem nem felel meg. Igenis, tolják alám a széket, vegyék ki a kosarat a kezemből. Nem fogok traktort vezetni, nem szerelek, nem fúrok-faragok. Meg tudnám csinálni, de nem teszem. Hajlandó vagyok elfogadni a hagyományos szereposztást, önkéntesen. De ha azt mondanák, hogy azért kell ezt vagy azt csinálnom, mert nő vagyok, nagyon messzire zavarnám.

– *Ma lenne politikus?*

– Nem, dehogy. Mindennaposak lennének a konfliktusaim, mert én ehhez egyenes vagyok. Azt, hogy a BKV nem működik, és ezért a vezérigazgatónak jutalmat adnak – ez elképesztő! Most biztosan Dénes János lennék, aki ült a Parlamentben, és úgy hívta a Magyar Narancs, hogy „szegény, hülye Dénes János”, mert mindig interpellált és mindenkinek nekiment. Én ma ilyen lennék. Nagyon boldog vagyok, hogy akkor a részese lehettem, de nem ezt vártuk. Nagyon kínos, hogy Európában szégyen magyar-

nak lenni. S a romaügy? Olyan, mint ha az előző húsz év erőfeszítései meg sem történtek volna! Ezt nem tudnám szó nélkül hagyni!

Ami még a politika ellen szól, hogy nincs is olyan politikai szervezet, amelyikben bíznék. Soha nem voltam Gyurcsány mellett, de most, amikor kiadta őt a mentelmi bizottság, nagyon mocskos volt, hogy a pártjának fontosabbak voltak az egyéni érdekek, és hagyták, hogy Gyurcsányon verjék el a port. Odadobták koncnak. Az SZDSZ már nem létezik, és tragédia, amit művelt, mert saját magát verte szét. Szerintem a bukásuknak az volt fő oka, hogy rosszul bántak a saját emberiekkel. A rendszerváltás idején az SZDSZ szerelem volt az embereknek. Az összes vidéki értelmiségi odavolt értük, egy jó szóért ingyen dolgoztak. Nem becsülték. Az LMP? Saját magával sincs kibékülve.

– *Parlamenten kívüli erők?*

– Nagyon fontosnak tartom, hogy ez a kormány mielőbb menjen. Mégpedig ne az IMF, az EU vagy más külső erő nyomására, hanem úgy, hogy itthon, az itteni emberek zavarják el. Amit ma látok a különböző szerveződésekben, az pozitív, de csak az elégedetlenség dominál. Egyelőre sehol nincs olyan program, amit támogatni tudnék, márpedig csak programok mentén döntök, nem szerelemből. De nincsenek politikusok sem, márpedig tetszik vagy nem, a politikát politikusok művelik. Az utóbbi idők tüntetésein az egyetlen átütő Majtényi volt. Meglepő volt, okos, de ez kevés. Azt hiszem, hogy csak egy új koalíció lesz képes erőt felmutatni, de hogy ennek mekkora ereje lesz, és mit kezd majd, az nem látható. Ha megint az egyéni érdekek és pozíciók számítanak majd, akkor semmi nem fog változni, és ennek van sansza, mert, ahogy Csehák mondta egyszer, hogy „ja, kérem, itt hamarosan mindenkinek lesz előélete”.

Hodosán Róza

*(Az interjú 2005 novemberében, majd
2011 áprilisában készült)*

Szamizdatosként sokszor félt, de ha kellett, szembe-
szállt a szocialista állam rendőreivel. 1990 után képviselőként dühítette a durvaság és a cinizmus. Ma úgy látja, hogy macsó világban élünk, ahol a Parlament csak leképezi az országot.

– Már egyetemistaként kapcsolatba került a szamizdatosokkal. Hogyan kezdődött?

– Már a bölcsészkarra is azzal a naiv hittel jelentkeztem, hogy megértem ezt a világot. A falumból és a családomból soha senki nem került az ELTE-re, hiszen egy 12 gyerekes paraszteszaládból származom, ahol egy szoba-konyhában, fürdőszoba, víz és villany nélkül nőttem fel. Az egyetemi csoportomban rajtam és egy munkásszármazású fiún kívül mindenki értelmiségi családból származott. Az ELTE tényleg az elit egyeteme volt, és szinte rögtön bekerültem egy olyan csapatba, a későbbi baráti társaságomba, akikkel nagyon jól éreztem magam. Itt már a nyolcvanas évek elején olyan történelmi, politikai kérdésekről volt szó, amikről én korábban soha nem hallottam. A Haraszi-perről, Konrád műveiről, ezeket egymás között terjesztettük is. Később jött a Charta 77 mozgalom vezetőinek bebörtönzése elleni tiltakozás, majd megalakult a SZETA, megkezdődött a szamizdat-irodalom nyomtatása, szabadegyetemekre jártunk, illetve

magunk is szerveztünk saját szabadegyetemet a baráti társaságunknak.

– *Ki játszotta a fő szerepet abban, hogy nemcsak nézője, hanem aktív tagja lett a demokratikus ellenzéknek?*

– Nem tudnám egyetlen személyhez kötni, mert az egész társaságunk erről szólt. A szabadegyetemen pedig megismertem az akkori ellenzék tagjait, Kis Jánost, Bence Györgyöt, Solt Ottíliát, és azokat a szociológusokat, akik a SZETÁ-t* alapították, titokban olvastuk, például Kemény István és Szelényi Iván szegénységről szóló műveit. Az egyik meghatározó személy számomra Ottília volt. Nagyon szerettem őt, és Nagy Andrást, az élettársát is. Hihetetlenül egyenes, kemény, de végtelenül szabad ember volt, akinek erkölcsi mércéje, politikai éleslátása pontosan ült. Emberileg igen közel éreztem magamhoz.

– *Pontosan hogyan került kapcsolatba az ellenzékkel? Emlékszik erre?*

– Az első konkrét lépés az volt, amikor a SZETÁ-hoz csatlakoztam. Két barátnőmmel aktivistának jelentkeztünk, ami abból állt, hogy minden hétfőn elmentünk Ottíliához, és a galériáján felhalmozott ruhákból a kérelmező levelek alapján csomagokat állítottunk össze a szegényeknek. Azt pedig, hogy a demokratikus ellenzékhez akarok tartozni, a lengyelországi események tették egyértelművé. A társaságunk másfél évig feszült figyelemmel követte a Szolidaritás működését. Amikor fönnállt annak a veszélye, hogy a keleti blokk katonailag beavatkozik, maradt egy egészen konkrét és a mai napig megrázó élményem. A bölcsészkaron behívták a párttagokat a nagyelőadóba, és a tanáraink többsége is közöttük volt. Néhányan utánuk mentünk, reménykedve, hogy talán lesz közöttük egy ember, aki nemet mond a lengyeleket fenyege-

* Szegényeket Támogató Alap

tő nyilatkozatra. Ott álltunk hátul, és számomra hihetetlenül kiábrándító volt, hogy a magyar értelmiség krémje között egyetlen ember sem volt, aki azt mondta volna, hogy nem. Több ilyen élményem is volt, ami mind a demokratikus ellenzék felé terelt, de mégis 1981. december 13., a Jaruzelski-puccs napja volt az, amikor eldöntöttem, hogy ettől kezdve munkákat is vállalva csatlakozom az ellenzékhez. Reggel hallgattuk a rádióban, hogy Jaruzelski katonai puccsot hajtott végre, lezárták a határokat, tankok vonultak az utcákon. Én úgy éltem meg azt a napot, hogy valami rettenetes dolog történt, és a reményeinknek egyszer és mindenkorra vége van. Kimentünk az utcára, de senkin semmi jelét nem láttam ennek. Este pedig a *Hét*-ben Hajdú János bejelentkezett, és azt mondta, hogy ma végre jó híreket közölhet Lengyelországból. Ekkor döntöttem el, hogy ezzel a világgal végleg leszámoltam. Akkor Krassó Gyuriék elkezdtek gyűjteni a Szolidaritásnak, elsősorban pénzt gyűjtöttünk, próbálkoztunk jelét adni, hogy velük vagyunk. Én is falragaszoztam, gyűjtöttem, és jelentkeztem Demszkynél azzal, hogy bármilyen munkára hajlandó vagyok. Később ő keresett meg, és elvitt az illegális nyomdába, ahol éppen Petri György *Örökhétfő* című verseskötetét kezdtük el nyomtatni. Ettől kezdve lettem tagja a demokratikus ellenzéknek.

– *Nem félt attól, hogy kirúgják az egyetemről?*

– Ekkor már nem. Úgy éreztem, hogy ez nem számít. Nem voltam hajlandó ezt a kompromisszumot megkötni.

– *A rendőri atrocitásoktól sem félt?*

– Voltak helyzetek, amikor félttem. Amikor éjszaka röplapoztam, akkor nagyon félttem, hogy elkapnak. Főbiáim voltak, például soha nem mertem egyedül bemenni egy üres, sötét lakásba, még a sajátomba sem, mert attól félttem, hogy elkapják a kezem. Mert ez valóban megtörtént valaki mással. Visszatérő álmom volt, hogy halálra

ítélnek és felakasztanak. Inkább ezek voltak a félelmeim. A rendőrségi eljárásoktól nem féltem, hiszen házkutatáskor, vagy amikor előállítottak, akkor nem volt más út, mint ragaszkodni a jogainkhoz, elmondani a véleményünket. Ottília és én kifejezetten durvák voltunk a rendőrökkel. A gumibottól sem féltem, akkor is járt a szám, amikor megvertek.

– *A fiúk féltették a lányokat?*

– Ez nem vetődött fel. Nem volt olyan, hogy a lányok ne jöjjenek tüntetésre, vagy ne vegyenek részt a munkában. Politikai kérdésekben viszont én sokáig nem nyilváníttam véleményt. Nem tartoztam az ellenzék szellemi figurái közé. Talán Ottília volt az egyetlen nő közöttünk, aki mint ellenzéki vezető is tekintélynek számított. Én mindig is visszahúzódó alkat voltam, és akkor azt gondoltam, hogy a politikához hatalmas felkészültség, stratégiaiilag fontos döntési képesség, előre látás kell. Nem éreztem azt, hogy bármi olyan mondanivalóm lenne, ami másnak nincs, vagy más nem tud. Ma már úgy látom, hogy túl sok mindent gondoltam a politikáról.

– *1988. március 15-én mégis beszédet mondott a Battyány-örökmécsesnél.*

– Ez volt az első olyan tüntetés, ahol beszédek is elhangzottak. Önkéntes alapon dőlt el, hogy ki hol szólal fel, Gazsi (Tamás Gáspár Miklós), Ottília, Haraszi, Jancsi (Kis János) és Demszky. Előző héten megkezdődtek a házkutatások, és beindult a megfélemlítési akció. Haraszi Mikit 14-én hívták be a rendőrségre, és 15-én letartóztatták a többieket is. Tulajdonképpen nem maradt ember, aki beszédet mondott volna. Kőszeg Feriéknél összegyűltünk, akik maradtunk, és ott felosztottuk, hogy ki mond beszédet. Kis Jancsi sem akart, mégis ő szólalt fel a Március 15. téren, de csak azért, hogy megnézze, mi fog történni. Ha elvisznek bárkit, akkor ő legyen az első. Onnan viszont

senkit nem tudtak elvinni, mert a szimpatizánsok erősen körbezártak, és védtek minket. A Batthyány-örökmécsesenél, ahol nekem kellett beszélnem, már legalább tízezer ember volt. Az utcákból is jöttek még az emberek, elképesztő mennyiségű kamera, tudósító volt velem szemben. Úgy remegett a kezem, hogy a kiskabátom gallérját szorítottam. Hihetetlenül nagy dolog volt, tízezer ember állt együtt, és azt hiszem, életemben nem szerettek ennyire. Amikor vége lett, sok kéz nyúlt értem, hogy lesegítsenek a szobor talapzatáról, láttam a szemükben a szeretetet, és azt, hogy most valami kivételes dolog részesei lehettünk. Akkoriban gimnáziumban voltam óraadó tanár. A diákok persze semmit nem tudtak rólam, de amikor a tüntetés után két nappal bementem az osztályba, a gyerekek úgy néztek, olyan jó gyerek formán, némán. Valami megváltozott, pár órán át még lehetett érezni, tudják, mi történt.

– *Ezután mi volt a szerepe, a feladata?*

– Szerkesztettem a *Hírmondót*, cikkeket írtam, interjúkat készítettem, a könyvkiadás munkáit végeztem, nyomdászkodtam, terjesztettem a szamizdatot, de továbbra sem tartoztam a szellemi vezetők közé. Azután pedig hosszabb időt töltöttem Amerikában. Közben itthon elkezdődtek az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalások. Amikor hazajöttem, a lelkesedés vitt az SZDSZ felé. Meg kellett szervezni egy irodát, kiadványt kellett létrehozni, működtetni kellett egy pártot. Ebben vettem részt, elsősorban aktivista voltam. Később a kampánycsaphoz csatlakoztam, és a képviselőjelöltek kiválasztásáért voltam felelős. Ebben nálam fontos szempont volt, hogy minél több nőt próbáljak rávenni a képviselőségre.

– *Miért szorgalmazta?*

– Nem volt semmi különösebb oka, egyszerűen többen is úgy gondoltuk, hogy az jó lesz, ha sok nő van a képviselők között. 1990-ben Ottíliával létre is hoztunk

egy női csoportot, éppen azzal a céllal, hogy minél több nőt vonjunk be a politikába. Még kampányoltunk is az országban.

– *A pártban a férfiak támogatták a csoportot?*

– Hagyták, hogy működjünk. A vezetők hasznossági szempontokból nézték a dolgokat, hogy ez jó-e a pártnak, vagy nem. Ezt jónak vélték, így mentünk, csináltuk. Egy liberális pártnak mindig jól áll, ha van jó nőpolitikája. Az SZDSZ-ben elvileg mindig támogatnának ilyen értelmű politikát. A gyakorlatban persze nem tud működni, mert nincs kitalálva, hogy mi is igazából a női politika. A mai napig nem tudjuk.

– *Mi lett a csoport sorsa?*

– Nem értünk el nagy sikert, én abba is hagytam. Zajlott az országos kampány, rengeteg feladatunk volt, és nem is éreztem úgy, hogy a nők politikai szerepvállalása a legfontosabb kérdés. Később a csoport el is halt.

– *A csoport megszűnése után próbált újra létrehozni női szervezetet?*

– Igen, később létrehoztuk a Magyarországi Női Alapítványt. Arra gondoltunk, hogy alapítványként jobban működhet egy kifejezetten a nők esélyegyenlőségével foglalkozó szervezet. Politikusként elsősorban az volt a szerepünk, hogy nevünkkel hitelesítsük az alapítványt, valamint adományokat, pénzt gyűjtsünk az alapítványnak, amit különböző, de mindig jótékony célokat megfogalmazó, a női esélyegyenlőséget elősegítő programokra fordítottunk. Később rájöttem, hogy a politikusi kapcsolat inkább hátráltatja a munkát, mint segíti, így a szervezést is abbahagytam.

– *Később is fontos volt, hogy minél több nő legyen a politikában?*

– Igen, de nagyon nehéz volt rábeszélni őket. A család, a gyerekek miatt nagyon sokan nem tudták vállalni a

képviselőséget. A férfiak, férjek senkinek nem mondják azt, hogy ne tedd, de abban nem támogatják a nőket, hogy megcsinálnák azokat a háztartási munkákat, gyereknevelési feladatokat, amit minden feleség megtesz a férfi politikus mellett. Anyagilag pedig kevesen engedhetik meg maguknak, hogy másra bízzák ezeket. Mi ketten voltunk képviselők a férjemmel, de én nem tudtam kiváltani magam a legtöbb házimunkából, mert ezt még mi sem engedhettük meg magunknak. Az pedig egyértelmű volt, hogy hiába végezzük mind a ketten ugyanazt a munkát, a háztartás az én dolgom. Bár a férjem mindig segített, mégsem lázadtam ez ellen soha, annyira mélyen bennem volt, hogy automatikusan megcsináltam.

– *Képviselőként törekedett arra, hogy szerepeljen, hogy elismerjék mint férfiakkal egyenrangú politikust?*

– Eleinte kacérkodtam különböző szerepekkel, de később mindig megrémültem ezektől. Engem egy rossz szereplés nagyon megviselt. A politika nagyon nyomulós, önmagadat mindig formában tartó terep. Én alkatilag nem ilyen vagyok. Az én értékeim nem attól léteznek, hogy magam előtt mutogatom őket. Hamar fel is mértem, hogy soha nem leszek vezető politikus. Ismertek és becsültek a pártban, de nem ambicionáltam a szerepléseket. Inkább a háttérben dolgoztam.

– *1990-ben a rendőrségi bizottságban kezdett dolgozni. Tudatosan tartotta távol magát a nőiesnek tartott területektől?*

– Abszolút. Amikor a bizottsági helyekről döntötünk, tudtam, hogy két bizottságba biztos, hogy nem megyek, a kulturális és a szociális bizottságba. A rendőrségi terület érdekelt, de a választásban biztos az is benne volt, hogy nem akartam, hogy nőiesnek tartott terepen beskatulyázzanak. Én nagyon fiús alkat vagyok, minden testvérem fiú, és amikor hatéves koromban a testvéreim az utolsó babámat is megetették a kutyával, attól kezdve

csak fiús játékokban vettem részt, nyilaztam, rendőrztem, verekedtem. A picike, törékeny női szerepet mindig elutasítottam.

– *Képviselőként, vagy bizottsági tagként a férfiak megpróbálták háttérbe szorítani? Érte valamilyen diszkrimináció?*

– Nem, személy szerint nem. Arra persze sok példa volt, hogy le kellett állítani a férfiakat, mert olyan stílust engedtek meg maguknak, vagy jöttek a macsó hülyeségekkel. A politikában a viszonyok olyanok, hogy a nőknek nem elég ugyanazt megtenni, mint a férfiaknak, mindenből sokkal jobban kell teljesíteni. Hibázniuk sem lehet, mert az rögtön női dimenzióba kerül.

– *Képviselőként ambicionálta, hogy több nő legyen a közéletben?*

– Támogattam minden kezdeményezést, ami erre irányult, mert szerintem az az egészséges, ha a nők megközelítőleg olyan számban kerülnek be a parlamentbe, mint a férfiak. Az, hogy a nők a politikában a mai napig is alig érvényesülnek, az nem a nőiségből fakad, hanem kulturális, tradicionális és történelmi kérdés. Hogyan épül fel egy család, egy nő kicsi korától kezdve milyen szerepeket tanul. Felnőttként hiába győzködsz valakit, hogy legyen politikus, ha az élethelyzete miatt nem tudja megvalósítani. A kulturális, szocializációs tradíciókon kellene változtatni. A skandináv országokban például a parlamentben pelenkázó van, óvoda működik, szoptatási szüneteket tartanak. Ezek pici dolgoknak tűnnek, de hatalmas változásokat tesznek lehetővé. Azt jelentik, hogy egy nőnek azért, mert gyereke van, nem kell otthon maradnia, ha nem akar. A női program számomra ezt jelentené. Ha sok nő lenne a parlamentben, akkor könnyebben felvállalnák ezeket a programokat, és ezek mintaként hatnának a társadalomban is. És nem ott tartanánk, hogy a Parlamentben fél órát kell rohangálnod, amíg találsz egy női vécét.

– *Mikor döntötte el, hogy abbahagyja a politizálást?*

– Már a 94-es választások után tudtam, hogy még egy kampányt nem csinállok végig. 1994 és 1998 között nagyon rosszul éreztem magam a Parlamentben. Szakmailag is kudarcok értek. Jártam a vidéket, és borzasztó volt látni a szegénységet, a változtathatatlanságot, a reménytelenséget, miközben tudtam, hogy nem tudok segíteni. Nem tudtam hazudozni sem, hogy itt holnaptól új munkahelyek lesznek. Soha. Akkor lett még rosszabb a helyzet, amikor megszületett a lányom. Az a kettős lelkiismeret-furdalás volt bennem, hogy a munkámat sem tudom tiszta szívvel végezni, és a gyerekekkel sem tudok elég időt tölteni. A kettő között őrlődtem.

– *Szembetalálkozott azzal, hogy választani kell a munka és a család között?*

– Abból a szempontból igen, hogy szerettem volna a gyerekekkel lenni, amíg kicsi, de nem sikerült. Sokszor előfordult, hogy a Parlamentben ültem, valaki beszélt, én pedig az órámat néztem, és arra gondoltam, hogy most van otthon a vacsoraidő. Még mindig mondja, felnéztem az órára, pancsi, mese, fektetés. Egyébként mindig tudtam, hogy dolgozni akarok. Nappal. De este hatkor már csak a gyerekekre tudtam gondolni, és hihetetlenül érdektelennek tartottam a beszédet, csak az érdekelt, hogy hagyja már abba, és menjünk haza. Éjszaka főztem, hogy ha esetleg lenne egy szabad délutánom, azt a gyerekekkel tölthessem, és semmiféle házimunka ne vonjon el tőle. Amikor '98-ban végül kiszálltam a politikából, hihetetlen megkönnyebbülést éreztem. Lelkileg felszabadított, hogy nem kell ezen a terepen tovább dolgoznom, nem kell az ezzel a munkával járó hatalmas stresszel élnem, és nem kell részt vennem az egyre durvábbá és cinikusabbá váló élet-halál küzdelemben.

– *Volt példaképe a női politikusok között?*

– Általában nincsenek példaképeim, vannak politikusok, nők is, akiket kedvelek, de elsősorban emberi tulajdonságaikért, amennyiben láthatóak. Már Ottíliaáról beszéltem, de Csehákot is szerettem. Felkészült volt, nőként tökéletesen rendben volt, jól tudott beszélni, meggyőzően volt, alázatos volt a munkában, tudott dolgozni. A politikai terep hihetetlenül agresszív, és ha egy nő politikus akar lenni, akkor nyomulnia kell. A politika elég embertelen, és a politikusnak mindegy, hogy férfi vagy nő, folyamatosan bizonyítania kell a rátermettségét, tehetségét, vezetőképességét. Ez a politika. Nem az én világom, soha nem is tudtam alkalmazkodni hozzá.

– *2005-ben azt mondta, hogy „ez egy olyan ország, ahol még politikusnak is rosszabb lenni, mint máshol. A történelemben mindig rá lehetett fogni a törökökre, az osztrákokra, az oroszokra, hogy miért rossz a helyzetünk. Most nincs ilyen, csak magunkat okolhatjuk azért, hogy ilyen világot építettünk magunk köré.” Érvényes ez még?*

– Sokkal rosszabb. Számomra a legkilátástalanabb, a legszomorúbb és a legrosszabb ez a világ. Soha nem gondoltam, hogy valaha is el lehet jutni ide, hogy a magyar nemzet önként válik meg a demokráciától, a szabadságtól, és még örül is ennek. Amikor 1989-ben hazajöttem Amerikából, mindenki optimista és tetterre kész volt, mégis akkor azt mondtam, hogy te jóisten, ez még 200 év! – annyira ordító volt a különbség egy működő demokráciából hazajönni Magyarországra. Azután nagyon hamar elfelejtettem ezt a kicsit szkeptikus hozzáállásomat, és engem is elragadott a lelkesedés. Mostanában sokszor eszembe jut ez az élmény, azzal a szomorúsággal, hogy az én életemben már bizonyára nem fog eljönni az „igazi” demokrácia. Mert ennek a nemzetnek csak pár pillanata volt arra, hogy esélye legyen csatlakoznia oda, ahova mindig is vágyott – Európába. Ami a legszörnyűbb ebben, hogy a mostani po-

litika az EU-t kezdi hibáztatni amiatt, hogy nem tudunk demokratikus viszonyokat teremteni, hogy nem tudunk ötről hatra jutni. És szokásos fordulat a belső ellenség keresése is: a kisebbségek hibáztatása.

Nem hittem, hogy képesek vagyunk lemondani egy csomó szegény emberről, és azt gondolni, hogy ez így rendben van. A szocializmust soha nem fogadtam el, és soha nem tudtam alkalmazkodni hozzá – ezért voltam a demokratikus ellenzék tagja. Mégis elfogadhatóbbnak tartottam, mert elhittem, hogy az idegen hatalmak kényszere miatt kell úgy élnünk, ahogy. Aztán kiderült, hogy tévedtem. Itt az emberek nem így gondolják. Most derült ki számomra az is, hogy ebben az országban soha semmilyen történelmi eseménnyel nem néztünk szembe, nem kerestük és nem vállaltuk a felelősséget, és ma ebben sütkérezünk, és járjuk tovább a magunk rossz útját. Nekem ezek az életem legrosszabb napjai, személyesen és az országban is, úgy érzem, hogy a történelem legsötétebb napjai közé újra feliratkozik Magyarország. Amivel sajnos a következő nemzedék sem fog szembenézni, nem fog szégyellni semmit, hanem megkeresi majd újra a maga kibúvóit, mert ezt tanulta elődeitől.

– Nem bízik abban, hogy a következő generációkra már nem hatnak a lózungok, a kétszínű ígérek? Hogy a múltba révedés hamis illúziója helyett valóban demokráciát, gazdasági és társadalmi szempontból biztos és kiegyensúlyozott jövőt akarnak?

– Nem. Szerintem nem változik semmi. Amíg egy nemzet nem tud felnőni, amíg nem néz szembe önmagával, és nem tanul a hibáiból, amíg egy gyerek nem tudja megkérdezni a szüleit, a nagyszüleit arról, hogy mi és hogyan történt – nem azért, hogy számon kérje, hanem hogy tudja, és világos legyen a számára. Szerintem ez így lesz, amíg valami nagy dráma be nem következik. Bár, a drámai pillanatokat sem erre használjuk.

– *A szamizdatos idők, illetve maga a rendszerváltás ilyen pillanat volt. Akkor azt hitte a demokratikus ellenzék és sok-sok ember, hogy végre lehet változtatni.*

– Igen, a rendszerváltás ilyen volt. Nem tartott sokáig, de legalább egy-két évig megvolt a hitünk. Az első parlamentben sok volt a hiba, a tévedés, de az alapeszme a megegyezés volt, és a közjó iránti hit és eltökéltség vezetett mindenki. Akkor is, ha az MDF-fel sok mindenben nem értettem egyet, ők is azon fáradoztak, hogy egy demokratikus, gazdaságilag prosperáló országot teremtsenek. Mi ellenzékéből ugyanezt tettük. Nem úgy sikerült. Ma pedig olyan erő van hatalmon, amelyet semmilyen értelemben nem érdekel az ország sorsa. Ez a hatalom nem arra szövődött, amiért én egész életemben küzdöttem, az elveimért, az eszméimért és a hitemért, hogy ha ezek megvalósulnak, akkor valami közjó érdekében történik. A mai hatalomban az a legdrámaibb, hogy ez a típusú szemlélet nem létezik. Ők egy dologért vannak: a pusztá hatalomért, és minden eszközt bevetnek azért, hogy ezt megtartsák. A közjó olyan szinten nem számít, hogy a parlamenti képviselők nem is ismerik ezt a fogalmat. A politikai számukra simán karrier, ugyanúgy adják el magukat, mint a mosóport.

– *Létrejöhet egy újabb demokratikus ellenzék? Megismételheti magát a történelem a mai viszonyok között?*

– Nem hiszem, legalábbis mostanában nem. Nem tudom elképzelni, hogy valamilyen megvilágosodás éri az országot. A jelenlegi politikai vezetés sokáig lesz hatalmon, már csak azért is, mert a megelőző nyolc évben olyan szinten lenullázódott minden, a Fideszen kívüli politikai erő, hogy nincs kit választani. A Fidesz olyan politikai államhatalmi rendszert épít maga köré, amiben ez a gyenge ellenzék nem képes fellépni. Csak együttes fellépés hozhatna eredményt, de erre nincs együttes akarat.

– *A szociális érzéketlenség, a szegények kiszorítása, a folyamatos megszorítások, a demokratikus intézmények lerombolása nem elegendő az összefogáshoz?*

– Ebből csak dráma lehet. Persze, az emberek elégedetlenek, de az erőszakszervezetek működnek. A bíróság, a rendőrség, az ügyészség a hatalom kezében van, az Alkotmánybíróság teljesen legyengített bábszervezetté vált. Nagyon nagy a megfélemlítettség fizikai és egzisztenciális értelemben is. Ma ezzel a hatalommal szemben nincs semmilyen erő. Az a fiatal gárda, aki megjelenik az utcán és a Facebookon, az nagyon helyes és értelmes, de politikailag teljesen amatőr. Az egykori demokratikus ellenzék tudatos, szellemileg képzett, volt víziója arról, hogy milyen világot szeretne, és amikor komolyra fordultak a dolgok, és tárgyalások következtek, egy pillanat alatt mindenki felnőtt a feladathoz. Kész forgatókönyv volt a kerekasztal-tárgyalásokra, az átmenetre, pontosan tudtuk, mit akarunk. Ma nincs ilyen. Azt sokan el tudják mondani, hogy mi nem tetszik, de hogy helyette mit akarnak, azt már nem. Az elégedetlenség nem elég. Politikai erő kell, de nincs. A baloldal szétesett, dráma, ami ott zajlik, és minél tovább csinálják, annál kevesebb ember áll melléjük.

A mai internetes generáció nem politizál, hanem öszszecsomagol, és elmegy külföldre. Nekünk erre nem volt módunk a nyolcvanas évek végén, és én nem is akartam elmenni. Most ez nem így van. Ha fiatal lennék, egy per-cig nem haboznék.

– *Ma lenne politikus?*

– Itt? Itt már nincsenek politikusok. Van egy főnök, aki megmondja, mit kell tenni, és vannak szolgálói, akik csüngnek rajta, mint karácsonyfán a díszek, és ha kedve van, ledobja őket. Ma szerintem szégyen a politikához, a politikai elithez tartozni. Elő nem fordulhat, hogy a kormányban lenne egy ember, aki önállóan gondolkozna.

A másik oldalon hova tartoznék? Az LMP-ről hamar kiderült, hogy nagyon rossz formáció, mert kizárólag azzal határozza meg magát, hogy kitől határolódik el, hogy nem liberális, hogy nem szocialista, senkihez nincs semmi köze, és ez a taktikázás működteti, miközben a hatalommal szemben nincs egy őszinte, nyílt és tisztességes mondata. Azt tehát, hogy lehet más a politika, ez a párt a valóságban megmutatta, hogy nem, de számomra nem ezt jelenti a politika. Ma nincs olyan szervezet vagy csoport, ami az én értékeimmel találkozna, amelyik a liberalizmust, a szabadságot, a demokráciát képviselné, miközben felelősséggel és tisztességgel állna ki a társadalom esetstetjei mellett.

Ugyanakkor nagyon nehéz tétlenül nézni, ami történik. Politikus nem lennék, de ha lenne olyan politikai erő, amihez tiszta szívvel tudnék csatlakozni, megtenném. Bár ez ma már egy másik generáció dolga.

– Ezzel nem értek egyet. Én hatalmas veszteségnek gondolom, hogy a rendszerváltó generáció tudása, tapasztalata, hite eltűnik. A mai huszonévesek már a neveiket sem tudják, holott bőven lenne mit tanulni a 88–89-es generációtól, az első parlament képviselőitől.

– Ma erre nincs szükség, és ezt tudomásul kell venni. Ma a politika hatalmi technika. Én ezt nem szeretem, ide nem tudnék beállni. Az elvek, a célok és a közjó szolgálatán alapuló politikára jelenleg ebben az országban nincs szükség.

– Azt remélem, hogy ez nem így van.

– Nagyon nagyot változott a világ húsz év alatt. Felőtt egy generáció, akinek más értékei vannak...

– A tisztesség, a becsület nem változó érték...

– Nekünk. De a politikusoktól ma nem várják ezeket. Az elmúlt húsz évben éppen azok hagyták el elsőként a politikát, akik tisztességesen és becsületesen dolgoztak, akik nem bírták a karaktergyilkosságot, a rájuk dobált sa-

rat. Az emberek pedig mindent elhisznek, minden mocskot. Voltak idők, mikor nem tudtunk úgy végigmenni az utcán, hogy ne őrzöngjenek, hogy ne hazaárulózzanak bennünket, vagy ha nem is volt mindennapos ez, de mindig lehetett rá számítani. A rendszerváltáskor erre nem számítottam. Az embereknek úgy látszik, ez kell. Az ellenségkép. Az kell, hogy verhessék a mellüket, hogy milyen nagy magyarok vagyunk. Tetszik neki, hogy beszélünk az EU-nak, hogy megmondjuk a multiknak, hogy menjenek a fenébe. Nem érdekes, hogy felmennek az árak, hogy nő a munkanélküliség, hogy az EU-ban lassan szegyennek számítunk. Az számít, hogy jól megmondtuk a magunkét.

– *Én optimista vagyok, vagy naiv, de azt látom, hogy sokan, a fiatalok is pontosan ugyanazokat az értékeket keresik és hiányolják, amikről beszélünk.*

– Ezt nem vitatom, de tömegében nem tudnak megjeleníteni, nincs rá terep. Én nem vagyok optimista. Az elégedetlenség kevés, és nem biztos, hogy értelmes politikai cselekvéssé forrja ki magát. Enélkül pedig nem fog megváltozni semmi. Ezért vagyok életem legpesszimistább korszakában.

– *A női politikusok helye is ki van jelölve? Létezhet bármi női szerveződés?*

– Ahogy a demokrácia minden területe omlik, úgy a nők és a közéletben szerepet vállaló nők helyzete is egyre rosszabb. Fel nem foghatom, hogy a konzervatív ideológia hogy nem képes megérteni azt, hogy csak azokban az országokban nő a gyerekszám, ahol tudatos politikával megteremtették a lehetőségét annak, hogy a nőknek ne kelljen választaniuk. A kvóták, a nők foglalkoztatását, gazdasági megerősödését és közéleti szerepvállalását segítő eszközök hallatlan előnyöket hoztak, nálunk pedig még odáig sem jutott el a politikai és gazdasági elit, hogy felismerje ezeket

az előnyöket. De rajtaveszt, mert felnőtt egy képzett, tehetséges női generáció, amelyik karriert és családot is akar. Ez a generáció nem hajlandó visszaállni a konyhába, hiába erőltetik. Ha választania kell, egyértelműen a karriert választja. Ez nagyon rossz gazdasági hatással van az országra, és a mai konzervatív vezetés valós lépések helyett több száz éves válaszokat akar adni a nőknek és a társadalomnak. Büszkén hangoztatják, hogy olyan intézkedéseket hoztak, hogy a nő majd otthon marad, és szül. Nem fog.

A női politikusok pedig teljesen láthatatlanok. A Fideszben a nők szava nulla. Az a néhány dísznő, aki ilyen-olyan biztosként szerepet kap, semmit nem jelent. A média sem képes megszabadulni a sztereotípiáitól, mert a politikusnőt mindig fakanállal, kiglancolva, tündibündi gyerekekkel körülvéve mutatják, és az a legfőbb elvárás, hogy tudjon főzni. Tőlem is sokszor megkérdezték az újságírók, hogy miként tudtam összeegyeztetni a politikai életet a családdal, és nagyon nem örültek, amikor visszakérdeztem, hogy ezt a kérdést hány férfi politikusnak tették már fel. Egy politikai elit sokat tehetne, korábban néhányan megpróbálták áttörni a berögzült állapotot, de nem sikerült. Nálunk a nőknek mindenben többszáz méter hátránya van, mert előbb még el kell mosogatni, és el kell rohanni a gyerekért az iskolába, és csak utána érnek a startvonalhoz. Amíg a startvonal nem ugyanott van, addig a nők nem egyenlőek ebben a társadalomban. Ma el nem tudom képzelni, hogy a politikában lenne bármiféle női összefogás. A Fidesz soha nem tud együttműködni senki mással. Az egy katonaság, végrehajtják, amit kell, önálló gondolat, szándék nélkül. Ahogy másban, a női kérdésben is csak rosszabb helyzetre számítok.

– *Például arra, hogy általánossá válik az a stílus, hogy a férfi képviselők azt mondhatják egy női képviselőnek, hogy „mit pofázol bele, kisanyám?”.*

– Nem lepne meg. Korábban a konzervatív urak nagyon udvariassen kezelték a nőket. Durva viták voltak, de ez a leugatás elképzelhetetlen volt. Ma elképesztően durva, útszéli a hangnem, megsemmisítő. A társadalom pedig eltűri, átlép rajta, de azt sem tartom kizártnak, hogy vannak jó páran, akiknek tetszik is, és jót röhögnek rajta.

– *Mikor éri el a női képviselők aránya a harminc százalékot?*

– Nem tudom. Nincsenek illúzióim. Amíg ez a kurzus van, addig biztos nem. Utána egy antidemokratikus féldiktatúrából kell majd visszaépítkezni, és csak ezután kezdődhet a női politika. Ezért örülök, ha legalább civil szervezetek foglalkoznak a témával, mert így néha hallani, hogy még egyáltalán van, aki felvállalja. Ebben a begyöpösödött társadalomban nem sokra mennek, de muszáj beavatkozni, mert ez a hihetetlen macsó világ, ami körülöttünk van, nagyon rossz felé tart.

Kóródi Mária

*(Az interjú 2006 januárjában
és 2011 márciusában készült.)*

Az első országgyűlési képviselő, aki határozati javaslatot, majd törvénytervezetet terjesztett elő a női esélyegyenlőségről, s aki pártjában elsőként vetette fel a kvóta szükségességét. Egyik próbálkozás sem valósult meg. 2006-ban csalódottan, szinte szó nélkül sétált ki az SZDSZ-ből.

– A nyolcvanas évek vége felé, vb-titkárként mi vonzotta az ellenzék felé, a Független Jogvédő Szolgálathoz?

– Ehhez egy kicsit korábbra kell visszamenni. A nyolcvanas években elindult egy politikai mozgolódás, de nem lehetett tudni, hogy mi történik, mit enged a hatalom, és mit nem. Akkoriban a Rakpart klubnak volt egy rendezvénysorozata, s az egyik összeövetelen az 1985-ös parlamenti választásokat vitatták meg. Ez engem különösen érdekelt, mert ezt a választást, mint Biatorbágy nagyközség tanácsának vb-titkára, belülről is láthattam, a lebonyolításáról közvetlen tapasztalataim voltak. Tudni akartam, hogy mások, más szempontból hogyan látják ezt.

Úgy éreztem, hogy ez olyan típusú vízváltató lehet, ami vagy az ellenzékhez, a másként gondolkodókhoz sodor, a magam kis lázongásaival, hogy legyen racionális és jogszerű a világ, vagy nem. A rendezvény elmaradt, mert betiltották a termet. Akkor odamentem a klub vezetőjéhez, Horváth Mihályhoz (1988-ban hunyt el), és megkérdeztem, hogy mikor lesz a legközelebbi találkozó. Azt

felelte, hogy ha megadom a nevem, címem, telefonszámom, és még ki tudja, még milyen adatom, akkor megüzenik nekem. Ekkor hirtelen elbizonytalanodtam. Utána két héten át minden barátomat halálra gyötörtem, hogy vajon 36 évesen, egy tízéves lány anyjaként, felnőtt ember vagyok-e, van-e jogom bárkit nevelni, ha arra az egyszerű kérdésre, hogy mi a nevem és a telefonszámom, nem vagyok képes egyértelműen válaszolni. Annyira foglalkoztatott ez a kérdés, hogy attól kezdve magam kerestem a lehetőséget, hogy átléphessem a saját komfortzónám határait.

Az ember kényelmesen elvan azzal, hogy bírálgat, elégedetlenkedik, egyébként meg ritkán szánja rá magát, hogy valóban tegyen valamit. Én akkor úgy döntöttem, hogy átlépem a saját árnyékom, és elindulok. Megkerestem Demszky Gábort, akit nem ismertem, csak hallottam róla és a Független Jogvédő Szolgálatról. Elszántan és teljesen ismeretlenül beállítottam Demszkyékhez. Érdekes, hogy még most is érzem magamban azt a kis szorongató, de izgalmas érzést, ahogy megyek a Bajcsy-Zsilinszky úton, keresem a házat, felmászom a lépcsőn, megtalálom a lakást, és becsöngetek. És fura, mert valahogy azt hittem Demszkyről, hogy megtermett, öregedő ember. Egészen mást képzeltem. Aki előttem állt, az egy langaléta kamasz volt. Megmondtam, hogy ki vagyok, mit akarok. Nagyon elcsodálkozott, mert így, az utcáról nem szoktak beállítani. Én is elcsodálkoztam az egész helyzeten, emlékszem, Rozi (Hodosán Róza, akkor Demszky Gábor felesége) ott ült, és a macskát simogatva csendben figyelte, hogy mi történik. Végül megbeszéltük, hogy elmegyek dolgozni a Jogvédőbe.

– Mondhatjuk úgy, hogy az önképét kereste. Segített valaki ebben?

– Nem. A döntést magam hoztam meg, sőt még a barátaimmal is csak azután beszéltem erről, miután már

csatlakoztam a Jogvédőhöz. Igen, önmagamat kerestem, illetve választ arra, hogy felnőtt vagyok-e. A Jogvédő pedig elég kézenfekvő volt, hiszen jogászként dolgoztam politikai közegben.

– *Mi volt a feladata a Jogvédő Szolgálatnál?*

– A szellemi izgalom nagyon nagy volt, mert a törvények tényleges szövegét alkalmaztuk. Átnéztük a preambulumokban leírt alapelveket, amelyek, bármilyen fura, de nagyon demokratikus elveket is megfogalmaztak. Csakhogy ezeket senki nem alkalmazta, nem használta. Mi pedig éppen ezekre hivatkozva dolgoztunk. Nagyon izgalmas volt, elképzeltük a hatóságot, hogyan reagálnak, rohangálnak a pártszervezetekhez. Ez a szellemi munka nagyon közel állt hozzám, de más, ténylegesen politikai tevékenységben nem vettem részt. A Nagy Imre-temetés volt az egyetlen demonstráció, ahova elmentem.

– *A Jogvédőben dolgozókat, gondolom, megfigyelték. Érte valamilyen atrocitás?*

– Persze, hogy megfigyeltek, mi pedig azzal szórakoztunk, hogy lefényképeztük a szemben lévő házat, ahonnan minket figyeltek. De ez csak vicc volt. Az viszont komoly volt, hogy a különböző tüntetéseken megvert vagy letartóztatott emberek nevében mi írtuk a feljelentéseket. Engem személy szerint nem ért semmilyen atrocitás, sőt nem is igazán félttem, hiszen ha így lett volna, akkor folyamatos félelemben kellett volna élnem.

– *Az egykori jogvédősök közül többen választották a politikát: Demszky, Solt Ottília. Mennyire volt szerepük abban, hogy képviselő lett?*

– Konkrét szerepe Demszkynek volt abban, hogy a politikai út is megnyílt előttem. Ő javasolt 1990-ben képviselőnek is. Egy-két évvel korábban, amikor még a Jogvédőben dolgoztam, nem volt pontos elképzelésem a jövőről. Azt sem gondoltam, hogy a politika ennyire ki-

nyílik majd. Éreztük a dolog izgalmát és érdekességét, hogy részt veszünk valamiben, hogy elkezdjük magunk alakítani az életünket, hogy kicsit beleszólunk a dolgokba. Életem legszebb időszaka volt. Tényleg gyönyörűnek éreztem.

Azután, 1990-ben még mindig nem gondoltam a politikára. Nem is voltam jelölt, amikor a jelöltállítás vége felé a Jogvédőben volt egy találkozó, ahol Demszky is megjelent. Rám nézett, és azt kérdezte: te miért nem vagy képviselőjelölt? Miért lennék – kérdeztem vissza. Rábeszélte, hogy gondolkozzam el a dolgon. Nagyon jólesett. A férjem is azt mondta, hogy ez olyan lehetőség, ami egyszer adódik az életben, így igent mondtam. Ekkorra azonban kiderült, hogy Pest megyében már nincs egyéni képviselői hely, ezért az SZDSZ vezetőtestülete úgy döntött, hogy én a listán, Demszky mellett a második helyen legyek. Innen kerültem az Országgyűlésbe.

– *Honnan lehetett tanulni, ellesni a képviselőség, a politizálás játékszabályait?*

– Nekem nem volt teljesen idegen, hiszen korábban az államigazgatásban dolgoztam, de mégis, az országos, a hivatásos politizálás egy hosszú tanulási folyamat volt. A legelején inkább a lelkesedés vitt minket. Az ősi idők gyönyörűek voltak, amikor például kézzel írtuk az önkormányzati törvényt.

– *Volt példaképe a politikusok, esetleg a női politikusok között?*

– Valójában bennem egy összegyúrt kép volt politikáról, valamiféle idealizmus, amiben tudtam hinni. Nem állítom, hogy lett volna valaki, aki egy az egyben példaként szolgált volna. Inkább arra törekedtem, hogy egy komolyan vehető, a szavai mögött felelősséget és súlyt adó embernek érezzem magam, és azt figyeltem, hogy kiről érzem azt, hogy amit mond, annak súlya van.

– *Kik voltak ők?*

– Kicsit nehéz ma már felidézni ezt. Az biztos, hogy miközben nem akartam olyan lenni, mint Margaret Thatcher, mégis a megjelenésében, a fellépésében volt valami: hogyha megjelent, akkor ott volt. Ez később nagyon fontossá vált a számomra, hogy ha megjelenek valahol, akkor látsszam, hogy érdemes legyen odafigyelni arra, amit mondok. Érdekes, de ezeket sokáig nem tudtam meghatározni. Amikor elkezdődött a politikai pályám, akkor csak annyit tudtam, hogy az én belső értékrendem olyan, hogy ebben a körben értem, amit mondanak, ehhez fűz az ízlésem, ez az enyém. De ha ezt meg kellett volna magyaráznom, akkor nem nagyon tudtam volna megmondani, hogy mi volt, amit szerettem, mi volt, amit nem.

Ez mind csak később tudatosodott bennem, amikor már megtanultam, hogyan is függnek össze a tényleges események az elvekkel. Az elején sodródtunk az elvekkel, az idealizmusunk erősebb volt. Irigylem magunkat, hogy ezt megéltük, mert nagyon szép volt. Mi akkor történelmet csináltunk, amihez ez az idealizmus nagyon kellett.

– *Ebben az időszakban volt szerepe a férfi-női egyensúlynak?*

– 1989–90-ben nem éreztük ezt. Az maga volt a megvalósult szabadság, de sajnos nagyon gyorsan vége lett.

– *A férfiak megpróbálták háttérbe szorítani?*

– Talán 1992-ben történhetett, hogy készítettem egy előterjesztést az egyházak támogatásáról. Ezt elvittem az ügyvivő testület ülésére, ahol csak pasasok voltak. Amikor a vita elkezdődött, azt kellett észrevennem, hogy bár én terjesztettem elő az anyagot, senki sem hivatkozott az érveimre, csak egymással beszéltek. Azt vettem észre, hogy nem is vagyok jelen. A gondolataim bementek a férfi-körbe, de én már nem voltam ott.

– *Sok ilyen eset volt?*

– Volt egy pár.

– *Hogyan lehet kezelni ezt a mentalitást?*

– Az ember megvonja a vállát, és megy tovább. Nem nagyon lehet mást csinálni. Mondok egy másik példát. A stílusom elég lobbanékony, és amikor először, másodszor felszólaltam a Parlamentben, akkor néhány férfi képviselő azt mondta nekem, hogy ne legyél már ilyen heves. Méltósággal, decensen. Én akkor úgy gondoltam, hogy tényleg. Ettől kezdve viszont át sem jött, amit mondtam. Később az SZDSZ egyik kommunikációs tréningjén azt mondta nekem a tréner, hogy Kóródi, magában tűz van, azt hozza ki, ne fojtsa vissza! Ott álltam a kettő közötti csapdában, és nem tudtam, hogy a pártom férfi vezetőinek a megelégedésére visszafogott maradjak-e, vagy a tréner tanácsát kövessem. Akkor rájöttem, hogy már egyiket sem tudom, mert már bennem vannak a fékek. Ez sokat ártott. Tagadhatatlan, hogy a párt férfi tagjainak nem volt túl kedvező a hozzáállása a nőkhöz. Én például nagyon nehezen viselem, ha a nőkre azt mondják, hogy kisebbség. Az emberi nem két fő faja a nő meg a férfi, nem kisebbség. Azért kellene végre másként gondolkozni erről, mert az a problémahalmaz, ami körülvesz minket a világban, a mai logika, a férfilogika szerint nem oldható meg. A női logika pedig addig nem tud érvényesülni, amíg a nők egy mennyiségi háttárt át nem tudnak lépni. Mert bár elvben nincs különbség a férfi meg a női politikus között, ha mégis választásra kerül sor, akkor az emberek azt gondolják, hogy a politika a férfiak dolga. A nők pedig sokszor azt gondolják a politikában, hogy nincs olyan, hogy engem hátba szúrhatnak, miközben szembe dicsérnek. Pedig van. A nő, amikor bekerül a politikaiba, nem tudja, hogyan működnek ezek a szabályok.

– *Tapasztalataim szerint néhány politikusnő úgy próbál alkalmazkodni ezekhez a szabályokhoz, hogy kommunikációjuk maszkulinná válik, egyre többször durva is.*

– Igen, ez így van, de az a helyzet, hogy ha egy nő így próbálkozik, akkor az a baj, hiszen úgy ágál, mint egy férfi; ha meg nőiesen viselkedik, akkor az a baj. Én is nehezen viseltem, amikor például Dávid Ibolya megjelent, félrehajtotta a fejcskáját és mosolygott. Az viszont tény, hogy ez hatásos, Ibolya nem volt ügyetlen. Amikor megalakult a Fidesz-kormány, megtette azt, ami nekem eszembe nem jutott volna, hogy a fotózásra odament fehér ruhában és szandálban. Igaza volt, mert az egyetlen ember, aki a képen látszott, az ő volt. Amikor én miniszter lettem, én is olyan ruhát kértem, hogy látszon.

– *2000-ben elsőként vetette fel, hogy a parlamentben érvényesüljön valamiféle kvótarendszer a nők nagyobb politikai részvétele érdekében. Hogyan fogadta az SZDSZ vezetése a felvetést?*

– Ez nagyon érdekes volt. Először 14:10 arányban megszavazták, és örültek neki, hogy hű de jó ötlet. Kis idő múlva elkezdtek visszakozni, és arra hivatkoztak, hogy a magasan képzett nőismerőseik kikérik maguknak a kvótarendszert. Az én cinikus véleményem szerint a férfiak egyszerűen ránéztek a listára, és elképzelték a helyzetet.

– *Később esélyegyenlőségi törvénytervezetet is készített, de ez sem valósult meg.*

– Az esélyegyenlőségi törvény szerintem jó javaslat volt. Kiemelte volna a nőket, önálló törvény szólt volna a sajátos problémáikról.

– *2002 után is ambicionálta, hogy legyen ilyen törvény?*

– Igen, több alkalommal felvettem, de mivel miniszter voltam, rengeteg feladatom volt, kevésbé tudtam foglalkozni vele. El is halt az egész. Sokan úgy gondolják, hogy mindenki a maga erejével, tudásával jusson oda, ahova akar. Csakhogy a nők ezen az úton lábukra kötött előítéletekkel futnak. Milyen esélyegyenlőség ez? Tessék levenni az előítélet-köteget, vagy máshonnan indítani. Ír-

tam is egyszer erről, hogy azokat a szerepeket, amelyek lassan kiürülnek, a nők kapják meg. Ha megvizsgáljuk a politika fejlődését, ez egyértelmű: amikor már nem volt jelentősége, hogy kik választhatnak, akkor a nők is választhattak.

Néha biztosan vergődünk azzal is, hogy túl sokféle elvárásnak próbálunk megfelelni. A politikában más az értékrend, és akármit is beszélünk a nők lehetőségeiről, amikor az ember nem ismeri a test-test elleni küzdelem fortélyait, akkor bizony nem működik ugyanúgy. Az is tény, hogy a nők nem tudnak jelen lenni azokon a helyeken, ahonnan jöhetnek az inspirációk. A vadászatok, a borozgatások, a kártyapartik... Ha egy nő ezeken nincs ott, akkor lemarad, kimarad. Ha meg részt vesz, akkor olyan jelzőkkel illetik, amiket most nem mondanék ki. A nőknek mindig nehezebb. Ha sikeres, és nem olyan, mint az ördög öreganyja, akkor egészen biztos, hogy ki van jelölve az a néhány tucat figura, akiken keresztül sikeres lett.

– *Megtalálták ezek az intrikák?*

– Hajaj, de mennyi! Sokszor viszont csak utólag értesültem róluk, mert nagyon tudok nem odafigyelni ezekre. Ha viszont kikerülhetetlenül szembetalálkozom velük, akkor lobbanok és borítok. A nők egyáltalán nem jobbak egymással, sőt. Sokszor láttam már, hogy a nők nagyon szeretik hangoztatni megkülönböztetett helyzetüket: első nő, egyetlen nő, egyedüli nő. Ez nagyon kemény érdek, és nagy összefogást lehet hangoztatni, de nagyon ritka a politikai közegben, hogy igazán és komolyan segítette volna az egyik nő a másikat. Magamat sem tartom kivételnek ebből a szempontból. Az összes többi nőről én sem mindig azt gondolom, amit ők gondolnak magukról. Ez persze a férfiakra is igaz.

Nagyon sok mindenem kellett keresztülmennem ahhoz, hogy mára azt tudjam, hogy mi példaértékű, mi az én

személy szerinti politikám, és mit tudok felvállalni. Tizenöt éven keresztül hihetetlenül fegyelmezett voltam. Miközben nagyon sok olyan dolog ért, amit nehéz volt feldolgozni.

Ilyen volt például, hogy amikor engem az SZDSZ miniszternek jelölt, akkor jobb híján jelölt. Ezt én is tudtam. Nem voltam a környezetvédelem szakavatott mestere, de azt gondoltam, és ma is ezt vallom, hogy egy miniszternek elsősorban politikusnak kell lennie, és nem szakértőnek. A párt nem is nekem szánta, csak Fodor nem vállalta el, és miután végigmentek az összes férfijelöltön, és senki nem vállalta, megkérdeztek engem. Én nagyon örültem, és egyáltalán nem gondolkoztam azon, hogy bármiféle garanciát kérjek. Láttam magam előtt, hogyan fogom végezni a munkát.

A mai napig állítom, hogy meg is tudtam volna valósítani. Nem engedték. A tárcánál egy csomó úgynevezett puha pénz ment át támogatások formájában. Én úgy láttam, hogy ez a rendszer nem jó, és meg akartam változtatni, elzárni a kifolyó csapokat. Viszont olyan helyekre is betévedtem, ahova nem kellett volna. Egyszerre azt vettem észre, hogy indokolatlan, személyeskedő támadások indulnak el velem szemben, amik ellen a legkevésbé sem lehet védekezni. Miközben szinte még el sem kezdtem a munkát.

– *Kiderült, hogy ki vagy kik álltak a támadások mögött?*

– Csak sejtéseim vannak. Voltak konkrét érdekek, de az is igaz, hogy nagyon könnyű valakit súlytalanná tenni. Ha a miniszterelnök vagy a pártvezetés környezetében elindul valami, akkor elég annyit mondani, hogy ez a nő nem fontos. Innentől kezdve az ember bekerül egy áramlatba, ahol divat őt cikizni, lejáratni, és az ember egyszer csak azt veszi észre, hogy akármit mond, senkit nem érdekel a véleménye.

– *A női mi volt szerepet játszhatott abban, hogy megtámadták, megpróbálták lejáratni, és politikailag ellehetetleníteni?*

– Persze, ez mindig benne volt. Tényleg úgy gondoltam, hogy a nőket a politikában a könnyebb ellenállásnak tartják. Minden választás előtt külön meg kellett küzdenem egy férfival, hogy abban a körzetben én induljak jelöltként, vagy azért, hogy parlamenti alelnökként a Pest megyei lista második helyén én szerepeljek, ne egy országosan ismeretlen valaki, aki persze férfi.

– *Vagyis a saját pártjában újra és újra el kellett fogadtatnia magát?*

– Igen, így volt. Sokszor nem akartam, vagy talán nem is tudok jól harcolni egy-egy pozícióért. Többször kerestem magamnak teljesen új területet, otthagytva férfi riválisomnak az ismertet. Igaz, az új terület sokszor sikert hozott. Amikor például 1998-ban a frakció helyettem egy férfi képviselőtársamat jelölte parlamenti alelnöknek, én a megfigyelési és az olajvizsgáló bizottsági munkában tettem szert országos elismerésre.

– *Hogyan zajlott a távozása a pártból, a politikából?*

– Készültem rá, és valójában nem okozott gondot annak a politikai életnek az elhagyása. Amit keserűséggel éltem meg, az a bizalom elvesztése volt, hogy a politikában az emberi értékek, a mások emberi méltósága nem számított. Sokkal nagyobb gondot okozott az utána következő időszak, visszailleszkedni a civil életbe, és ebből megélni. 56 éves voltam akkor, ráadásul nő. Ez nagyon nehéz volt, de egzisztenciális félelmem nem volt. Én, és szerintem a legtöbb nő is ilyen: megrázza magát, és feláll, és nem gond, hogy olyan munkát végezzen, ami nem olyan színvonalú, mint az addig végzett. Magamon belül elrendeztem, ettől az én értékeim nem változtak, miközben nem egy férfit láttam, aki szabályosan belerokkant, ha lejjebb kellett adnia. Persze, kis keserűséggel gondolok

arra, hogy csak baráti segítséggel tudtam megoldani, hogy legyen állásom, amíg elérem a nyugdíjkorhatárt.

Magát a volt politikusi létet megélni 2006 őszén, amikor a televízió ostroma, a tüntetések zajlottak, rettentő volt. Akkor már nem voltam képviselő, itthon ültem, tehetetlenül néztem és hallgattam, ami zajlott. Nagyon komoly lelkifurdalásom volt sokáig, mert nagyon nehéz szembenézni azzal, hogy az ország nagy része tönkrement húsz év alatt, miközben a cél, az eszme, amit képviseltem, az jó és előre mutató, és nem lehet tudni, hogy hol csúszott félre, hogy mit rontottam el én. Ezzel nagyon nehéz szembenézni, még akkor is, ha tudom, hogy egyenként csak a gépezet részei vagyunk, és nem az én szavazatomon múlt. Utána lassan eljutottam oda, hogy reggelente már úgy ébredtem, hogy örültem, hogy ebben a mai politikában már nem kell részt vennem. Egyre több olyan dolog történt, ami számomra kezelhetetlen, sőt vállalhatatlan lett volna abban a pártban és abban a koalícióban, amibe elvileg tartoztam volna. Nagyjából egy év kellett, hogy elinduljak valami új irányba, és ennek eredménye az a két könyv*, ami a fenntarthatóságról szól, s amelyeket én szerkesztettem. Ehhez a munkához a környezetvédelmi tárcától kaptam támogatást. Ez volt az egyetlen segítség, amit kaptam a politikusi pályám után.

– Az SZDSZ megköszönte a munkáját, a csaknem húsz évet?

– Ó, dehogy. Amikor a vége felé egyre rosszabb kedvem lett, gondoltam arra, hogy ha tényleg úgy fogok eljönni, hogy azt sem mondják, hogy köszönjük, akkor én majd mondom egy gunyoros kis elköszönést. Ebből nem lett semmi, mert addigra számomra már teljesen mind-

* *Remény a fennmaradásra*. Kossuth Kiadó 2007; *Az erőszak kultúrája*. Pallas Kiadó 2009.

eggyé vált az egész. 2006-ra teljesen megromlott a viszonyom a frakcióval. Sokat gondolkoztam, hogy mi vezetett ide, és arra jutottam, hogy a pszichológiában ismert az a folyamat, hogy ha valakivel ok nélkül méltatlanul bánnak, akkor később megtalálják hozzá az okot. A frakció is így járt el velem szemben, mert tulajdonképpen semmi politikailag logikus oka nem volt annak, hogy felmentettek a miniszterség alól. Én sértett voltam, ők ezen megsértődtek, így méltatlan helyzetek alakultak ki. Ezt az állapotot nem lehet sokáig tartani, és később a méltatlan támadásokra már én sem hallgatással és lojalitással válaszoltam. Így nem volt mit csodálnom azon, hogy húsz év után gyakorlatilag szó nélkül kisétáltam a pártból. És mielőtt rákérdeznél ennek a női dimenziójára, elmondom, hogy egyetlen nő sem ment el úgy frakcióból, hogy bárki törődött volna vele, miközben név szerint fel tudnám sorolni, hogy hány férfi kapott állást, funkciót, ilyen-olyan támogatást, vagyis egyetlen nőnek sem segítettek, miközben egymás között szépen kiosztották a helyeket. Holott állítom – és bárki veheti nagyképűségnek –, hogy a legtöbb női kollégámhoz hasonlóan okosabb, szorgalmasabb, jobb szakember vagyok sokuknál. De hát nem ezen múlnak a dolgok.

– *Ma lenne politikus?*

– Semmiképp. A mai politikai közeg rettenetes. Egészen biztos, hogy magamban sok mindent felül kell bírálnom, akár a demokrácia-felfogásomat is, azt is, hogy mit jelent a számomra a liberalizmus, a szabadság. Ami mostanában történik, az felveti a kérdést, hogy miféle szabadság az, aminek a gazdasági függésben tartás az ára? Az éhező szabadsága nem magyarázható, miközben egyre többen éheznek ebben az országban. Azt látom, hogy az ország jelentős része tönkrement az elmúlt húsz évben. A politika hiteltelenné válása nem magyar jelenség, de drámai

méretű. Az egyik könyvem is arról szól, hogy a fenntartóhatóság új utakat követel a gazdaság, a társadalom és a politika viszonyában.

Engem már nemcsak egy ország foglalkoztat, hanem a globális rendszerekről gondolkodom másképp. Például arról, hogy a nyugati demokráciákban túl kellene lépni azon, hogy mindent a gazdasági érdekeknek vetnek alá, mert ez ahhoz a mérhetetlen szétszakadáshoz vezet, ahova mára eljutott a világ, és ami óriási veszélyeket hordoz. Háborúkat robbantanak ki emberi jogokra hivatkozva, de mögötte a pusztá profitérdek áll. Képviselő koromban is elleneztem például az iraki háborút. Óriási viták voltak a frakcióban a héják és a galambok között, és voltunk néhányan, akik nem szavaztuk meg a magyar katonák részvételét, és persze minket bélyegeztek egyénieskedőknek, és eszem ágában sincs magamat magasztalni, de ment előre bármit is az iraki helyzet? Jobban élnek ott az emberek?

– *És nálunk?*

– Egyre nagyobb az egyenlőtlenség, és egyre többen szakadnak le véglegesen. Megint személyes példát hozok: nekem soha nem lett volna esélyem jogi egyetemre járni, és értelmiségi életet élni, ha nincs a szocialista rendszer egyenlősdije. Ezt lehet szidni, és nagyon sokan, akiktől elvett a rendszer, azok másképp gondolják, amit meg is értek, de nekem és még rengeteg embernek lehetőséget adott arra, hogy ne kelljen a család sorsát tovább hurcolni. Az a hatalmas baj, hogy most nincsenek igazi kapaszkodók, nincsenek támaszok, és borzasztóan sokak számára nincs esély a felemelkedésre, de még egy normális életre sem, amit nagy valószínűséggel örökítenek tovább a gyerekeiknek is.

– *A nemek közötti esélyegyenlőség ezzel egyenes arányban romlik tovább?*

– Persze, a nőknek sokkal kevesebb az érdekérvényesítési lehetősége, de amikor folyamatosan veszítik el

az emberek a munkájukat, akkor csaknem mindegyé válik, hogy egy családban ki lesz munkanélküli, bár igaz, hogy a nőket jobban sújtja a szegénység.

– *Mit gondol az esélyegyenlőségről, annak tükrében, hogy az első női esélyegyenlőségi törvénytervezet kidolgozója volt?*

– A jelenlegi politika férfiasnak gondolt háborúsdit játszik. Kívülről nagyon szomorú, ugyanakkor elég nevetséges is. Ebben nőknek hogyan is lehetne helye? A mai politikai életet a Fidesz uralja, amelynek a legtöbb tagja akkor szocializálódott a pártba, amikor a Fidesz megteremtette önmagát, aminek az volt a lényege, hogy kijelölte az ellenséget, háborút indított, és folyamatosan lőtt. Most ugyan megnyerte a nagy csatát, de képtelen kikerülni a háborús attitűdből – mint a japán katonák, akiknek szólni kellene, hogy abba lehetne hagyni a lövöldözést. Nem egyszer fordul elő, hogy például Illés Zoli olyan ügyben foglal állást, aminek a lényegével még egyet is értek. De ahogy bejelenti! Odamegy, lelő mindenkit, és a dolog lényege elvész el a puskaropogásban. Ez minden területen így van, ezért nem csoda, hogy nincsenek nők a politikai elitben, és biztos vagyok abban, hogy a közeljövőben nem várható változás.

– *Hogyan látja a mai politikusnőket?*

– A maiakat? Hol? Kiket? Gondolkoznom kellene, hogy kik maradtak, de nem tudnék mondani senkit, akinek van szava, van befolyása. Korábban értékeltem Lendvai Ildikó agyát, Csiha Judit bölcsességét, nyugalma, segítőkészségét. Talán ő az egyetlen, akiben nem vált külön a politikus és a nő. Láttam Béki Gabi szociális elkötelezettségét, azt a szorgalmat és munkát, amit belefektetett. Érdekes volt Dávid Ibolyának azt a leleményessége, hogy mit meg nem tett azért, hogy kilátszódjon a férfiak közül. Magamat abból a szempontból említeném, hogy amikor a második parlamenti ciklusban parlamenti alelnök lehet-

tem, egy olyan ülésvezetési kultúrát igyekeztem megvalósítani, aminek voltak hívei, és amivel sok tiszteletet sikerült kiváltani. Környezetvédelmi miniszterként pedig szakember csapatra támaszkodtam, de a politikai felelősséget a döntésekért mindig én vállaltam.

Ami a mai politikai közeget illeti, azt sem tudom, hogy kik a Fideszes politikusnők, annyira nem látszanak. Akik látszanak, azok közül Szalai Annamária az egyetlen, aki magát komolyan felépítette, és valóban van befolyása egy területre. Rajta kívül az egy-két nő, aki a médiában olykor feltűnik, nem valós politikus, hiszen nincs befolyásuk a dolgokra, csak ott vannak, ahova tették őket. Önállóan gondolkodó, saját magát felépítő és befolyásos nő ma nincs, és ebben a közegben nem is lehet.

Mi naiv hittel és lelkesedéssel, őszinte reménnyel kezdtük a politizálást, hogy egy más világot hozunk létre. Sokan gyorsan abba is hagyták, amikor kiderült, hogy az idealista látásmód nagyon messze van a valóságtól. Voltunk néhányan, akik elkezdtük tanulni a politikát, de akik – mint én is – nem tudtak elszakadni attól, hogy országban és ne érdekkörökben gondolkodjunk, és nem álltunk be a nekünk szánt kész klisékbe, folyamatosan kicsúsztunk.

– Eljut Magyarország valaha oda, hogy 25 százalék legyen a női képviselők aránya?

– A nők közötti összefogás korábban sem működött a képviselők között, most pedig erre semmi esély. Fontos lenne, a férfiak és nők közötti párbeszéd kiegyensúlyozottabb legyen, de Magyarországon csak abban lehet bízni, hogy az organikus fejlődés következtében néhány generáció múlva ez a kérdés magától megoldódik. A kormány erőltetheti az avított ideológiáját, de hiszem, hogy még csak megakasztani sem képes a természetes fejlődési folyamatokat, és szerencsére borzasztóan kevés ahhoz, hogy a

nőkkel elhitesse, hogy számukra csak a konyha és a gyerekzsoba lehet a boldogság netovábbja.

– A civil szervezetek, különböző női csoportok képesek nyomást gyakorolni, például a női képviselők számának növelése ügyében?

– Nem hiszem. A civil vagy álcivil szervezetek nem elég erősek, és persze mostani politikai élet teljesen alkalmatlan közeg erre. De nem volt sokkal jobb akkor sem, amikor még a parlamenten belül zajlottak ilyen kezdeményezések. A nők összefogása a női érdekekért mindig is a szocialista és az SZDSZ-es nők felől indult, és ezek a próbálkozások a mi távozásunkkal együtt kihaltak. A Fideszes nők többnyire el sem jöttek ezekre a találkozókra, vagy ha igen, soha, semmiben nem tudtunk együttműködni. Ez az egész témakör mindig is távol állt attól a katonai rendtartástól, ami a Fideszt jellemzi.

Sajnos azonban az összefogás vagy egymás támogatása a párton belül sem működött. Sokszor próbálkoztam ezzel, készítettem esélyegyenlőségi törvénytervezetet, külön tervezetet a 40-en felüli nők érdekében, vagy javaslatot a cipzár-törvény hazai bevezetésére, de egyikből sem lett semmi. Azután pár évvel később, amikor párttársaim nagy erővel kezdték el a női képviselők számának növelését célzó munkát, úgy viselkedtek, mintha nem lett volna semmi előzménye, mintha az egész női témát ők találták volna ki. Tehát a párton belül sem képesek a nők arra, hogy az elődjükkel szövetséget kössenek, így viszont nekik sem lesz szövetségük, és semmi nem működik. Sajnos ugyanez zajlik más területeken is, például abban, ahogy ma az idősekről beszélnek, gondolkodnak a politikusok. A korom révén ez jobban is érint, holott nem érzem magam öregnek, de főleg nem annak a magatehetetlen, a nyugdíjat ajándékba kapó, ingyenélő nyuggernek, akinek a Fidesz megpróbálja beállítani az időseket.

Rövidlátó és ostoba nézőpont, mert azt nem látják, hogy fölégetik maguk előtt a hidat, amin egyszer majd nekik is át kell menniük. Nem becsülik az időseket, nem becsülik és hasznosítják a tudásukat, tapasztalatukat, ráadásul visszataszító retorikával. Ha így lehet generációkról beszélni, akkor teljesen megszűnik a szolidaritás, ami ugyanúgy a társadalom szétszakadásához vezet, és nemcsak most, hanem a jövőben is. Nem azért háborítanak fel az olyan kijelentések, hogy „minek már magának... meg nem elég az, amit kap...?”, mert engem, mint nyugdíjast sértenek, hanem azért, mert az unokámat félttem. Milyen világot lát majd maga körül, ha ezek a hidak mind eltűnnek?

Kósáné Kovács Magda

*(Az interjú 2006 januárjában
és 2011 márciusában készült.)*

„Akarjatok változtatni” – üzeni a nőknek Kósáné Kovács Magda, tanár, kutató, az MSZMP, majd az MSZP politikusa, volt munkaügyi miniszter, 2009-ig az Európai Parlament szocialista képviselője. Az MSZP tagjaként az egyetlen nőpolitikus, aki a rendszerváltástól tagja volt a pártnak a Demokratikus Koalíció megalakulásáig, amelynek alapító tagja. Szerinte szervezett női akaratra van szükség, hogy az egyre tébolyultabbá váló politikai-ideológiai struktúráján változtatni lehessen.

– Tanárként, kutatóként mi vonzotta a politika felé a hetvenes években?

– Az egyetemen kezdődött az az eszmei út, amely később a politika felé vezetett. Az ELTE-n bekeveredtem a legnagyobbak szemináriumaira, Király Istvánhoz, Pándi Pálhoz. Különösen Pándi tudása hatott rám, mivel nem a pozitivistá irodalomtörténetre akart minket megtanítani, hanem az eszmék folyamatosságára és állandó változására. Az ő segítségével kerültem később az MTA Irodalomtudományi Intézetébe, ahol státuszt ugyan nem kaptam, de munkát igen. Sajtótörténettel, cenzúratörténettel kezdtem foglalkozni. Ha az ember belegondol abba, miként alakult a 19. század eszmevilága, és hogyan formálta át a társadalmat, akkor már nincs is olyan messze a politikától.

Az intézetben Lukácsy Sándor volt a mentorom, aki Petőfit és a márciusi fiatalok generációját egy rendkívül erős kommunisztikus, francia eszmekörrel kapcsolta össze. Lukácsy Sándor nagyon távolról figyelte az egyre puhuló diktatúrát, amelynek korábban ő is kárvallottja volt, de soha nem szólt bele abba, hogy én a kutatástól lassan a politika felé fordulok. Legfeljebb ugratott néha. Abban viszont sokat segített, hogy megtaláljam és meghúzzam azokat az eszmei szálakat, amelyek mind a napig elkísérik az életemet.

– *Volt valami konkrét kiváltó oka, hogy elkezdett politizálni?*

– Az idő múlása. A pedagógusok között nagyon sok a pályaelhagyó. Az én családomban ameddig vissza lehet a családot követni, az anyai ágon a férfiak mind kántortanítók voltak, akik az egész életüket az iskolában és a templomban éltek le. Édesanyám, aki zseniális pedagógus volt, mindig azt mondta, hogy az első tíz évben az ember szeret tanítani, de nem tud. A második tíz évben szeret, és tud is, a harmadik tíz évben pedig tud, de már nem szeret. Én ezt nem akartam megvárni, és tizenkét évnyi tanítás után váltottam.

Váratlan fordulattal nyílt meg a politikai út azzal, hogy 1977-ben bekerültem a Pedagógusok Szakszervezetének vezetőségébe. A politikai jelentőségét akkor nem is fogtam föl, rengeteget dolgoztam. Néhány év múlva született az első oktatási törvény. Amíg ott dolgoztam, háromszor volt pedagógusbér-rendezés, akkor születtek az alapvető jogszabályok is, köztük az oktatási törvény. Ez egy nagy korszak volt.

– *Utána jött a Hazafias Népfront, majd a SZOT.*

– Nem. Bár minden életrajzomban ez szerepel, soha nem dolgoztam a Népfrontban. A Népfront elnöksége korporatív típusú volt, így a pluralizmus látszatának he-

lyet adva a nagy társadalmi szervezetek képviseltették magukat. Én a SZOT nevében ültem az elnökségben, de nagyon komolyan mondom, hogy ott a világon soha, semmi nem történt. Akkor sem, amikor már a rendszerváltás szele söpört végig a Belgrád rakparton. A változások a Népfrontban is a színpalak mögött zajlottak. Az odaküldött outsiders, mint én, nem voltunk benne. A SZOT-ban viszont elkezdtük felépíteni a magunk rendszerváltását, ami nem volt jelentéktelen folyamat. 1986-ban az volt az egyik megbízatásom, hogy szervezzek egy értelmiségi tanácsot. A programjainkon kiváló értelmiségiek gyűltek össze, Bihari Mihály például a Társadalmi Szerződésről tartott előadást. Akkor még ő is úgy fogalmazott, hogy van egy tűzfal, egy határ, ahonnan nem lehet továbbmenni. Ez a tűzfal a Varsói Szerződés és a többpártrendszer volt. Aztán kiderült, hogy minden tűzfal áttörhető, sőt még nagyon törni sem kellett, omlott le magától.

– *Ekkor a faltörők között állt, vagy a másik oldalon?*

– A szakszervezetben egyértelműen a faltörők között, még azt is lehet mondani, hogy az én kezemben volt a csákány. Valószínűleg azért, mert nekem volt a legrövidebb a szakszervezeti múltam, mondhatnám, a semmiből jöttem. Én nem éreztem a hatalom ízét, nem volt vesztenivalóm. De nem éreztem fenyegetést sem, értetlenséget igen, de veszélyt nem.

– *Ideológiailag hogyan élte meg a rendszerváltás folyamatát?*

– Úgy, hogy felismertem az igazságot, láttam, hogy a változás elkerülhetetlen. A szakszervezeti mozgalmakon belül egyértelműen az ellenzékhez tartoztam, mondhatnám, kisebbségben és ellenzékben voltam. Tudtam, hogy radikális reformokra van szükség, mert a merev, felülről vezényelt struktúra összedől. Arra nem számítottam, hogy

akkor is összedőlhet, amikor a demokratikus politikai intézményrendszer már létrejött és működött.

1988-ban SZOT-titkárként én vetettem fel, hogy a szakszervezeteket meg kell újítani, mégpedig úgy, hogy a szakmák és a szakmai érdekek alapján szerveződhessenek. Az írók voltak az elsők, akik kijelentették, hogy új alapon kívánnak szakszervezetet szervezni. Sikerült is létrehozniuk a saját szakszervezetüket, az elnökük Göncz Árpád lett. Nem lett belőle politikai botrány, amiben minden bizonynyal benne volt az is, hogy az írók kicsit mást jelentettek a pártnak, mint bármilyen más értelmiségi csoport.

Az írókat tehát a hatalom elengedte, de ez olyan volt, mint a berlini falban az első téglá. Azzal, hogy létrejött az első szakmai szakszervezet, elkezdtek szerveződni a többiek is. Sajnos – és ez történelmi hiba – akkor még nem láttuk be, hogy az általunk meghirdetett újnak az építése nem elég hatékony és nem elég vonzó. Az 1988–89-ben szerveződő alternatív, demokratikusnak nevezett szakszervezetek pszeudopolitikai szervezetek voltak, proto-pártok. A pártszerveződésre még egy jó évet várni kellett, viszont a szakszervezetek előtt szabad volt az út, ezért óriási médianyilvánosságuk volt. Nem véletlen, hogy az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásain már ott ültek az új szakszervezetek.

A tragédia az volt, hogy a demokratikus ellenzékben hihetetlenül erős volt a szakszervezet-ellenesség. A korporációs rendszer szitokszónak számított, s az egész szakszervezeti mozgalmat bolsevik maradványnak tartották. Ennek a részigazságát én sem tagadom, de a szakszervezetek áthúzták magukat a tú fokán, és létrehoztak egy önkéntes alapon működő, új struktúrát. Arra viszont már nem volt erejük, hogy ezt fenn is tartsák, a politika a fejük fölött döntött. A szakszervezeti vagyont eltűnt, s a szakszervezetek itt maradtak egy fillér nélkül, éppen akkor,

amikor a legnagyobb szükség lett volna arra, hogy tökösszakszervezetek álljanak a melós háta mögött.

– *Volt szerepe valakinek abban, hogy folytatta a politizálást?*

– Nem, senkinek. Ez az én személyes döntésem volt, és nem is kértem tanácsot senkitől.

– *Az elsők között volt, akik beléptek MSZP-be. A párt volt a fontosabb?*

– Nem. A hitem volt a fontosabb. Mindenre gondoltam, csak arra nem, hogy országgyűlési képviselő leszek. Valahol, a lelkem mélyén azt reméltem, hogy a szakszervezeti mozgalomnak szüksége lesz rám, valamiféle értelmiségi szerveződésben vagy a nőszerzetben, ahol nem annyira reflektorfényben folyik a munka. 1989 őszén Pozsgay megkereste a SZOT-ot, hogy javasoljanak valakit az MSZP országos listájára, és Nagy Sándor engem ajánlott. Így kerültem a listára, de biztos voltam abban, hogy nem kerülök be a parlamentbe.

– *Hogyan élte meg ezt a helyzetet? A szakszervezetek már nem akarták, az MSZP pedig veszett fejsze nyele volt akkor.*

– Pontosan így. Kilátástalanságot, ürességet éreztem. Ugyanolyan volt, mint amikor befejeztem az egyetemem, hogy jó, itt vagyok, de mi a fenét kezdjek az életemmel. Időközben hibát hibára halmoztunk. Pozsgay azt hitte, hogy a nagy pártgurukon kívül a kulturális és tudományos élet nagyjai fogják vonzani a szavazókat. Tévedés volt, az ő személyiségük nem számított. Az is tévedés volt, hogy sokan természetesnek vették azt, amit a korábbi pártbürokrácia sugallt, hogy csak nekünk vannak ismert embe-reink. Iszonyúan megverték minket, tizenegy százalékot kaptunk a választáson. Állásom már nem volt, elutaztam Isztambulba, hogy összerakjam magam. Amikor hazajöttem, készen volt a lista, és kiderült, hogy bekerültem a parlamentbe.

Persze az új helyzet sem volt konfliktusmentes. Egy fiatalember például, aki később nagyon sok segítséget kapott tőlem, elkezdett aláírásokat gyűjteni, hogy a mocskos pártállami maradványokat szórják ki a frakcióból. Nem tudnám már elmondani, hogy kik voltunk a halállistán, de engem csak egyvalaki előzött meg. Én voltam a második.

– *Ki volt ez a fiatalember?*

– Nem szeretném, ha leírná a nevét. Nem volt tehetségtelen, de gyengének bizonyult karakterében, jellemében. Abban a helyzetben sokan iszonyatosan gyorsan ki is léptek a pártból. A parlamentből pedig azok léptek ki, akik nem is akartak professzionálisan politizálni, és túl tisztességesek voltak ahhoz, hogy elüldögéljenek a széksorokban.

– *Az halállistázó politikus mellett a parlamentben sem nagyon kedvelték a pártot. Gondolt arra, hogy kiszáll a politikából?*

– Nem. Nem viselt meg sem a hátbatámadás, sem az, hogy mi voltunk a fekete bárányok az összes többi párt számára. Gőgnek tűnhet, de eszembe sem jutott, hogy bárki alkalmatlannak tart. Szerettem a munkámat, rengeteget dolgoztam. Pozsgay Imre távozása után hamar összeállt egy technokrata vezetés, a munkát szaksoportra osztottuk, és minden szaksoportnak lett egy vezetője. Attól kezdve nem volt kérdés, hogy kinek a büdös pártállami szagát érzi az aláírásgyűjtő politikus. Az volt a kérdés, hogy ki mihez ért. Én a munka világához értettem, és egyértelmű volt, hogy hol a helyem.

– *Őt nő jutott be az MSZP színeiben a parlamentbe. A férfiak egyenrangú partnerként viszonyultak a nőkhez?*

– Abszolút. Már csak azért sem lehetett szó semmiféle kizorítósdírról, mert Csehák Judit és én tényleg a frakció erős emberi közé tartoztunk. Amit akartunk, azt nagyon akartuk, és meg is harcoltunk érte. Semmiféle

hátrányunk nem származott abból, hogy nők vagyunk. Persze sokat hülyéskedtünk. Mindig mondtam a „fiúknak”, amikor valamit nem akartak megvenni abból, ami nekem fontos volt, hogy persze, mert szexisták vagytok, de ezek játékok voltak.

Azt sem lehet persze elfelejteni, hogy ekkor még csaknem egyidősek is voltunk, egy helyről jöttünk, és egy nyelvet beszéltünk. Amikor Bossányi Katalin és Ormos Mária kiléptek a frakcióból, az ő helyükre is férfiak jöttek. Hárman maradtunk nők, de ez semmiféle hátrányt nem jelentett. Azt hiszem, egyikünkben sem voltak kielégíthetetlen ambíciók, hogy valamilyen posztot betöltsünk. Az volt a célunk, hogy minél jobban felhozzuk a frakciót és pártot.

– Az új képviselők sem próbáltak lekezelően viselkedni, háttérbe szorítani?

– Nem igazán. Persze, ha a vitapartnereknek nem voltak szakmai érvei, akkor jött az ultima ratio, hogy mi magunk vagyunk a múlt. Ezeket a labdákat mosolyogva csaptuk le. Egyszer például egy MDF-es fiú valami olyasmit mondott, hogy ő még a medencében ugrált, amikor én már ezt meg azt tettem. Erre a válaszom az volt, hogy képviselő úr, nem tudtam soha, hogy az életkorom politikai vita tárgya, de engedje meg, hogy utólag elmondjam, hogy nagy kár volt beleugrani a medencébe, amikor nem volt benne víz.

– A rendszerváltás éveiben a Nótanács sok más szervezettel együtt gyakorlatilag eltűnt. Korábban volt kapcsolata a Nótanácossal?

– Nem, miközben tudtam, hogy sok okos dolgot tesznek, családpolitikában, jogszabályok véleményezésében és konkrét kis lépésekben egyaránt. Budapesten például ők hoztak létre először környezet- és gyerekbarát játszótereket. Ennek persze semmi köze nem volt a

politikához, így amikor elkezdődött mindennek az át- és túlpolitizálása, ez a munka leértékelődött. A Nőtanácsnak volt hálózata is, de velük is az történt, ami a szakszervezettel: az infrastruktúrájukat vesztették el, és ezzel az erejüket is. Talán ma nem kellene a negatív számegyenestől kezdeni a gyermekszegénység elleni küzdelmet, ha a Nőtanácsnak, illetve a későbbi Nőszövetségnek megmarad a nyomóereje, vagy ha bárki szóba állt volna velük.

– *Gondolom, ez senkinek eszébe sem jutott, nem volt fontos.*

– Egyáltalán nem, és ennek eredményeképp nem volt, aki megvédje a bölcsődei hálózatot, az üzemi orvosi rendelőket. A családpolitikában sem itt tartanánk, ha egy nőszervezet meg tud maradni, akár kisebb sejtekben is, vagy újak alakultak volna országszerte.

– *A nők önszerveződése a rendszerváltáskor egyetlen párt programjában sem jelent meg, ahogy az esélyegyenlőség, egyenjogúság sem.*

– Így van. A női kérdés kényszere először akkor jelent meg, amikor a munkaerőpiacról kizuhant másfél millió ember. Először több férfi, mint nő, mert a nők többnyire olyan munkahelyeken dolgoztak, amelyek hosszabb ideig maradtak meg. Amikor például Ózd összedőlt, akkor a férfiak az első héten utcára kerültek, a nők pedig két év múlva, amikor befejezték az adminisztrációt, és kulcsot odatették a lábtörlő alá. Ekkor egy új női sors körvonalai kezdtek kialakulni: van kereslet a női munkaerőre, de csak addig, amíg olcsóbb, mint a férfi. Mert ma esélytelen egy nő, ha családot akar, vagy ha elmúlt 45 éves. Ha egyetemi tanár akar lenni, és a disszertációját írja, akkor a gatyáját kifizeti bébiszitterre, ha vezető akar lenni, vagy politizálni akar, akkor huszonöt férfival kell megküzdenie, akik udvarias lenézéssel kezelik a női riválist.

Az új helyzetben derült ki sokak számára, hogy soha nem voltak egyenlő esélyek, csak nem vették észre. Amikor már nem lehetett tovább frázisokkal helyettesíteni a cselekvést, akkor kezdődött a női szervezkedés, sajnos magán viselve az átpolitizált, átideologizált társadalom ellentmondásait. De ez európai jelenség. Mert a strasbourgi patkóban ugyanúgy a képembe mondta a kedves konzervatív képviselő, hogy az idősök problémáját majd megoldja a család. Persze nem úgy, hogy ő marad otthon. A konzervatív ideológiában nincs különbség, ugyanúgy azt hirdetik, hogy az asszonynak dicsőség és önmegvalósítás otthon lenni, beteget ápolni, fogyatékos gyerekekre vigyázni, időseket pelenkázni.

– *Az ideológiák mellett a közéleti kommunikáció színvonal is hasonló? A magyar Országgyűlésben kritikán aluli a stílus, s jórészt a női politikusok is alkalmazkodtak ehhez. Az Európai Parlamentben is megengedhető ez a hangnem?*

– Brüsszelben sem kisebbek az ideológiai-politikai különbségek, de ott szalonképtelenné válik az, aki ordenáré vagy durva kifejezést használ. Az esélyegyenlőséggel kapcsolatos ideológia és gyakorlat szempontjából külföldön sem egységesen jó a kép. A nők diszkriminációja ott is megtörténik, csak sokkal kifinomultabb eszközökkel, és közel sem olyan otrombán, mint nálunk. Az Európai Parlamentben is előfordul, hogy amikor egy testület vezetőket választ, akkor valaki a homlokára csap, hogy „jaj, ötven százalék nő kell”, és addig osztanak-szoroznak, létszámot emelnek, amíg összejön az ötven százalék.

– *Mégis óriási különbség, hogy valakinek eszébe jut, hogy a homlokára kell csapni. Nálunk még a gondolat is teljesen hiányzik.*

– Így van, és az is igaz, hogy mivel létezik az ötven-százalékos szabály, eszükbe jut, és be is tartják.

– *Tud olyan női politikust mondani, aki példa lehet?*

– Ez azért nehéz, mert akik a legismertebbek, azoknak a személyisége nem tanítható, és nem tanulható. Senkinek nem tanácsolnám, hogy próbáljon valakihez hasonlítani, mert nem lehet. Catherine Lalumière viszont olyan személyiség, akit tanítani kellene. Az első pillanatban talán nem is tűnik csillogó egyéniségnek, de egyszer csak észreveszed, hogy a bőrén átvilágít a tudás, a hűség. Csak azt tudom tanácsolni a politizáló vagy politikai pályára készülő nőknek, hogy nézzenek szét minél nagyobb körben, és ne a magyar parlament pillanatnyi összetételében keressék azt a képet, amelyikről úgy gondolják, hogy minta lehet.

Ha nem áll jól neki a tréfálkozás, akkor ne tréfálkozzon, ha nem áll jól, hogy mindenáron a női aurája vonzza magára a figyelmet, akkor engedje meg magának, hogy azt a ruhát veszi fel, amiben jól érzi magát. A tudás és a hit az, ami átüt, és a rejtett vonásokra is felhívja a figyelmet. Ami ebből megszerezhető, az a tudás. A hitet csak erősíteni vagy mélyíteni lehet. Ha pedig valaki elveszíti, akkor legyen benne annyi tisztesség, hogy abbahagyja a politizálást.

– 1995-ben részt vett Pekingben az ENSZ női világkonferenciáján. Mi érvényesült az ott elfogadott elvekből Magyarországon?

– Vannak a női sorsnak olyan jellemzői, amelyek nem a globalizációnak vagy a világ szociális és gazdasági állapotának a függvényei, hanem egy sajátos devianciakörbe tartoznak. A nők elleni erőszakra, a családon belüli erőszakra, a gyermekbántalmazásra gondolok. Múlhatatlan érdeme Pekingnek, hogy felhívta a világ figyelmét ezekre a jelenségekre, és kényszeríti a világ államait arra, hogy ezeket a tényeket ne hazudják el, hanem próbáljanak ellene fellépni.

Amíg a világban megtehetik, hogy a házasságtörő asszonyt megkövezzék, addig nagyon messze vagyunk a céltól. De már az is fontos eredmény, hogy egyáltalán el-

indultunk egy úton. A hazai civil mozgalmak is leginkább ezen a területen tevékenykednek, és ez nagyon fontos. Mégis akkor lennék igazán boldog, ha arra a generális fogalomra is így rámozdulnának, amit én szegénységnek hívok. Annak örülnék, ha megőrizve a nővédelemnek a fizikai erőszak elleni ágát, felvállalnák, hogy oldják azt a függő viszonyt, amit a szegénység jelent.

– *1998 és 2002 között tagja volt a Parlamentben a nők jogaival foglalkozó vegyes albizottságnak, amelyik soha nem ülésezett. A parlament nem alkalmas terep arra, hogy a nők együtt gondolkodjanak és dolgozzanak?*

– A bizottság azért jött létre, mert volt néhány nagyon jó szándékú képviselő, aki azt gondolta, hogy a jó szándék lehet hívó szó, vagy legalább függő gyalogjárda a parlamenti patkóban ülők között. Nem sikerült.

– *Hat évig Brüsszelben élt. Nehéz volt a hazatérés?*

– Szerencsére kiváló képességem, hogy ami a hátam mögött van, azt lezárom. Tudtam, hogy egy ciklust vállallok. Tisztában voltam a korommal: az ember akkor menjen el, amíg még nem tessékeli. Mikor Brüsszelben kérdezték, hogy mit akarok csinálni, azt feleltem, hogy beíratkozom művészettörténet szakra. Végül nem tettem, gyáva voltam. Félttem, hogy a fiatalok kinéznék maguk közül. Így sosem fogom megtudni, hogy lettek-e volna néhányan, akik feltételezik, hogy érdemes velem beszélgetni, akár tanulni is tőlem.

– *Mi fogadta itthon?*

– Amikor 2009-ben hazajöttem, mondtam néhány barátomnak, hogy csináljunk egy 89-es kört, mert nem adok rá két évet és a 89–90 ki lesz húzva a történelemből. Nyertem.

– *Nem is kellett két év... Létrejött a csoport?*

– Dehogy. A kollégáim szívesen részt vettek volna benne, de mindenkinek közbejött valami, nekem is. Én

a tanításhoz tértem vissza a Romaversitason és a Táncsics Akadémián, és nagyon örülök, hogy sok tehetséges, motivált fiatalal találkozhatok. Mégis, reménykedem, hogy valaki valahol újra kezdi, mert az 1989-es tárgyalócsapatokban közös volt az elszántság, hogy csak úgy szabad felállni az asztal mellől, ha a békés átmenet minden biztosítéka megvan, és a demokráciát már semmi nem fenyegeti. Ezek az emberek többségében szerencsére még élnek, és addig kellene 1989-nek a politikatörténetben is kijelölni a helyét, amíg lehet, amíg még megvagyunk. A rendszerváltók nem néztek szembe saját magukkal, holott itt lenne az ideje. Nem vagyok optimista. Ami most zajlik, az a legszörnyűbb forgatókönyv, az a kútmérgezés, amikor sokan csak azt szajkózzák, hogy nem volt rendszerváltás, mert a magyar föld nem a magyar paraszté, és csak a blöffök és a skandalizáló lözungok számítanak.

A mai állapotok katasztrofálisak. Nem ismerek Európában olyan országot, ahol választást lehet nyerni egy mondatnyi pozitív állítás nélkül. Az unióban minden párt felmutatja magát, bemutatja, hogy miről mi a véleménye, víziója, célja. Ezek nélkül nem lehet az állampolgárok támogatására számítani. Nálunk viszont a győztes párt a semmire kért és kapott támogatást. A jelenlegi politikai légkörnek a szaga sem európai. Elképesztő és borzasztóan káros, ha emberek, csoportok azzal definiálják magukat, hogy kitől határolódnak el, vagy hogy éppen kit utálnak, és kit kell mindenki másnak is utálnia. Ezt nem lehet elmagyarázni egy belgának, mert nem érti. Hova lettek a liberálisok? Hogy lehet szitokszó a liberális? Ezek teljesen érthetetlenek egy európai számára, ahogy az is, hogy ha létrejön egy új, fiatal erő, amely keményen szembeszáll a szélsőjobboddallal, miért tartja szükségesnek hetente hangoztatni, hogy a baloddallal nincs semmilyen közös dolga, nem tárgyal, nem egyeztet, amíg világ a világ.

– *A politikával milyen a kapcsolata?*

– Sok helyre hívnak, elmegyek, ha tudok, de aktív politizálásra, előterjesztések, elemzések kidolgozására egyedül már nincs elég erőm, hiszen a számítógépes alapismeretekkel megküzdeni az én koromban igazi kihívás. Örülök annak, hogy van rám igény, Józsefvárosban például, ahol négyszer is jelöltek képviselőjelöltnek. Jól esik a ragaszkodásuk, a hívásukra kiállok a Blahára szórólapot osztani, aláírást gyűjteni ma is. És ott vagyok minden tüntetésen. Ha valami örömet szerez, az a fiatalok tenni akarása, az ifjú szakszervezeti nemzedék új hangja.

– *Az MSZP szétszakadása hogyan érintette?*

– A korábbi tapasztalataim azzal a jó érzéssel erősítettek, hogy az 1989-ben alakult szocialista párt jól tűri a kudarcot. Az egyik legnagyobb kudarcnak az 1990-es választást tartom, ennek ellenére az első ciklusra jó érzéssel gondolok vissza. Később egyre több lett a háttéralku, amit 1998-ban igyekeztem mederben tartani mint ügyvezető alelnök. Amikor 2009-ben hazajöttem, már nem is láttam mást. A magam számára azzal intézem el, hogy hat évig nem voltam itt, ne én akarjam megítélni, hogy mi miért történt. Döntenem viszont kellett, ezért csatlakoztam a Demokratikus Koalícióhoz.

– *Ma vállalna aktív politikusi szerepet?*

– Nem. Nagyon határozottan nem. Csupa közhelyes dolgot tudnék mondani, hogy miért, ami ugyan igaz, de nincs benne semmi csattanó. Először is, öreg vagyok. Másodszor, nem szerezne már örömet. Bár, ha belegondolok, egész lényemmel politizálok. Ha felszállok a villamosra, politizálok. Akkor is politizálok, amikor szembeszállok a tüntetővel, aki üvölt velem, hogy „ez is milliárdos és a Rózsadombról van pofája idejönni”. Megsúgtam neki, hogy a Ferenc körúton lakom. Az is politizálás, hogy fiatalokkal foglalkozom, hogy van véleményem. Brüsszel egyik nagy

tanulása számomra a tolerancia és az emberi jogok tiszteletben tartása. Itt látom a legnagyobb különbséget Magyarország és az unió között, és ez végtelenül elszomorít. Kulturált demokráciában nem lehet stigmát ütni a másik ember homlokára. Brüsszelben senkit nem érdekel, hogy ki kivel hál. Korábban úgy láttam, hogy Magyarországon nem lehet legalizálni például az azonos neműek együtt élését, mert véresre fogják verni azt, aki egy azonos neművel kézen fogva sétál. Ezt sajnós ma sem látom másként, mégis az a véleményem, hogy a jognak nem szabad követnie az indulatokat, és mindenkinek alkotmányos joga, hogy úgy gondolkodjon, ahogy hisz, azt mondja, amit helyesnek tart és azzal éljen, akivel akar, és az emberi jogi védelem teljes személyiségében illesse meg.

– *Akkor is, ha a magyar társadalom éppen nem a tolerancia felé halad?*

– Akkor is, mert ha megfutamodunk, akkor csak rossz irányba haladhatunk. Bízom benne, hogy a fiatal generáció számára valóban fontos elv, hogy senkinek sincs joga a másikat alkotmányos indok nélkül korlátozni. Reménytelennek tartom, de amíg élek, megteszem, hogy hirdessem.

– *Van ma olyan női politikus, aki hasonlóan gondolkodik, aki tesz bármit az esélyegyenlőségért, a toleranciáért, az emberi jogok érvényesüléséért?*

– Miért, vannak ma női politikusok? Minden tisztelem azoké, akik a parlamentben próbálják továbbvinni azt a foszladozó hitet, hogy a politika nők nélkül csonka és rossz útra tévedhet. De egy olyan ország, ahol egy túlméretezett parlamentben 35 nő van, az közbotrány. Megbocsáthatatlan az is, hogy Európa felé azt közvetítik, hogy mekkora erőfeszítéseket tesznek, holott nemhogy semmi nem történik, de még a korábbi kezdeményezéseket is elfojtják.

– Az MSZP volt az első párt, amelyik a 2002-es választás előtt kvótarendszert vezetett be, ami szerint az országos listán a képviselők legalább húsz százalékanak nőnek kell lenni. Részt vett ennek a kidolgozásában?

– Nem, sőt akkor is úgy gondoltam, hogy a kvótarendszer szükséges rossz. Ha nincs előírva a sorszámozás, vagyis az, hogy a listán minden ötödik jelöltnek nőnek kell lenni, akkor meglesz a húsz százalék, de minden listának a legvégén. Azt pedig mindenki tudja, hogy ez egyenlő az esélytelenséggel.

– Ez meg is történt a 2010-es választás előtt, amikor az MSZP-ben botrányossá vált a listaállítás, mert a női jelöltek egy része fellázadt. Ott volt?

– Igen, ez volt az utolsó nagy rendezvény, amelyen részt vettem. A listát úgy kellett volna összeállítani, hogy a jelöltek húsz százaléka nő legyen, de nem a lista végére dobva őket. A férfiak viszont érezték, hogy a sorrend a bőrükre megy, ezért majdnem mindenki úgy viselkedett, mintha valaki az asztalnál elkezdene a szájában kotorászni, vagyis illetlenségnek tekintették, hogy a politikus nők veszélyhelyzetben a személyes gondjaikkal foglalkoznak. Az bántott igazán, hogy nem értették meg: ez nem személyes probléma, hanem a jóváhagyott elv elhajítása, és elfogadhatatlan, hogy kiélezett helyzetben azonnal át lehessen lépni mindent. A kongresszuson a nők felháborodása ennek az álságos magatartásnak szólt. Önerzetesen és helyesen jártak el, a húszszázalékos reprezentációval a párt a teljesítményükért tartozott. Nem ezt érdemelték.

– Van bármi esély ennek megváltozására, akár más pártokban, akár a civil szférában?

– A jelenlegi közegben semmi esélye nincs. Nem ismerem például Tétényi Évát, nem tudom, milyen ember, de hol van az a férfi, aki ezt a kitartást, erőt, ütésállást fel tudná mutatni? Minden tisztelem az övé. De az ő pél-

dája is azt mutatja, hogy a politizáló nők helyzete ma reménytelen. Ami itt folyik, az a legpocsékabb férfimunka: a hamis ígéreték világa, a Richelieu-k világa, ahol semmi norma, vagy érték nem számít, ahol nem lehet tudni, hogy hol nyílnak álcázott csapdák. Ebben a nagymester a miniszterelnök, aki mesterien tünteti el ellenfeleit.

Ez nem a politizáló nők műfaja, akik konstruktívak, akik a jövőre figyelnek, akik apró munkából épülő tornyokat álmodnak. A Fideszben lévő nők nem ilyenek, ők végrehajtók, ráadásul azzal a további hátránnyal, hogy gyakran fogalmuk sincs arról, hogy adott pillanatban miért kell azt mondaniuk, amit elvárnak tőlük. Csak azon csodálkozom, hogy egy-két jobb sorsra érdemes nő miként tud ilyen alárendelt szerepet elvállalni.

A civil szféra esetleg hozhat új lehetőséget, de ma a politizálni akaró nőknek sokkal erősebben kell akarniuk az esélyegyenlőséget, akár látványos konfliktusok útján is. Ezt azonban nem lehet egyenként, magányos harcosként megoldani, mert aki ezzel próbálkozik, annak egy pillanat alatt a homlokán lesz a hülye tyúk stigma, és vége. Női sejtek kellenek, önszerveződő női csoportok, a női sorsért a politika súlyával is felelős női csoportok. Fordítanak egy kicsit ezen az egyre tébolyultabbá váló politikai-ideológiai struktúrán, emberséggel hidálnák át az árkokat.

Kutrucz Katalin

(Az interjú 2011 áprilisában készült.)

Szamizdatgyűjtőből vált – ahogy mondja – amolyan botesinálta politikussá, aki a Magyar Demokrata Fórum-ba még azelőtt lépett be, hogy az párttá alakult. Mindig is férfiak között dolgozott, hátrány nem érte a női mivolta miatt, ezzel magyarázza, hogy nem hisz női politikusok számának mesterséges növelésében. Úgy látja: aki akar, küzdje ki magának. Nyolc év politika után az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának főigazgató-helyettese.

– Hogyan került kapcsolatba a politikával?

– Születésemről kezdve és a neveltetésemnél fogva soha nem voltam az előző rendszer híve és hűséges alattvalója. Én az akkori Csehszlovákiában születtem, és a lakosságsere-egyezménynek nevezett szörnyűség keretében két hónapos koromban kerültem a szüleimmal együtt Magyarországra, marhavagonban. Anyámék heten voltak testvérek, hárman kerültek át, a többi testvér és a szülei ott maradtak. Édesapám a szüleivel együtt jött. Egy kis faluba kerültünk, Fertőbozra, ahova hat családot telepítettek a régi falunkból, ahonnan elhoztak bennünket, de anyám két testvére még véletlenül sem volt köztük. Ezt már csak azért, hogy fájjon. 1949-ben kaptunk egy táviratot, hogy anyám apja – az én nagyapám, akit soha nem láttam – haldoklik, de nem tudtuk meglátogatni, mert nem kaptunk útlevelet a testvéri Csehszlovákiába. Nagyapám

azt mondta, hogy addig nem hal meg, amíg anyut nem látja. 1955-ben kaptunk végre útlevelet, holott minden évben próbálkoztunk, és nagyapám betartotta a szavát: hazamentünk, nagyapám megfogta anyám kezét, és meghalt. Ilyen indíttatással elég nyilvánvaló, hogy amikor úgy éreztem, valamit lehet ebben az országban tenni, akkor azt megteszem. Nem azért, mert politikus akartam lenni.

A fő kezdeményező persze Imre (Kónya Imre), a férjem volt. Amikor a Független Jogászfórumot kitalálta, én épp gyökérkezelés előtt álltam, és mondtam a fogorvosnak, hogy érzéstelenítés nélkül kezelje a fogamat, hogy kibírom-e szemrebbenés nélkül, vagy nem. Kibírtam.

– *Miért tette?*

– Abban az időben még nem lehetett tudni, hogy mi lesz, és az ember tudott, olvasott dolgokról.

– *Fel akart készülni esetleges kínzásra?*

– Pontosan. Én mindig mindent így tettem: végig gondolom a lehető legrosszabb variációt, és ha amellet is tudtam vállalni, akkor vállaltam. A fogorvos után úgy gondoltam, hogy bele merek vágni.

– *Korábban is voltak hasonló kísérletei?*

– Talán annak lehet nevezni, hogy például rengeteg szamizdat irodalom volt nálunk. Ha külföldre mentünk, az első dolgunk mindig az volt, hogy bevásároltunk ezekből. Mindig úgy hoztam haza, hogy nem dugtam el: a könyveket kiraktam a hátsó ülésre, rácsaptam egy újságot, és kész. Soha nem vették észre. 1989 végén ránéztem a könyvszekrényünkre, és mondtam, hogy ez most már mind értéktelen.

– *Érte valamilyen atrocitás? Megfigyelték?*

– A férjemet biztosan, azt látom az itteni iratokból, de róla is sok minden elveszett. 1989-ben nagyon sok anyagot megsemmisítettek, főleg azokat, amik épp kézben voltak, vagyis amiken aktuálisan dolgoztak. Amikor

1990. februárban a katonai ügyészség a megyéktől és a fővárostól is összeszedte az anyagokat, annyi dokumentum jött össze, ami elfért egy páncélszekrényben. Magamról is találtam néhány napi jelentést, ami arról szólt, hogy beléptem a halálbüntetést ellenzők ligájába. Nyilván nem ennyi volt.

Érdekes viszont, hogy soha egyetlen diákom sem jelentett fel, pedig sokan voltak, és nyilván volt közöttük besúgó is, és az államellenes bűncselekményekről nem éppen a rendszer szája íze szerint tanítottam.

– *Őn az egyike azon nagyon kevés nőnek, aki részt vett az Ellenzéki Kerekasztal munkájában. Hogyan történt?*

– Úgy, hogy nekem volt kulcsom a tárgyalóhoz.

– *Viccel? Ezt nem értem.*

– Nem vicc. A férjem ötlete volt, hogy össze kellene hozni az ellenzéki csoportokat, szervezeteket, mert külön-külön gyengébbek, és jó kifogás volt az MSZMP-nek, hogy tárgyalna, de nincs kivel, mert különböző csoportosulások mást és mást képviseltek. Imre úgy látta, hogy hatékonyabb, ha létrejön egy ellenzéki szövetség, amelyik bizonyos kérdésekben konszenzusra jut, és tárgyalófélként léphet fel. Idáig el is jutottunk, de nem volt olyan helyszín, ahol a felek normális körülmények között tárgyalhattak volna. Én akkor az ELTE büntetőjogi tanszékén dolgoztam, és a tanszéknek volt egy nagy szeminárium-termé. Asztal is volt szék is volt, nekem meg kulcsom volt. Persze a termet el is kellett kérni. Akkoriban készült el a Kulcsár-féle alkotmánytervezet, és én azt mondtam a tanszékvezetőmnek, Békés Imrének, hogy szükségem lenne a teremre, hogy néhány ember beszélgethessen erről. Beleegyezett, és az a tanácskozás volt az Ellenzéki Kerekasztal első ülése. Mindaddig, amíg az ellenzékieket be nem engedték a Parlamentbe, és ott nem biztosítottak számukra tárgyalótermet, addig itt ültek össze. Mi néhá-

nyan vizet meg kávét adtunk nekik, és én voltam a kulcsos ember.

– *Büntetőjogász létére ezt hogyan élte meg?*

– Teljesen természetes volt, örültem, hogy tehetek valamit. Később, amikor létrejött a Nemzeti Kerekasztal, akkor már más volt a helyzet, mert az MDF képviselőjeként a büntető- és büntetőeljárási reformot kidolgozó bizottság tagja voltam. Ezt is természetesnek tartottam.

– *Hány nő volt a bizottságban?*

– Az MSZMP részéről egy (Kratochwill Krisztina, jogász, az Alkotmánybíróság főtanácsadója), aki az igazságügy-minisztériumot képviselte, évfolyamtársam volt és jó jogász. A harmadik oldalon, a Népfront képviselőiben viszont volt egy férfi, akit én beszéltem rá, hogy vegyen részt a munkában. Úgy hívták, hogy Györgyi Kálmán, aki tanszéki kollégám volt. Így mindent meg tudtunk beszélni, mert voltunk hárman, akik értettünk a szakmához, amit ugyanolyan fontosnak tartottam, mint a politikai részt.

– *Hogyan élte meg ezt az időszakot?*

– Aki átélte, és részt vett benne, azok közül nem hiszem, hogy bárki is tagadná, hogy ez volt élete legszebb időszaka. Úgy éreztem, hogy most valami történik, valamit csinálok, aminek értelme van, ami jó és jó lesz a gyerekeimnek. Ez egy nagyon nagy adománya az életnek.

– *Miért az MDF-et választotta?*

– Akkoriban az ellenzéki a szervezetek eléggé járhatóak voltak, és mivel minden érdekelt bennünket, szinte minden rendezvényre elmentünk. Aztán, amikor a szakmai munka elindult, valahova be kellett lépni. Az MDF-hez az vonzott, hogy nem volt olyan harsány, és jobban hangsúlyozta a nemzeti vonalat, ami nekem, a múltammal sokat jelentett.

– *Hogyan lett parlamenti képviselő?*

– Nem gondoltam erre, sőt amikor a Nemzeti Kezkezelő-tárgyalások zajlottak, úgy éreztem, hogy azzal, hogy részt vettem a jogalkotási munkában, be is fejeztem ezt az időszakot. Azután felkértek. Soha nem kérdeztem rá, de valószínűleg ott lehetett a háttérben, hogy Szabad Gyuri bácsi ismert. Meg talán az is, hogy Antall József egyik fia egykor tanítványom volt. Érdekes, de a férjem sem akart képviselő lenni. Az egész úgy zajlott, hogy Szabad Gyuri bácsi felhívott, hogy menjünk át hozzájuk beszélgetni. Ő hozakodott elő azzal, hogy nekünk képviselőnek kell lennünk. Kérdeztük: – Mi? Dehogyan! De ő meggyőzött bennünket, főleg azzal, hogy itt mindenki botcsinálta, gyakorlati tapasztalata csak az MSZMP-seknek van, az ellenzéki oldalon viszont alig akad valaki, aki legalább már látott közlelő tárgyalóasztalt, ezért nem tehetjük meg, hogy nem vállaljuk a képviselőiséget, mert kutya kötelességünk.

– *Azután bekövetkezett a „Jézusmária, győztünk” – Beke Kata híressé vált mondatával. Ön is így élte meg?*

– Nyilvánvaló és a képviselőiség számomra nagyon nehéz időszak volt, végig gyomorgörcsrel éltem. Nem én találtam ki, hanem az azóta elhunyt Oláh Sándor kiskapda képviselőtársam mondta, hogy tojásból rántottát kicsit egyszerűbb csinálni, mint rántottából tojást. Mi pedig a rántottából tojás gyártásába ugrottunk bele. Sehol nem volt előttünk példa, hogyan kell ezt az egész átmenetet levezényelni. Amikor nagy görcseim voltak, mindig azzal vigasztaltam magam, hogy a németeknél sem megy egyszerűen; ugye a világ egyik legerősebb gazdasága magába szippantotta egy töredékét, nincs szakemberprobléma, nincs jogalkotási probléma, és mégis mennyi bajuk volt.

– *Hány nő volt a képviselők között az MDF-ben?*

– Kevesen voltunk, nyolcan.

– *A férfiak hogyan viszonyultak a nőkhez, Önhöz?*

– Nálam munka közben nincs és soha nem is volt ilyen, hogy én mint nő vagyok jelen. Amikor 1971-ben bekerültem a büntetőjogi tanszékre, rajtam kívül csak férfiak voltak. Egy hónapig a szájukra vertek, ha csúnyát mondtak, azután azt mondták, hogy inkább fiúsítunk, és én ezt szoktam meg. Nem úgy nézem a világot, és nem is úgy élek benne, hogy az egyik nő, a másik pedig férfi.

– *Mi volt a feladata?*

– Jogászként az Alkotmányügyi bizottságban dolgoztam, rengeteget. Akkor még az alkotmányügyi bizottságon minden törvényt átment, és mindent meg akartam érteni.

Rengeteget olvastam, főleg, amikor elkezdődött az alkotmányozás. Én büntetőjogász voltam, nem alkotmányjogász – egyébként sokan nem, akik ma is úgy hívják magukat –, de meg akartam érteni az alkotmányokat. Akkoriban sok ország alkotmányához hozzá lehetett férni, és mindet elolvastam. Otthon a könyhaasztalra teregettem ki az alkotmányokat, hozzá hatalmas papírokat, és táblázatba foglaltam mindent, hogy melyik országban hogyan működnek a dolgok, miként zajlanak a választások, hogyan választják meg az államfőt, miként alakul meg a kormány, mit jelent a konstruktív bizalmatlansági indítvány, amit a német és a spanyol alkotmányban láttam.

– *Mit érez a legnagyobb sikerének?*

– Azt, hogy a rendszerváltás megtörtént. Sajnos nem igazán úgy sikeredett, ahogy kellett volna. A választásokig igen, de aztán túl nagy lett a szembenállás, amit kimondottan kudarcnak tartok. Nehezen éltem meg a támadásokat, számomra teljesen új volt átélni ezeket. A sajtó túlnyomó többsége úgy érezte, hogy politikát kell csinálnia, és elképesztően ellenséges és türelmetlen volt. Csak két személyes példát mondok. Amikor kibukott a Carlos-ügy, egy újságíró felhívott, hogy büntetőjogászként nyilatkozzak arról: ha kiderülne, hogy Magyarországról valaki segí-

tette Carlost, akkor annak mi a büntetőjogi felelőssége. Én nem választottam szét magamban, hogy képviselő vagyok, vagy büntetőjogász, elmondtam neki azt, amit ha egy másodéves hallgató másképp mond a vizsgán, úgy megbukik, mint a szél, vagyis hogy a bűnsegéd büntetési tétele azonos a tettesével, tehát elvileg ugyanazt a büntetést kiszabhatják rá. Ekkor még volt halálbüntetés Magyarországon, ezért az újságíró megkérdezte, hogy akár halálbüntetést is kiszabhatnak, mire én a jognak megfelelően válaszoltam, hogy akár azt is. Pár nappal később „Bítóelv” címen jelent meg egy cikk arról, hogy az MDF, de főleg én mindenkit kivégeznék, és Magyarországon senki sincs biztonságban. Ez teljesen megdöbbenett. Amit mondtam, azt nem lehetett félreérteni, csak szándékosan félremagyarázni. Azelőtt – legalábbis én azt hittem – jóban voltunk Németh Péterrel, az akkori főszerkesztővel, gondoltam, felhívom, ismer, tudnia kell, hogy ez képtelenség, és megkérdezem, hogy megbolondultatok? Szinte kiabált velem, hogy sajtószabadság van, és Gádor Iván azt ír, amit akar. Leginkább a hangja lepert meg, mert én azt hittem, hogy emberien tudunk beszélni egymással. Végül azt mondta, hogy ha annyira akarom, akkor írjak egy válszcikket, amit majd lehoznak. Így is lett, csak hogy Gádor Iván folytatásával, hogy az MDF politikusai mindenkit fel akar akasztani. Más személyes támadások is értek; egyszer egy ismerősünk mesélte, hogy azt terjesztik rólunk, hogy nekünk mekkora házunk van a Svábhegyen, holott egy 11 lakásos társasházban laktunk – és az a szörnyű, hogy nem hitték el neki, hogy ugyanabban a társasházban lakunk, ahol ő is. Aztán az is téma volt, hogy válunk, és veszekszünk a házban, amit a tsz-elnök apám épített, és mindezt apám nővérétől tudják. Senkit nem érdekelt, hogy apám nádarató volt, nem tsz-elnök, hogy már régen nem élt, amikor a lakásunkat vettük, hogy nincs házunk, és sze-

gény apámnak nem volt sem fiú-, sem lánytestvére, mert egyke volt. Ez csak pár példa arra a türelmetlenségre, az ellenségkép-keresésre, ami az egész ciklust jellemezte, és ma úgy gondolom, hogy az ország kudarcához, ahhoz, ahol ma tartunk, ez is nagymértékben hozzájárult.

– *Mégis újra indult a választásokon. Miért?*

– Újra felkértek, hogy induljak, és indultam, de magamtól nem tettem volna meg. Mindig is a szakmával voltam elfoglalva, nem váltam politikussá. Talán ezért is éltem meg másként azt, hogy az MDF veszített a választáson.

– *Hogyan?*

– Számítottam rá.

– *A vezetők nem?*

– Antall József már a választások utáni első összeövetelen azt mondta, kamikaze kormány lesz. De sokan jobb eredményre számítottak. Azt tapasztaltam, hogy aki nagyon akarja a politikusi létet, és annak is tartja magát, az bizonyos dolgokat nem lát reálisan.

– *A következő választáson már az MDNP színeiben indult. Miért váltott? Hogyan zajlott ez a pártokon belül?*

– Mentem a férjem után. A váltást főleg az indokolta, hogy az MDF populistábbá vált, és egyre kevésbé volt intellektuális. Én pedig egyre inkább tudtam, hogy soha nem leszek több botcsinálta politikusnál, engem a szakma érdekel, és nem szeretem úgy nyomni a gombot, hogy nem tudom, mire szavazok, mi van mögötte. A ciklust igazából azért csináltam végig, mert ha valaki kiszáll, megszűnt volna az MDNP frakció.

– *Volt valamilyen női kezdeményezés, összefogás, program az MDF-ben vagy az MDNP-ben?*

– Jóban voltunk, de feminista harcot nem folytattunk.

– *Hogyan élte meg az MDF mint nagy rendszerváltó párt szétesését, eltűnését?*

– Sajnálom. Sok volt az MDF-ben, sokkal több is lehetett volna. Antall sajnos korán halt meg, de az, hogy az MDF 1994-ben bukott, törvényszerű volt. Nem lehetett jól csinálni, de az összes gyomorgörcsöm ellenére is állítom, hogy az első ciklus szép volt, mert úgy éreztem, hogy csinállok valami fontosat, amit őszintén csináltam és hittem benne. A túlnyomó többség ugyanígy hitt benne.

– *A mai politikusokat is ilyennek látja?*

– A többséget igen, mert úgy vélem, senki nem úgy akarja magát beírni a történelembe, hogy senkiházi volt.

– *Milyennek látja a politikusnőket?*

– Kiket? Vannak politikusnők? Nem látszanak.

– *Pedig nagyjából ugyanannyian vannak húsz éve folyamatosan, jelenleg harmincöt. Mit gondol erről?*

– Verekedje ki magának, aki politizálni akar, legyen nő vagy férfi. Én nem gondolkozom különböző kvótákról, nem hiszek benne. Ha valaki akar valamit, harcolja ki magának, és győzzön az, aki jobb.

– *Egyenlő eséllyel indulnak a nők és a férfiak?*

– Én soha nem éreztem, hogy kevesebb lett volna az esélyem. Teljesíteni kell.

– *Elég az ugyanannyi? Vagy többet kell, mint a férfiaknak?*

– Nekem a szakmai pályafutásom során nem volt ilyen élményem. Lehet, hogy szerencsés vagyok, de soha nem éreztem, hogy hátrányosabb helyzetben vagyok, mint egy férfi.

– *Volt olyan politikusnő, aki például szolgált?*

– Kéthly Anna, Schlachta Margit.

– *Újabb kori?*

– Legfeljebb külföldről...

– *Rendszerváltóként hogyan látja a mai közéletet, a politikát?*

– A legnagyobb problémának azt tartom, hogy nincs tolerancia, folyamatos harc van, aminek véget kellene vet-

ni. Mi mindent úgy próbáltunk tenni, hogy végiggondoltuk, hogy kormánypártiként mi a kedvező, és utána azt is, hogy ha átkerülünk a másik oldalra, akkor mi lenne a jó, és végül a kettőt valahogy egyeztettük. A szabályokat úgy kell alakítani, hogy mind a két pozícióban lehessen létezni. Mert egyszer itt vagyunk, egyszer ott.

Ma nem így működik. A pártok sokkal inkább abban hisznek, hogy mindig minden úgy marad, ahogy van, hogy aki ma a hatalomban érzi magát, az ott is marad. Úgy akar-ni demokráciát, hogy csak én legyek – ez nem megy. El kell tudni viselni a másik hangot is, erről kellene szólnia a politikának, a demokráciának, és ami a legfontosabb, ez jó az országnak.

– *Mikor indult el ez a folyamat?*

– Szinte már az első ciklus elején elindult a türelmetlenség, az ellenségeskedés. És ha rossz irányba indulunk, akkor az a folyamat görgeti magát, ha jó irányba, akkor az. Nálunk sajnos rossz irányban indult el a folyamat. Ennek isszuk most a levét, és kellene végre valaki, aki azt mondja, hogy itt most megállunk.

– *Ki lehetne? Létezik ilyen ember?*

Bárki lehetne, csak sajnos nem biztos, hogy elsőre sikerül. Nagyon mélyek az árkok a társadalomban, rengeteg dolog elsikkadt, sok dolgot nem beszéltünk ki, nem történt meg a szembenézés a hibákkal. Ezek az elfojtások pedig újra és újra fölbuggyannak, s amin már régen túl kellene lennünk, azok most jönnek elő. A kilencvenes években, ha valaki hangoztatta a jobboldaliságát vagy a nemzeti érzéseit, azt rögtön magyarkodónak, rosszabb esetben nacionalistának, fasisztának bélyegezték. Nem kellett volna kinevetni és gúnyolni azokat, akik magukra tették a nemzetiszínű kokárdát. Hadd tegyék. Csak nálunk létezik olyan szó, hogy magyarkodni. Németkedni mit jelent? Ha egy skót felvesz egy skótszoknyát, akkor skótkodik? Sok-

kal türelmesebbnek, toleránsabbnak kellett volna lenni, sokkal nagyobb teret kellett volna hagyni, engedni kellett volna, akkor is, ha esetleg egy kicsit nevetséges volt, vagy ha úgy tűnt, hogy túlzásba vitték. Tolerálni kellett volna a negyven éven át elnyomott érzéseket. De nem volt türelem, ami egyenesen vezetett a mai helyzethez. A folyamatos és sehova nem vezető adok-kapok politizáláshoz, az iszonyatosan nagy szembenálláshoz, a szélsőjobboldal megjelenéséhez és megerősödéséhez.

Pusztai Erzsébet

(Az interjú 2011 márciusában készült.)

A konzervatív liberális politizáláshoz való ragaszkodás vitte az MDF-be, majd olyan újabb pártokba, amelyek a jobboldali értékeket, a demokráciát és az ügyek tárgyalásos megoldását tartották fontosnak. Híve annak, hogy több nő legyen a politikában, különösen most, amikor egyre távolodunk a demokratikus értékektől, és az országot az ellenséges attitűd fenntartásán alapuló politika vezérli.

– *Orvosként hogyan került kapcsolatba a politikával?*

– Ajkán a kórházban dolgoztam, neveltem a kislányom, de minden érdekelt. 1987–88-tól különösen. Akkoriban a *Magyar Nemzet* jó újság volt, ott olvastam Laki-telekről, a találkozókra, a tüntetésekről. Borzongató volt, én is részese akartam lenni, ezért kerestem volna kapcsolatot, de senkit nem ismertem, aki közelebb volt ezekhez az emberekhez, csoportokhoz. Azután 1988 végén a *Való világban* találtam egy telefonszámot, ahol lehetett reagálni a cikkekre. Horváth Balázs száma volt. Akkor még nem tudtam pontosan, ki ő, de felhívtam, és mondtam neki, hogy szeretnék belépni az MDF-be, és ha lehet, akkor tenni is szeretnék valamit. Meglepődött a lelkesedésem, de örült neki. Azt javasolta, hogy Ajkán keressem meg az MDF-es szervezőt, mert akkor az MDF még nem volt párt. Megkerestem, és többekkel közösen hoztuk létre az első MDF-szervezetet Ajkán.

– *Egyedül volt ebben a lelkesedésben, vagy kísérte valaki?*

– Alapvetően egyedül. A férjem szimpatizált az új pártokkal, de benne nem volt meg az a lendület, hogy gyerünk, és ha végre lehet, akkor csináljunk is valamit.

– *Mi történt Ajkán?*

– Először helyi ügyekben voltak állásfoglalásaink, és közben folyamatosan figyeltük az eseményeket, a híreket. Nagy Imre temetését a kórházi ügyeletben néztem végig, így is hatalmas élmény volt. Később voltak különböző fórumok, találkozók, ahol az MDF szóvivőjeként beszéltem a rendszerváltás kérdéseiről, és sokszor elég nagy sikerrel.

– *Milyen volt részt venni ebben?*

– Olyan, mint a friss levegő. Szabadon beszélhettünk, nagyon jó hangulatban, nagyon jó érzéssel, és mindenkin lehetett érezni ugyanazt a várakozást, hogy most valamit megváltoztatunk.

– *Nőként hogyan tudott igazodni az új feladatokhoz?*

– Előnynek éreztem, hogy nő vagyok, mert nagyon kevesen voltunk nők, ezért sokkal több figyelmet kaptam. Nagyon sok támogatást kaptam, sőt az MDF-es tagok rábeszélésére lettem képviselőjelölt is.

– *Magától nem jutott eszébe?*

– Nem, sőt sokat gondolkoztam azon, hogy ki lehet megfelelő jelölt, de magamra soha nem gondoltam. A kolégák viszont győzködtek, hogy nekem van már némi gyakorlatom, nem jövök zavarba, ha sok ember előtt kell beszélnem, és valamennyire ismernek is. Elgondolkoztam, de nem volt könnyű döntés. Nem tudtam, mit vállallok, hogyan tudom folytatni a munkám, hiszen mindig is orvos akartam lenni. Úgy gondoltam, hogy majd itt is leszek, ott is leszek.

– *És ott volt még a család is...*

– Igen, és ez tűnt a nehezebbnek. Bennem már akkor voltak olyan érzések, hogy a férjem ezt nem fogja bírni, de megbeszéltük, és azt mondta, hogy persze, rendben.

– *Beleegyezett? Biztatta?*

– Túlzás lenne azt mondani, hogy biztatott, de nem tiltakozott, és nyilvánvaló, ahogy én sem, ő sem tudta előre, hogy mi fog történni. Ráadásul itt még csak a választáson való indulásról volt szó, nem arról, hogy már képviselő is vagyok.

– *Hogyan zajlott a kampány?*

– Nagyon szép volt! Az még nagyon más világ volt, és nagyon más kampány. Minden településen tartottam egy lakossági fórumot. Felkészültem, tudtam az MDF programját, elolvastam Kornai János könyvét a rendszerváltással járó elkerülhetetlen gazdasági átmenetről. Akkor kezdtem felfogni, hogy micsoda mérhetetlen feladat és pokoli munka, ami az új vezetés előtt áll, mert ilyen még nem volt, és senki nem tudja, hogy pontosan mit kellene tenni. Azt mindig el is mondtam a fórumokon, hogy ami előttünk áll, arra nincs példa, ezért nem biztos, hogy az első kormánynak sikerül majd végigvinnie az átalakulást.

Ezekre a fórumokra nagyon jó érzéssel gondolok vissza, mert nálunk, vidéken a pártok között egyáltalán nem volt szembenállás, sőt szinte segítettük egymást. Mindenhol elmondtam, hogy az ország érdekében a pártoknak nem szabad egymás ellen fordulniuk. Akkor a többiek is hasonlóan gondolták. Az egyik legnagyobb élményem volt, amikor a devecesteri könyvtárban tartott fórumra eljött Antall József. Akkor találkoztam vele először, és akkor tudtam meg, hogy a Somló környékén nőtt fel, ezért különösen figyel erre a választóközözetre. A fórum után együtt ebédeltünk egy nagyobb társasággal, és Sümegre is elmentünk egy fórumra. Akkor ismertem meg, fantasztikus ember volt, kivételes humorral. Az is teljesen más volt, hogy a kopogtatócédulákat az emberek odahozták nekünk, nem jártunk házról házra. Arra viszont nagyon fi-

gyeltem, hogy a kórházban, ahol dolgoztam, semmilyen formában nem kampányoltam.

– *A kollégái hogyan fogadták a jelöltségét?*

– Ez érdekes volt, mert a főnököm, Mikola István szintén kampányolt egy másik párt, a Hazafias Választási Koalíció színeiben. Nagyon baráti volt a viszonyunk, igazi demokrata módjára dolgoztunk, még a lakossági fórumokat is egyeztettük az ügyeletekkel.

– *Egy, a két választási forduló között készült interjúbán azt mondta, hogy rendkívül fontos lenne, hogy nők is részt vegyenek a politikai életben, mert más szellemiséget képviselnének, és bízik benne, hogy a helyhatósági választáson sikerül nagyobb számú nőt bevonni a politikába. Miért volt ez fontos akkor?*

– Nekem mindig is az volt az érzésem, hogy ha több nő van egy szervezetben, legyen az politikai párt, vagy maga a parlament, akkor gördülékenyebben zajlanak a dolgok, kevesebb a harc, a macsós kakaskodás. A férfiak egymással szemben sokszor megengednek olyan stílust, amit a nőkkel szemben nem. Már csak azért is jobb lenne, ha több nő lenne a közéletben, mert az a férfi, aki egy nőt támad meg olyan hangnemben, ami mára sajnos nem ritka, az rajtaveszt. Az emberek nem díjazzák a nőkkel szembeni agresszivitást, a politikában sem.

– *Ez így van, de sokkal gyakoribb a nőkkel szemben a lekezelő, háttérbe szorító, legyintgetős mentalitás. Találkozott ilyennel?*

– Az MDF-ben lekezelő, háttérbe szorító mentalitást nem tapasztaltam. Nyilván azon is múlik, hogy kinek milyen a habitusa, mennyire áll ki magáért, az ügyéért. Ha valaki hajlamos arra, hogy bár van véleménye, nem mondja el, akkor inkább ki van téve az ilyen viselkedésnek. Én nem ilyen vagyok, talán ezért nem éreztem. Ahogy Mikolával is ki tudtunk alakítani együttműködést, úgy mással is.

– *Legyőzte őt. Változtatott ez a viszonyukon?*

– Nagyon meglepődtem, hogy az első fordulót én nyertem, mert Mikola sokkal ismertebb volt nálam. A második körben ültünk, vártuk a híreket, és vonalas telefonon szólt oda valaki a számlálók közül, hogy „tiéd a legnagyobb kupac”. Tényleg megnyertem. Mikolán kicsit érezni lehetett valamiféle távolodást, azt hiszem, biztosra vette a győzelmét. Később nem tudom, milyen lett volna a viszonyunk, mert képviselőként már csak néha mentem vissza, így alig találkoztunk.

– *Mi lett a feladata?*

– Először arra biztattak, hogy bár nem vagyok jogász, legyek a jogi bizottság tagja, mert ott szükség lenne a józanságomra és a racionalitásomra. Én viszont ragaszkodtam az egészségügyi és szociális területhez. Hatalmas élmény volt! Maga a Parlament, az első frakcióülés, az első bizottsági ülés, a formai lépések, amiket mindenki akkor ismert meg – fantasztikus volt. Hamar rájöttem, hogy ezek a formális dolgok nagyon is fontosak. Szigorú szabályok szerint kell dolgozni, mert ha nem, akkor megtörik a folyamat, és bárhol megjelenhetnek a visszaélések.

– *Kitől, honnan lehetett tanulni, ellesni a politikusi fogásokat?*

– Szabad Gyuri bácsitól nagyon sokat tanultam, meg persze Antall Józseftől, akinek a demokráciaismerete és felfogása alapvetően fontos volt. Tulajdonképpen mindenki tanult mindenkitől. Mérhetetlenül sokat dolgoztunk, úgy, hogy a demokratikus kormányzásnak nem volt meg a gyakorlati eljárásrendje. A bizottságok úgy dolgoztak, hogy tényleg mindig mindent megtárgyaltak. Sokszor a saját kormányunk előterjesztéseit írtuk át, az ellenzék javaslatait is megtárgyaltuk, és nemegyszer előfordult, hogy az ellenzék javaslatai kerültek a Parlament elé. A népegészségügyi és tisztiorvosi szolgálatról szóló

törvényt például pontról pontra, módosítóról, módosítóra tárgyaltuk végig. Ennek óriási hozadéka, hogy rengeteget tanultunk a jogalkotási folyamatról, az összefüggésekről, a kodifikálásról. Kifejezetten élveztem, hogy megtaláljam a jó megfogalmazásokat, hogy egy törvény magyarul szóljon, de azért jogilag is korrekt legyen. Nagyon izgalmas, sokszínű időszak volt.

– *A pártban is volt feladata?*

– Választmányi ülésekre olykor meghívtak, de a párt belső ügyeivel nem foglalkoztam, nem is értettem hozzá. Ugyanígy, a párt vezetői, akik nem voltak országgyűlési képviselők, kevésbé látták át a parlamenti munkát és a jogalkotás összefüggéseit, ami miatt óriási viták voltak a sajtójainkkal. A párt tagsága a látványos elszámoltatást, az igazság- és jóvátételt tartotta fontosnak. Frakcióüléseken mindig felállt valaki egy újabb ötlettel, hogy igazságtételi szempontból mit kellene tenni. Egy ilyen alkalommal szoltam a frakcióvezetőnek, Kónya Imrének, hogy ez így nem jó. Egy csomagban össze kellene fogni a teendőket, és így benyújtani. Így állt össze a későbbi Justitia-csomag*, amiről azt gondolom, hogy elsietett volt a bejelentése, mert még nem lett teljesen kidolgozva, és ez is hozzájárult a csomagot övező óriási sajtócirkuszhoz.

– *Az abortuszsabályozást is nagy sajtóvisszhang kísérte, amiben sokat dolgozott, és támadták is érte.*

– A támadások később jöttek, de az igaz, hogy az elejétől részt vettem a munkában, sőt már egy kicsit előbb is. Én ugyanis már akkor elkezdtem egy új törvénytervezetet kidolgozni, amikor hírt vettük, hogy különböző szervezetek az Alkotmánybírósághoz fordultak az abortusz sza-

* Az MDF 1991-ben fontolgatott törvénytervezete, amely a volt pártállami tisztségviselőket megfosztotta volna a közéletben való részvétel lehetőségétől.

bályozása miatt. Tudtam, hogy alkotmányellenesnek fogják találni, mert korábban kormányrendelet szabályozta a terhességmegszakítást, ami az új helyzetben nem lehetett alkotmányos. Azt is tudtam, hogy a frakciónkban nagyon nehéz dolgunk lesz, mert voltak harcos magzatvédők, akik nem igazán akarták átlátni az abortuszkérdés másik oldalát. Néhány szakértővel elkezdtünk dolgozni, rengeteg külföldi szabályozást néztünk át, és végül a francia minta alapján dolgoztuk ki a tervezetet és a családvédelmi szolgálat létrehozását. Így, mire az Alkotmánybíróság kimondta, hogy alkotmányellenes a meglévő szabályozás, és 1992 decembere-re törvényt kell alkotni, nagyjából készen volt egy olyan tervezet, amivel már a szakmai vitákon részt tudtam venni.

– *A pártban hogyan fogadták? Érték támadások?*

– Volt rá példa. Fodor András Attila volt az egyik, de nem engem támadott személyemben, hanem a tervezett szabályozást tartotta túl enyhének, mert sokkal erőteljesebb magzatvédő álláspontot szeretett volna látni. De nem ez volt a jellemző. Inkább támogattak, és elismerték a munkámat. Ennek köszönhetem szerintem az államtitkári kinevezésemet is. Emlékszem, egy péntek délutánon történt. Éppen egy abortuszvitan vettem rész a Kereszténydemokrata Néppárt székházában, amikor sápadtan bejött a titkárnő, hogy a miniszterelnökségről keresnek. Antall József miniszterelnök urat kapcsolták, aki mondta nekem, hogy átszervezést tervez a kormányban, és arra gondolt, hogy én lennék a Népjóléti Minisztérium politikai államtitkára. Mondta, hogy fontoljam meg, de ne szóljak senkinek, mert ha nem vállalom, akkor rosszul érezném magát az, akit én utánam felkérne, és hétfőn a miniszterelnökségen találkozunk. Levegőt alig kaptam. Szerintem a felkérésben nagy szerepe volt annak, hogy akkor már hónapok óta foglalkoztam az abortusztémával, és igyekeztem nem szítani, hanem csitítani az ellentéteket.

– *Otthon hogyan fogadták a hírt?*

– Addigra már elég sok vitánk volt a férjemmel, mert a képviselői munka miatt nagyon keveset voltam otthon. Mégis, képtelen lettem volna tessék-lássék, félgőzzel dolgozni és inkább hazamenni. Nem volt könnyű, mert a lányom iskolás volt, és mindketten nehezen viseltük egymás hiányát. Ennek ellenére a férjem is úgy gondolta, hogy erre a felkérésre nem lehet nemet mondani. Így hétfőn a miniszterelnökségen igent mondtam, ami még keményebb munkát jelentett, és azonnal, már a kinevezésem délutánján a nyugdíjak felülvizsgálatának zárószavazásába csöppentem bele. Persze ment tovább az abortusztörvény előkészítése is, 1992 őszén került a Parlament elé. Minden bizottsági ülésen ott voltam, és december 12-én szavazott a ház, 63 százalékos többséggel. Sok gratulációt kaptam más pártoktól, sőt magzatvédő szemléletű emberektől is. Akkor úgy éreztem, hogy nem voltam hiába. Utána hetekig jártam az országot, folyamatosan hívtak tévékbe, rádiókba, előfordult, hogy rendőrautó vitt egyik helyről a másikra. Nekem nagyon fontos volt, hogy mindenkihez eljusson, hogy mit is jelent az új szabályozás, de nem ment könnyen, mert még hetekkel később is olyan telefonok jöttek a reggeli műsorokhoz, hogy be akarjuk tiltani a terhességmegszakítást. Szerencsére ebből volt kevesebb, és ez a törvény kiállta az idő próbáját, mert az elmúlt húsz évben mindössze egyszer kellett hozzányúl-
ni. A legnagyobb érdeme a törvénynek, hogy nem hagyja magára a nőket ebben a nehéz helyzetben, hanem segít. És tény, hogy azóta a felére csökkent a terhességmegszakítások száma.

– *A miniszter, Surján László hogyan fogadta?*

– Nagyon jó volt a kapcsolatunk, nagyon jól tudtunk együtt dolgozni, ahogy a közigazgatási államtitkárral is. Mindenki gőzerővel dolgozott, akkor zajlott a háziorvosi

praxisok átalakítása, a társadalombiztosítás kettéválasztása, az önkormányzatok létrehozása, a természetgyógyászatról szóló szabályozás létrehozása; emlékszem az államtitkári szobában ültettem le az egymással vitázó természetgyógyászokat, hogy vagy megállapodnak egy közös nevezőben, vagy soha nem lesz jogszabály. Nagyon nehéz volt, és persze sok vita zajlott, de arra törekedtünk, hogy tanuljuk meg a demokrácia szabályait, hallgassuk meg a másikat. Akkor azt gondoltuk, hogy idővel gördülékenyebbé válik a párbeszéd. Az azóta eltelt idő éppen az ellenkezőjét hozta.

– *Hogyan élte meg az államtitkári létet?*

– Az első két év kőkemény volt, rengeteg munkával, de nagyon szép emlék. 1994-ben lépett hatályba a közalkalmazotti törvény, ami az egészségügy költségvetését is érintette. Én vezettem ezt az érdekegyeztető tárgyalást, és több pénz kellett a bérpótlékokra. Szabó Iván volt a pénzügyminiszter, akinél sikerült ötmilliárd forint többletet kiharcolni. Visszamentem a tárgyalásra, estére megszületett a megállapodás, utána sajtótájékoztató, interjúk, és utána még volt egy fórumom a XI. kerületben, és amikor odafelé mentem, akkor úgy éreztem, hogy rosszul leszek a fáradtságtól. De nem lettem, és másnap egy jó nagy alvás után már másképp láttam. Szóval azért is volt csodálatos az első négy év, mert az elképzeléseket meg lehet tárgyalni, mindenki ugyanazt akarta, a miniszterekhez, a miniszterelnökhöz oda lehetett menni, nem kellett a legbelső körökben lenni, hogy tárgyalni, beszélni lehessen bármiről. Jól éreztem magam, mert úgy tűnt, hogy hatása van annak, amit teszünk, hogy mennek előre a dolgok.

– *Holott sok támadás érte...*

– Persze, kívülről ez nyilván teljesen másként hatott. Sokszor éreztem is, hogy mennyi értetlenség, sőt indokolatlan rosszindulat van a támadások mögött. Azt például

nagyon nehezen viseltem, hogy még szinte fel sem állt az új kormány, az ellenzék máris mindent azonnal számon kért, holott ők is tudták, hogy amit elkezdtünk, az teljesen új, és nem mennek varázsütésre a dolgok.

– *Az MDF 1994-ben elveszítette a választást. Készült rá?*

– Bizonyos értelemben igen, hiszen már 1990-ben is fel tudtam mérni, hogy az első kormánynak emberfeletti munkát kell teljesítenie, és nem tud megfelelni mindenkinek. Ennek ellenére rosszul éltem meg ezt az időszakot, amiben az is közrejátszott, hogy akkor zajlott a válásom is. A politikában a legfurább az volt, hogy a minisztériumban egy pillanat alatt megállt az élet. Hirtelen le kellett tenni a tollat. Olyan érzés volt, mintha valamit elfelejtettem volna, hogy valamit tennem kellene, de nem tudom, hogy mit. Csak ültünk és vártunk. Azt tudtam, hogy országgyűlési képviselő leszek, mert a listáról bejutottam. Arra gondoltam, hogy több időm lesz, és vissza tudok kissé térni az orvosi munkámhoz, de az ellenzéki képviselőség nem jelentett lényegesen kevesebb munkát.

– *A pártban hogyan zajlott a választási vereség feldolgozása?*

– Szerintem nagy volt a káosz, és sokan nem tudtak magukhoz térni a döbbenettől, hogy veszítettünk. Később elkezdődtek ugyan a tárgyalások a konzervatív pártokkal a Polgári Szövetség létrehozásáról, de sokan nem akarták a szövetséget, és ekkortól kezdve nagyon sok belső vita volt az MDF-ben, amit többször is pozícióharcnak éreztem. Amikor 1995 tavaszán megválasztottak elnökségi tagnak, akkor láttam meg igazán az elnökségen belüli harcokat, és sokszor azt sem tudtam, hogy mi mért zajlik. Ez vezetett a kettészakadáshoz és a Magyar Demokrata Néppárt létrejöttéhez, amihez én is csatlakoztam. Ma már úgy látom, naivitás volt azt hinni, hogy egy új kis párt komoly szerepet tud betölteni. Nem így lett, mert 1998-ban nem ke-

rültünk be a parlamentbe. Ekkor én lettem a párt elnöke Bod Péter Ákos ellenében.

– *És ekkor, a kormányváltás után szinte rögtön újra államtitkár lett a szeretett egészségügyi területen. Ez nyilván kárpótolta.*

– Teljesen más volt minden. Én ugyanazzal az elánnal indultam, mint 1990-ben, és azt gondoltam, hogy úgy folytatom, ahogy korábban, de egy teljesen más világban találtam magam. A személyi feltételek sem voltak – hogy úgy mondjam – kifogástalanok.

– *A miniszterre (Gógl Árpád) gondol?*

– Nem csak rá, és nem is akarom hibáztatni, de tény, hogy az első három hónapban azt vártam, hogy mikor fogunk végre dolgozni. A kormány teljesen másképp működött, rengeteg dolog úgy dőlt el, hogy nem volt beleszólásunk, még szakmai szempontból sem. Úszott szét minden, ötletek voltak, háttér nélkül, kidolgozott anyagok nélkül. Amikor felmentettek, én már hónapok óta azon gondolkodtam, hogyan kellene felállni.

– *A felmentésében a Békejobb mozgalomnak* is szerepe volt.*

– Valóban ez is benne volt. A pártot próbáltuk ismertté tenni, próbáltunk együttműködést kialakítani más pártokkal, a Fidesszel is tárgyaltunk, de lepattantunk, nem számítottunk. Néhány tárgyalást mégis sikerült összehozni, sőt az önkormányzati választásokra együttműködést is kialakítottunk, de ezt a Fidesz nem tartotta be. Amikor kiderült, felhívtam Kövért, aki minősíthetetlenül beszélt, de nem hagytam magam, és próbáltam megvédeni az embe-reimet. A felmentésem valahol itt indulhatott el, de hozzá-

* A Magyar Demokrata Fórum, a Magyar Demokrata Néppárt, a Magyar Kereszténydemokrata Szövetség és a Vállalkozók Pártja által 2000-ben létrehozott, rövid életű jobboldali együttműködés.

járult az is, hogy államtitkárként nem rejtettem véka alá a véleményem. A praxistörvény jó példa erre! Hogyan történhet meg az, hogy egy egészségüggyel kapcsolatos törvény úgy kerül a kormány elé, hogy a minisztérium szakemberei és az egészségügyi államtitkár nem is látták?!

– *Akkor ki készítette? Hogyan?*

– Nem a minisztériumban készült. Gógl szorította az idő, mert nagyon lassan haladt a munka, miközben a miniszterelnökség már nagyon elégedetlen volt a tárca működéssel. Muszáj volt felmutatnia valamit a kormányülésre, ezért így oldotta meg. Én pedig este hallottam a tévében, hogy elfogadták a praxistörvényt. Igyekeztem tájékozódni, hogy milyen anyagot fogadtak el, de nem tudtam kideríteni. A miniszterelnöki hivatalban felhívtam a figyelmet arra, hogy ezt az anyagot senki nem látta, semmiféle egyeztetésen nem volt, és ebből botrány lesz. Amikor kiderült, hogy igazam van, gyorsan összehívtak egy egyeztetést – amire persze engem nem hívtak meg –, ott próbálták átalakítani, és a jogászaiknak gyakorlatilag utólag kellett kínnal-keservvel átírni az egészet, már a parlamenti szakaszban. Szóval így működött a minisztérium, ezért én már 2000 januárjában mondtam a Néppárt elnökségi tagjainak, hogy ezt nem tudom tovább folytatni. A lemondás azonban nem olyan egyszerű, mert nem akartam kritizálni. Nem sokkal később viszont a sajtóban megjelentek a hírek a felmentésemről. Eltelt néhány hét, és egy délelőtt szólt a titkárnőm, hogy a híradó szeretne interjút készíteni a felmentésemről. Azután ötpercenként csörgött a telefonom, és az újságíróktól tudtam meg, hogy Gógl már nyilatkozott a felmentésemről. Délután ket-tőkor szóltak, hogy vár a miniszter. Akkor már velem is közölte, sajnálkozva. Közöltem vele, hogy miután a sajtó előbb tudta meg, mint én, sajtótájékoztatót szeretnék összehívni. Beleegyezett.

– *Hogyan érintette ez az elintézési mód?*

– Akkor már nem lepett meg, bár azt gondoltam – naivan –, hogy nekem szólnak előbb, és nem a sajtóból kell megtudnom.

– *Azért nyilván a Békejobb is szúrta a Fidesz szemét. Miért? Minden eltörölendő volt, ami nem a Fideszt szolgálta? Mi volt a célja a szerveződésnek?*

– Tökéletesen megfontolt és jó szándékú dolog volt, és ami a lényeg: abszolút nem az volt a célja, hogy a Fidesz ellen meneteljen. Úgy gondoltuk, hogy nagyobb esélyünk van megmutatkozni a nyilvánosság előtt, ha összefognak és együttműködnek az azonos irányultságú és a demokrácia iránt elkötelezett kisebb szervezetek.

– *Sem azelőtt, sem azóta nem volt olyan politikai témájú plakát, amin két nő – ön és Dávid Ibolya – állt volna centrumban, és mögöttük, kicsit halványabban a férfiak. Ez tudatos koncepció volt?*

– Nem volt benne női piár, bár mi is éreztük a dolog különlegességét. A plakáton a két pártelnök fog kezét, Ibolya és én. Rengetegen örültek a kezdeményezésnek, és őszintén meglepett, hogy mekkora támadás indult ellenünk a Fidesz által mozgatott sajtón keresztül. Ibolya miniszter volt, és a felmentése ugyan nem került szóba, de nagyon komoly nyomás nehezedett rá és az MDF-re. Én sokáig próbáltam tartani az összefogást, de az MDF már nem, és annak ellenére, hogy egy 2001 nyarán készített közvélemény-kutatás szerint a Békejobb Ibolya vezetése alatt kilenc százalékot is kaphatott volna a választásokon, az MDF választási együttműködést kötött a Fidesszel. Ez egyben a Békejobb végét is jelentette. Akik maradtunk és nem akartunk a Fidesz mellé állni, 2002-ben létrehoztuk a Centrum Pártot, megint csak azzal a céllal, hogy egyik oldalhoz sem csatlakozva, demokratikusan működő középpártot alkossunk. Egész jó programot írtunk, és vi-

szonylag nagy volt az érdeklődés is az új szervezet iránt, de nem jutottunk be a parlamentbe, ráadásul a Centrum nyilatkozataival a függetlenségét is feladta. Az MDNP 2005-ben újra egyesült az MDF-fel, így nekünk is siker volt, hogy a párt önállóan be tudott kerülni a Parlamentbe. Az elmúlt négy év nehéz időszak volt, az MDF belső, kívülről is szított viharai miatt. 2010-ben az elvesztett választás után aztán szomorúan, de elhagytam azt, ami az MDF-ből maradt.

– *Dávid Ibolyával milyen volt a viszonya?*

– Nagyon jó. Állítom, hogy Ibolyának óriási szerepe volt abban, hogy az MDF mint rendszerváltó párt 2010-ig parlamenti párt tudott maradni. Voltak persze hibái is, de hihetetlenül kitartóan és hittel végezte a munkáját.

– *Hogyan néz vissza a húsz évre?*

– Örülök, hogy részt vettem benne, főleg a hőskorra gondolok. Az akkora dolog volt, hogy szerintem mindent megért. Igyekeztem mindig hozzátenni a magam tudását, és nemcsak a kormányoldalon, hanem ellenzéki képviselőként is. Úgy éreztem, hogy nem vagyok hiába. Később nagyon megszenvedtem az MDF szakítását, a vitákat, a stílust. Sokszor nem értettem, hogy egyesek mit engednek meg maguknak, demokráciában, ahol az lenne a természetes, hogy vannak más hangok is, és fontos, hogy megszólalhasson mindenki. Egy olyan ország, ahol politikát alapoznak az ellenségességre, közvetlenül rombolják az emberek egészségi állapotát. Főleg azok állapota romlik, akik hajlandók elfogadni, hogy nekik a másikat gyűlölniük kell, hogy acsarkodniuk kell. A magyar lakosság egészségi állapota azért ilyen rossz, mert a mentális állapota olyan, amilyen.

– *Ma lenne politikus?*

– Amikor képviselő voltam, mindenki úgy gondolta, hogy azért van ott, hogy dolgozzon, hogy véleménye le-

gyen, hogy javítson a dolgokon. Vitatkozni kellett, meggyőzni egymást. Amikor másodszor voltam államtitkár, és részt vettem bizottsági üléseken, döbbsentem tapasztaltam az öt perc alatt elintézett ügyeket. Nem is volt vita. A kormánypárti előterjesztés mehetett, az ellenzéki nem. Akkor csodálkoztam, hogy nem is akarják megérteni a törvényeket? Mára kiderült, hogy nem is kell érteni. Meg kell szavazni. Csak úgy érdemes politikusnak lenni, ha van lehetőség a gondolkodásra, a véleményalkotásra.

– *Volt valamelyik pártban olyan kezdeményezés, ami kifejezetten a nőket célozta meg, vagy a politikában részt vevő nők számával foglalkozott?*

– Az MDF-ben 2005-ben létrehoztuk a Tandem munkacsoportot, ami esélyegyenlőségre épülő programokat készített. Ebben voltak olyan kezdeményezések, amelyek arra irányultak, hogy több nő legyen a közélet bizonyos területein. Az egyik javaslat például arról szólt, hogy a szakértői bizottságokban, amelyekbe felkérés alapján kerülnek a tagok, legyen az akár önkormányzatban, akár az országgyűlésben, legalább harminc százalék legyen mindkét nem aránya. Nem volt nagy sikerünk.

– *A mai politikai mezőben lát hasonló kezdeményezést?*

– Inkább azt látom, hogy sokkal macsőbb lett a közeg, ami azzal járt, hogy a nők gyakorlatilag eltűntek politikából. Az Antall-kormány idején soha semmiben nem éreztem hátrányát annak, hogy nő vagyok. Pontosan ugyanolyan volt a helyzetem, mint a férfiaknak, sőt időnként még előny is volt. Most az az érzésem, hogy a nők látszatból kerülnek bizonyos pozícióba csak azért, mert szavazatmaximalizálást szolgálja egy-egy nő előtérbe helyezése.

– *Politikusok, politikusnők között volt valaki, aki például szolgált?*

– Nem volt egy példaképem, sokkal inkább bizonyos dolgokat tekintek követendőnek, valakinek a tisztességét, egy másinak a tudását, kitartását. De azt megfigyeltem, hogy a nők, ha kiemelt helyzetbe kerülnek, általában jóval több önkritikával nézik magukat. Fogékonyabbak a hibákkal való szembenézésre, és sokkal kevésbe hajlandók és hajlamosak elhinni magukról, hogy „hú, de nagy ember vagyok”. A férfiak közül sokan könnyebben el tudnak szállni, míg a nők több szerénységgel tudnak egészen nagy emberré válni, és sok női politikusnál lehet ezt tapasztalni. Magyarországon az emberek túlságosan is elájulnak a pozícióktól, és megfelelő önkontroll nélkül könnyű elhinni, hogy én vagyok a fontos ember. Én arra törekedtem, hogy ne teljek el magamtól, hogy megmaradjak annak, aki vagyok. Amikor államtitkár voltam, megkértem a barátnőmet, legyen a kontrollom, mert tudtam, hogy figyelmeztet. A munkatársaimmal is egyenrangú viszonyt igyekeztem tartani. Egyszer nyáron levettem a cipőmet, és kimentem a titkárságra, ahol éppen ott volt egy főosztályvezető. Ott álltam mezítláb, és mondtam, hogy jöjjön be, épp ráérek. Teljesen megdöbben, mert a minisztériumokban a felsővezető sokszor elvárja, hogy hasra essenek tőle.

– *Ezért is kellene több nő a politikába...*

– Biztos vagyok benne, hogy rengeteget javítana a morálon, a mentális állapotokon. És abban is biztos vagyok, hogy a nők nem annyira konfrontatívak, sokkal inkább hajlamosak arra, hogy ne élezzék az ellentéteket, hanem igyekezzenek megtalálni a közös pontokat. Ha tárgyalnak, akkor nem azzal foglalkoznak, hogy bokán rúgják a másikat, hanem a célra törekednek. Most erre óriási szükség lenne.

– *Eléri valaha a 25-30 százalékot a parlamenti képviselők között a nők aránya?*

– Egyelőre nem erre tartunk, inkább ellenkező irányú folyamat indult el, sajnos. Ehhez az egyenjogúsági folyamathoz demokrácia kell.

– *Most nincs?*

– Egyre jobban sántikáló. Ezzel a kiélezett politikai ellenségeskedéssel nem tanuljuk a mindennapi demokráciát, hanem éppen az ellenkező irányba haladunk.

Rózsa Edit

(Az interjú 2011 októberében készült.)

Az egyetlen női politikus, aki 1985-től pártonkívüliként, majd 1990-től az SZDSZ képviselőjeként vett részt az Országgyűlés munkájában. Nevéhez fűződik a kétperces hozzászólás intézményének bevezetése, illetve 1989 januárjában annak a megbeszélésnek az összehívása a Parlamentben, ahol először ültek egy asztalhoz a későbbi Ellenzéki Kerekasztalt képviselő szervezetek. Ma a paradigmaváltásban, az összefogásban hisz.

– Hogyan került kapcsolatba a politikával?

– Egyik pillanatról a másikra, véletlenül csöppentem bele 1985-ben. Ebben az évben, a Gorbacsov-féle reformok hatására indult el az a folyamat, hogy az országgyűlési választásra az MSZMP hivatalos képviselőjelöltje mellé illő volt pártonkívüli jelöltet is állítani. Én ekkor a Taurus szegedi gumigyárában dolgoztam, ami rendelkezett jelöltállítás lehetőséggel, mint Szeged egyik stratégiai vállalata, vagyis képviselőt küldhetett a parlamentbe. A helyi pártvezetők úgy gondolták, hogy a kábelgyári szakszervezeti vezető mellé jó lesz egy fiatal, pártonkívüli, szóke, zöld szemű... és még sorolhatnám ironikusan, hogy milyen jelölt, de tény, hogy én akkor 23 évesen, nyilvánvalóan mindenféle politikai képzettség, szaktudás nélkül, a tudomon kívül alternatív jelölt lettem.

– Nem is tudott arról, hogy országgyűlési képviselőnek jelölnek?

– Nem. A Hazafias Népfront ülésére úgy hívtak meg, mint tanácsstagjelöltet, de a gyűlésről már mint országgyűlési képviselő-jelölt jöttem el. Erről a megbeszélésről egy mélyen bevésődött emlékképem van: egy nagy, üvegasztal körül ült egy társaság, az üveg alatt Szeged választási térképe volt, körzetenként bejelölve. Hogy ne tűnjek teljesen tájékozatlannak, hogy mi is a dolga egy képviselő-jelöltnek, azt kérdeztem, hogy mi lenne az én választási körzetem. Szerencsére a körzet, amit nekem szántak, éppen az a terület volt, ahol laktam, egy lakótelep nyolcadik emeletén, egy másfél szobás lakásban, ahol már a kislánnyommal éltem.

– *Egyértelmű volt, hogy vállalja, hogy nem mond nemet?*

– Igen. Édesanyámmal és a húgommal beszéltem meg, édesanyám azt mondta, hogy ez olyan lehetőség, amiben tehetek valami hasznosat, amiben gondolkodhatom. Valóban úgy éreztem, hogy a korom és a gondolati szabadságom miatt azt tehetek, amit akarok, és ha már így adódott, akkor nézzük meg, hogy mit lehet ebből kihozni.

– *Milyen volt a politikai kötődése?*

– A mai terminusok szerint nem volt pártpolitikai kötődésem, nem is lehetett. Akkori munkahelyemen a KISZ a szabadon gondolkodó fiatalok közössége volt, és ez adott fórumot bármilyen közéleti aktivitásnak. Vidéken semmiféle kapcsolatom nem volt az akkor már főleg Budapesten működő szervezetekkel, csoportokkal. Őket később ismerem meg, amikor rajtam keresztül találtak csatornát, hogy a Parlamentben is hallathassák a hangjukat. 1985-ben olyan voltam, mint egy vad csikó, kötődések és korlátok nélkül, akit nem tudtak skatulyába zárni, s aki maga módján próbálta komolyan venni, hogy képviselőjelölt lett.

– *Komolyan vették? Vagy az akkori politikai résztvevők a könnyebb ellenállásnak tartották, és azt gondolták, hogy esélytelen?*

– Egyértelmű volt, hogy egy odatett második jelölt voltam, akivel ki lehetett pipálni az adott körzetben a többes jelölést. Amikor ennek egyre több jelét tapasztaltam, akkor elkezdtem komolyabban venni a szerepemet, és talán épp daczból, de úgy döntöttem, hogy csak akkor nézzek hülyének, ha ezt én is így akarom.

– *Mik voltak ezek a jelek?*

– Egy markáns példa, amikor először kerestem fel a szegedi MSZMP városi bizottságát azzal, hogy mivel kell készülnöm a választási gyűlésre, hogy zajlik, mi az elvárás, mi a feladatom. Azt mondták, hogy semmi, be kell mutatkoznom, és legfeljebb, ha kérdeznek, akkor válaszolok. A rendezvény egy iskola aulájában volt, láthatóan sok embert vártak. A kezdés előtt az igazgatói irodában gyülekeztünk, és ott vettem észre, hogy a másik jelölt egy köteg papírt ad a levezető elnöknek, és arról beszélgetnek, hogy az a szöveg jó lesz-e választási beszédnek. Vagyis őt felkészítették, rám pedig legyintettek.

– *Mit csinált ebben a helyzetben?*

– Rettenetes lelkiállapotban voltam: soha öt embernél több előtt nem beszéltem, de összeszedtem magam. Megkérdeztem, hogy nekem is készülnöm kellett-e volna, mire a levezető elnök pikírtan közölte, hogy nem kellett, de lehetett volna, hiszen ez egy választási gyűlés. Szerencsére – és ez azóta is kísér – ilyen kritikus helyzetekben nem összeomlok, hanem éppen ellenkezőleg, működöm. Ez a helyzet olyan arcátlan volt, hogy hadüzenetnek vettem, és azt mondtam, hogy ezt velem nem fogják megtenni. Vesztenivalóm nem volt, senkire és semmire nem kellett tekintettel lennem, csak arra kellett figyelnem, hogy becsületesen végigcsináljam. Sosem felejttem el: volt nálam egy gyufásdoboz, annak hátoldalára kezdtem el írogatni, hogy mit kellene mondanom. A gyűlésen a másik jelölt volt az első hozzászóló, nagyon figyeltem

arra, amit mondott, hiszen egy választóközrztben indulunk, és úgy gondoltam, hogy nagyot nem tévedhetek, ha ugyanazt összefoglalom, amit ő is mondott, vagyis hogy én is szeretném, ha tovább menne a troli, én is szeretném, ha fejlődne az iskola, hiszen én itt is lakom. Mindezt papír nélkül, a magam fésületlen, kevésbé szofisztikált módján adtam elő, és szerintem ez volt az, ami azokat a hallgatókat megfogta, akik nem a gyárakból kivезényelt kirakatemberek voltak, hanem tényleg érdeklődtek. Fiatalos szemtelenségnek hívták az újságok, és nagy meglepetésemre sokan a gyűlés után felajánlották a segítségüket. Akkor nem tudtam, hogy ki kicsoda, de később különböző pártok meghatározó politikusai kerültek ki közülük. Sólyom László szakértői javaslatait például később, az egyesülési törvény kidolgozásakor építhettem be a munkámba.

– *Ezzel a fiatalos szemtelenséggel zajlott a választási előkészület? Egyedül volt ebben, vagy segítette valaki?*

– Elkezdttem szervezni a saját választási gyűlésemet, olvastam, könyvtárba jártam, bejártam a jogi karra, próbáltam tájékozódni mindenfelé. Szerencsére nem voltam egyedül, Szegeden indult Király Zoli is, akivel a helyzetünknel fogva jobban rokonszenveztünk egymással, mint mások velünk. Ez számomra komoly háttérrel jelentett, és jó volt, hogy nem voltam egyedül. Zolival együtt kezdeményeztük, hogy legyen a választóközrztünkben is választási gyűlés, ne csak a központi helyeken, mint a kábelgyár és a gumigyár. Ilyen, akkoriban renitensnek számító módon kezdtünk dolgozni, pedig ez sokszor csak annyit jelentett, hogy használtuk a hatályos törvényeket. Ezek ugyanis léteztek, csak senki nem élt velük.

– *A választási győzelem hogyan érte?*

– Nagyon meglepett. A saját közrztemben szerveztem választógyűlést, melyet nem néztek jó szemmel, de nem lehetett megakadályozni, végül egy általános iskola

tantermében kaptam helyet: nyilván azt gondolták, hogy a kutya se lesz kíváncsi rám. A terem ugyan tele volt, de a sajtó ellenem dolgozott: mindig azt írták, hogy a jelölőgyűléseken én csak annyi szavazatot kaptam, ami épphogy elég volt ahhoz, hogy jelölt maradhassak. Ezért óriási sikernek éltem meg a választási győzelmet. Biztos vagyok benne, hogy a szerencse és a külsőm is hozzájárult, meg szerepe lehetett a függetlenségemnek is. Úgy éltem meg, azzal a naivitással, hogy én a magam szférájában valami jobbat, bigott ideológiáktól mentes világot hozhatok létre.

– *Emlékszik az első napra a parlamentben, képviselőként?*

– Soha nem felejttem el. Én voltam a legfiatalabb képviselő, én lettem a korjegyző, ami azt jelentette, hogy az új parlamentben a harmadik felszólalás az enyém volt, az ülésen pedig a tisztségviselők megválasztásáig nekem kellett ismertetnem a tárgysorozatok, személyi javaslatokat. Még ha felolvasni kellett is, rettentő, egyben felemelő élmény volt 386 ember előtt, a Parlamentben! Ruhám sem volt! A nagynéném barátnőjétől kaptam egy arany szegélyes piros ruhát, abban mentem, és nagyon izgultam. Ma már persze azt mondom, hogy ezek a korai élmények a későbbiekben hasznomra váltak, gyorsan reagálok, nem esek kétségbe, nem omlok össze kritikus helyzetekben. Mindezt a saját bőrömmön tanultam meg, de nem szívesen élném át újra ezeket a pillanatokat.

– *Hogy zajlott a képviselői munka?*

– Kezdetben gyakorlatilag sehogy. Eleinte évente kettő, azután évi négy ülése volt a parlamentnek, és teljesen formálisan működött. Az első hozzászólásom a költségvetési vitában volt, amiben Tatai Ilona segített. A politikai szerepét nem ismerem, és nem tudom megítélni, de az ő gazdasági szakértelme olyan fokú volt, ami ma is nagyon hiányzik az országban. A beszédet nem éreztem

teljesen a magaménak, ezért átírtam; egyébként még ma is megvan, tele a kézzel írt jegyzeteimmal, kihúzásokkal, hozzátett papírokkal. Mint képviselő, soha nem tagadtam, honnan jöttem, egy gyár fizikai munkása voltam. Igaz, csak papíron, mert a végzettségem túl sok volt a képviselőséghez, ezért papíron fizikai állományba helyeztek, és liftkezelőnek minősítettek, egy olyan gyárban, ahol nem volt lift. A képviselői munka helyi keretét a Csongrád megyei képviselői csoport alkotta, aminek egy nagyon kedves nő, Takács Imréné párttitkár, országgyűlési képviselő volt a vezetője, aki hamar belátta, hogy főleg Király Zolival az oldalamon kevésbé rendszabályozható elemek vagyunk. Akkor a képviselőcsoport munkája gyakorlatilag arra szorítkozott, hogy segítse a parlament működését. Minden parlamenti ülés előtt tanácskoztunk, átbeszéltük a napirendi pontokat, és a csoport próbált tájékozódni arról, hogy ki milyen hozzászólással készül. Becsületére legyen mondván, hogy ez a munka szabadon folyt, soha senki nem mondta, hogy mit kell csinálni, és mi történik, ha valaki ezt vagy azt csinál. Persze, az idő mindig kicsit megszépíti a múltat, de úgy emlékszem vissza, hogy mindez korrekt légkörben zajlott, ott volt Karácsony Sándor professzor is, a szegedi sebészeti klinika professzora, ő is szabad gondolkodóként. Én az adott témákra készülve jöttem rá, hogy nem tudok és nem is kell értenem mindenhez, ezért azt kell tennem, ami a választóközözetem heterogén lakosságának a lehető legjobb. Szakértők meghívásával választói fórumokat szerveztem a parlamenti viták előtt, igyekeztem minél hatékonyabban felkészülni a parlamenti vitákra. Létrehoztam azt a képviselői irodát, ahol egyetemi hallgatók, szociális munkások közreműködésével segíthettem abban, hogy az emberek képessé válhassanak saját problémájuk megoldására. Szerintem Magyarországon az első politikai, a lakosság igényeit felmérő közvélemény-kuta-

tást én csináltam a népszavazási kezdeményezés kérdéseiről. A helyi újság, a Délmagyarország fél oldalon közzétette a kilenc kérdésből álló kérdőívemet, amit – pontosan tudom – 2692 ember töltött ki és küldött vissza. Ez persze nem volt sem szabályos, sem reprezentatív – nemzeti konzultációnak pedig semmiképp nem nevezhető –, de számomra nagyon sokat jelentett, az emberek számára pedig azt díjazták, hogy valakinek egyáltalán eszébe jutott, hogy megkérdezze őket, hogy számít a véleményük.

– *Később mennyiben változott a munka?*

– A Parlamentben egyre több valós és lényeges probléma került napirendre. Én is igyekeztem tájékozódni, ezért amikor az egyes törvények előkészítése zajlott, szakértőket hívtam, illetve sokszor magát az előterjesztőt, hogy pontos képet kapjak egy-egy témáról. Ma lakossági fórumnak hívnák, talán ilyet is én tarthattam először az országban. Úgy tudom, én voltam az első képviselők egyike, aki kértem a függetlenítésemet. Úgy gondoltam, hogy ha jól akarom csinálni, akkor úgy nem megy, hogy a Taurusban dolgozom, évente kétszer felutazom Budapestre, szavazatok, aztán visszamegyek. Komolyan vettem a képviselői munkát, a képviseleti elvet, és azt, hogy a döntéseket közelebb vigyem a választókhoz. Úgy próbáltam dolgozni, ahogy én elvártam volna az engem képviselőktől. Sokkal inkább képviselőként működtem, mint politikusként, mindenféle kreált, magamra vett ideológia nélkül.

Persze mai szemmel a hozzászólásaim hagynak kívánnivalót maguk után, de papír nélkül beszéltem, sőt a vitát lehetővé tevő és ma is létező kétperces hozzászólás intézményét az én javaslatomra vezette be az Országgyűlés.

– *Ma tudja valaki, hogy ez az Ön „találmánya”?*

– Ebben a macsó politikusokkal teli világban? De-hogy! Bár, van, aki még emlékszik rám. Nemrégiben egy

budapesti közjegyzői irodában volt dolgom, ahol a közjegyző megkérdezte, hogy én vagyok-e én, és mikor megyek vissza a parlamentbe, mert még sok ilyen emberre lenne szükség. Ez jólesett.

– *Fiatal nőként érték atrocitások a politika férfivilágában?*

– Igen, persze, hiszen minden szempontból kilógtam. Fiatal voltam, nő, ráadásul csinos is, ami további hátrány volt, de elsősorban a saját szempontomból. Emiatt ugyanis sokkal elutasítóbbá és bizalmatlanabbá váltam a férfiakkal szemben, mint kellett volna. Még azokkal szemben is, akikben fel sem merült, hogy nőként közelítsenek hozzám. Sokáig férfigyűlölő hírében álltam, mert ha valaki egy kicsit is kedvesebbnek tűnt, vagy én annak éreztem, akkor ezt annak tulajdonítottam, hogy nőként próbál kompromittálni. A Parlament az a közeg, ami nagyon nagy odafigyelést és toleranciát követel, amihez a képviselők nem voltak hozzászokva, nem így szocializálódtak. Most már úgy látom, hogy mindkét nemre igaz volt, hogy kölcsönösen rosszul kommunikáltunk egymással. Mindig figyeltem magamra, hogy kontyban legyen a hajam, minél visszafogottabb legyek, és rendkívül rossz néven vettem az igaztalan, megalapozatlan rágalmakat.

– *Volt ilyen?*

– A képviselő urak körében, főleg azoknak, akik gondolom, szerették volna, skalpként voltam feltüntetve. Ezt nehezen viseltem. Ez is hozzájárulhatott a bizalmatlanságomhoz és ahhoz, hogy rosszul reagáltam a teljesen önzetlen, szándék nélküli bókokra is. Az egyik színész képviselő például azt mondta, hogy „te jó ég, a Rózsa kés-sel-villával eszi meg a férfiakat reggelire!”.

– *A megyében is megtalálta ez a mentalitás?*

– Nem, ott másképp zajlott a női mivoltom megítélése. Sokáig azt éreztem, hogy semmibe vesznek, hogy le-

gyintenek rám. Ez kevésbé zavart, mert szabadságot adott, hogy csinálhassam, amit akarok, és mivel senkinek nem akartam megfelelni – csináltam is. Ekkor még nem voltak politikai ambícióim. Később, az 1990-es választáson már igen, akkor már tudatosan akartam folytatni a politizálást, de ugyanazzal a céllal, hogy a közösségért tegyek, hivatásom lett a közösség szolgálata.

– *Ekkor már volt kapcsolata a demokratikus ellenzékkel? Ismerte a szamizdatosokat?*

– Lassan, mert Szegedre sokkal kisebb mértékben gyűrűzött be, és eleinte inkább az volt a jellemző, hogy a demokratikus ellenzék egyes tagjai találtak meg engem, és nem fordítva. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy 1988–89-ben elég közismert szereplő voltam, az embereket érdekelte a politika, sokan nézték a parlamenti közvetítést. Aktív politikusként sokat szerepeltem, ezért egyre többen kerestek meg levélben vagy személyesen és nyilván azért is kerestek engem, mert néhányan megalapítottuk a pártonkívüliek képviselőcsoportját. Sok új dolgot indítottunk el, Balla Évával például létrehoztuk a szépséges nevű döntés-előkészítési konzultáció nevű intézményt. Ennek az volt a célja, hogy ne csak a kormánytagok és szakértőik tárgyalhassanak egy-egy témáról, hanem más képviselők is. Ekkoriban ugyanis a bizottsági ülésekre csak a kormánytagok vihettek szakértőket, a mezői képviselők nem, így ezekből a tárgyalásokból kimaradtak. Mi tehát magunknak szerveztük meg a Parlamenti Könyvtár olvasójában a döntés-előkészítési konzultációt, Balla Évával személyesen írtuk és vittük postára a meghívókat. Rettenetes körülmények között dolgoztunk, mindent magunk csináltunk, volt, hogy lekéstem az utolsó vonatot, és hajnal négykor, a postavonattal kellett hazamennem Szegedre. De a tárgyalások nagyon jól működtek, rengeteg ember jött el Tölgyessytől Deutsch Tamáson, Hegedűs

Istvánon át Kövérig, volt nálunk Kőszeg, Bauer, Pető. Kis János Bős–Nagymaros ügyében, Sárközy Tamás pedig a társasági törvény kapcsán volt a szakértőnk, de segített Kornis és Konrád is – róluk például a *Magyar Nemzet*ben olvastam – akkoriban.

– *Innen indult a későbbi együttműködés az ellenzékkal, az SZDSZ-szel?*

– Igen, bár ez is később volt. Ekkor nekem tényleg az volt fontos, hogy az adott törvénytervezeteket megértsük, javítsuk. Impulzusok értek, de 1988-ban ennél tovább még nem jutottam. Amikor például 1989-ben az SZDSZ négyigenes népszavazási kezdeményezése kezdődött, én anélkül álltam mellé, hogy pontosan tudtam volna, mi az az SZDSZ. Semmiféle ideológiai vagy pártkezdeményhez való kötődésem nem volt. Ekkor volt egyébként az első konfliktusom Király Zolival, aki akkor már az MDF felé húzott, és nekiment az SZDSZ-nek, én pedig úgy éreztem, hogy a szavazás kérdéseit tartalmi szempontból kell vizsgálni, és nem ideológiák mentén. Nem álltam be egyik oldalhoz sem, ennek köszönhető, hogy 1990-ben minden párt felkért, hogy legyek a képviselőjük. Egy kivétel volt: a szocialisták. Jó húzás lett volna, de Szegeden sokan személyes okokból haragudtak rám, többek között azért, mert én robbantottam ki a 100 forintos KISZ-iskola botrányt*: levelet írtam a főügyésznek, és sikerült megakadályoznom a csalást. Sokáig nem is voltam jóban a helyi szoci képviselőkkel, bár érdekes, hogy később a férjem, akit 1997-ben a Parlamentben ismertem meg, szocialista képviselő volt. Később, az 1998-as választáson egymás miatt büntetett bennünket a saját pártunk. Sajnos az a párt a mai napig nem létezik, amelyikben mindkettőnknek helye lenne.

* A Tisza partján lévő KISZ-iskola épületét mélyen áron alul próbálta magánkézbe jászani az akkor KISZ-vezetés néhány tagja.

– Térjünk vissza 1988–89-re! Hogyan folytatódott az ellenzékkal az együttműködés?

– Ma már ugyan senki nem említi soha, de mi talál-tuk és szerveztük meg az első találkozót az akkori alternatív szervezetekkel. A megbeszélés apropója az Új Márciusi Front programja volt. Éva és én úgy gondoltuk, hogy ezt már nem néhány szakértővel kellene megvitatni, hanem a lehető legszélesebb körrel. Az is fontos volt, hogy ne párhuzamosan történjenek az egyeztetések a különböző szervezetekkel, hanem legyen egy legitim fórum, ahol mindenki képviseltetheti magát, és ami a rendszerváltás lépéseit a lehető leggyorsabban és sikerebben végrehajtja. Tulajdonképpen ez volt az ellenzéki szervezetek legelső közös megbeszélése, ahol az ÚMF programja mellett a rendszerváltással kapcsolatos minden kérdés és az esetleges forgatókönyv is téma volt. Nagyon sok későbbi politikus eljött – tudom, mert a megbeszélés jelenléti íve a mai napig megvan.

– Ugyanezzel az ambícióval lépett fel Jogászfórum is, és még az Ellenzéki Kerekasztal alakuló ülését ma már tanítják, erről, illetve ezekről a parlamenti tárgyalásokról már nem is tudunk.

– Nekünk rosszabb volt a piárunk. De a viccet félretéve, a későbbi, a nagy nyilvánosság előtti EKA már egy formalizált politikai fórum volt, ahol jogalkotás is zajlott. A mi, parlamenten belül létrehívott kerekasztalunk, amiről Kőszeg Feri írt, arról szólt, hogy minden érintett álláspontja megjelenhessen. Mi nem voltunk reflektorfényben. Lehet, hogy nem kerekasztalnak kellene nevezni, de biztos vagyok benne, hogy 1989 februárjában ez volt az első olyan összejövétel, ahol az összes alternatív szervezet először ült egy asztalhoz, még azt megelőzően, hogy ez bárhol máshol létrejött volna.

– Nők voltak a megbeszéléseken?

– Nem nagyon. De érdekes folyamat volt, hogy amíg a megbeszéléseket életre hívtuk, viszonylag sok nő vállalt szerepet, sőt a parlamentben is nagyon sok aktív, rendkívül értelmes és előre gondolkozó nő volt. 1988–89-ben már régen nem volt igaz, hogy „kvótanők” voltak a női képviselők. Nagyon sokat tettek, tettünk azért, hogy belülről segítsük a rendszerváltás folyamatát, és meggyőződésemm, hogy nem itt tartanánk most, ha ebből a mai napig tartó változásból nem szorították volna ki azokat, akik „csupán” a közjó értelmes szolgálatában jeleskedtek. Nagyon jól tudtunk együtt dolgozni, amiben szerepe lehetett a női empátiának, gondolkodásnak és még nem tudom minek, de tény, hogy a nőkkel való együttműködésben soha nem az játszotta a fő szerepet, hogy ki tud hangosabban beszélni. Nem tudom elképzelni, hogy ki tette volna meg, amit Balla Éva és én vagy Benjámin Judit tettünk, hogy az érdemi munka mellett szorgos hangyaként dekkoltunk, és kőkorszaki módszerekkel szerveztünk, kézzel írva a meghívókat, vagy strigulázva a jelenléti íveket. Amikor viszont a tárgyalások már a nyilvánosság előtt zajlottak, és kialakultak a formális, kötött keretek, egyre több lett a férfi, és a nők egyre inkább kiszorultak. Jó példa erre, hogy a *Parlamenti Napló* című újság egy 1989-es kiadásába úgy tették be a képet, hogy akkor nem is volt felszólalásom sem. Emiatt nagyon balhéztam, mert én nem illusztráció vagyok.

– *Máshogyan is érintette ez a mentalitás? Az illusztrációs szerep? A háttérbe szorítás?*

– Persze, a saját bőrömmön tapasztaltam, ráadásul úgy, hogy ebben nem volt soha nyílt diszkrimináció, soha nem mondta senki, hogy ezt vagy azt azért nem teheted meg, mert nő vagy. Mégis, latens formában mindig bekúszott ez mentalitás. Nem tudom, miért van így, gondolom a férfiak hiúsága is közrejátszik, meg a neveltetés, a hagyományok.

Egy biztos: ahogy döntéshozói szinten férfiak vannak többségben, a nőknek gyakorlatilag minden lehetősége megszűnik. Persze, az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a rendszerváltáskor, illetve utána sokkal többen lettünk, rengeteg szakértő, szakpolitikus jelent meg, a feladatok megoszlottak, így egy emberre kevesebb jutott.

– *Végül az SZDSZ színeiben indult 1990-ben. Miért?*

– Ekkor még nem léptem be a pártba, de az ő támogatásukat fogadtam el. Mondtam már, hogy szinte minden párt megkeresett, a kisgazdák is, de őket udvariasan visszautasítottam, azzal, hogy el tudja képzelni rólam bárki, hogy szegedi, városi lányként, aki a szénát nem tudja megkülönböztetni a szalmától, a kapát a kaszától, hiteles kisgazda lennék? Az MDF is várt: Lakitelek után Szegeden tartották a párt első nagygyűlését, ahova meghívtak, de nagy csalódás volt. Amikor hallgattam a hozzászólásokat, úgy éreztem magam, mintha a Parlamentben ülnék 1985-ben, amikor teljesen mindegy volt, hogy mit mondanak: ha valaki szólt valamit, dübörgő taps követte. Ez a kritikátlan lelkesedés és hevület alapvetően meghatározta a viszonyomat a párthoz, ami érzelmileg nem tette lehetővé, hogy a képviselőjük legyek, pedig én kaptam volna az ötös számú tagkönyvet. A Fidesztől Hegedűs István kérészt meg, de a Fidesz helyi vezetője inkább hírhedt, mint híres volt, és az ő személye távol tartott a Fidesztől. Végül az SZDSZ is hívott, a helyi szervezetbe Kis János javasolt. Az SZDSZ volt a leginkább kritikus velem szemben. Meghívtak két rendezvényükre, ahol szinte vizsgáztatnak, hogy mit gondolok a liberalizmusról, a szabadságról, és bár ismert voltam, és Szegeden húzónévnek számítottam, nem estek hanyatt tőlem, de nekem éppen ez a kihívás tetszett, ezért választottam az SZDSZ-t. A szegedi SZDSZ-ben egyébként sokáig megmaradt ez a kritikus szemlélet, kár, hogy nem sikerült végigvinni.

– *Hogyan gondol vissza ezekre az időkre?*

– A rendszerváltás időszaka életem legszebb másfél éve volt. Tele volt sikerélménnyel. Éreztem, hogy van célja és értelme annak, amit csinálok. Nem csak a pozitív hírek miatt, hanem ahogy Szegeden éreztem magam: egyre több embernek tetszett, ami zajlott, és én ennek nemhogy résztvevője, hanem alakítója voltam. Óriási dolog, fantasztikus. Mindenki tudta, hogy hol a határ, nem kellett külső kontrollok, szabályozók, tisztában voltak azzal, hogy meddig lehet elmenni, mert ha az ember körül nincsenek rákényszerített kontrollok, sokkal nagyobb az önszabályozás, a korrektség. Éppen ezért is volt eredményes. Nekem ez a szabadság, ami megadatott, amihez hasonlót nem éltem át azóta, és soha nem adnám semmiért.

– *Volt példaképe a politikusok között?*

– Az egyik példaképem a férjem, akit rendkívül nagyra becsülök – bármennyire is „cukros” ezt mondani. Nők közül, ha nem is példakép, de Kutrucz Katit nagyon nagyra becsültem, szerintem ő kiváló szakember és elhivatott politikus volt – nagyobb egyéniség, mint a férje. Nagy tisztelője vagyok Solt Ottíliának, Iványi Gábornak vagy Kőszeg Ferencnek más-más okokból. Nagyformátumú gondolkodónak tartom Antall József néhai miniszterelnököt és Kis János filozófust. Nagyra értékelem Áder János visszafogottan küzdő, jelenleg háttérbe szoruló demokrata eszmeiségét, de idesorolhatom Pröhle Gergelyt is, akivel a kultúra, a zene is közös platformra hozott. Sorolhatnék még a mai politikai elit szereplői közül is többeket – különösen a kulturális területről –, de nem akarok ártani nekik.

– *Hogyan zajlott az első ciklus? Mi volt a feladata?*

– Ifjúsági, kulturális témákat vittem, és a civil szervezetekkel kapcsolatos munkát végeztem. Ez utóbbit nagyon szerettem, közel állt hozzám, mert híve vagyok

annak, hogy minél többen vegyenek részt a különböző folyamatokban. Ebben a bizottságban alelnök voltam, szerintem jól is csináltam. El tudtam érni, hogy a bizottság konszenzussal döntsön a társadalmi szervezetek 800 millió forintjának felosztásáról. A pártpolitikában kevésbé vettem részt, a csúcs az volt, amikor az Országos Választmány elnökségi tagja lettem. De nem éreztem jól magam, mert úgy, ahogy ment, nem az én világom volt.

Később a szakpolitikában is egyre több lett a szabály, a korlát, és egyre több lett az alku. A rendszerváltás eufóriája után ez csalódás volt, ahogy a politika menete is a Parlamentben, vagy az MDF–SZDSZ folyamatos vitái, konfliktusai. Soha nem gondoltam volna, hogy alig pár hónap alatt el lehet jutni a gyűlöletfélőrákig, amikor a képviselők egymást szapulták. Tudom, idealista vagyok, és ha a politika olyan, mint ma, akkor vallom, hogy nem vagyok oda való. De hinni akarom, hogy a politika nem ilyen, nem a gyűlöletről és a másik megsemmisítéséről szól, mert ez a rendszer felzabolja saját magát, és alkalmatlan arra, hogy működjön.

– *Az SZDSZ-ben nőként hogyan érezte magát? Megtalálta itt is a háttérbe szorító mentalitást?*

– Persze. Tudom, sokaknak nem tetszik, de az SZDSZ volt a legmacsóbb párt. És ebben a kérdésben a nagy intellektuális fölényben lévő, meghatározó vezetők sem lehetnek büszkéek magukra – persze, tisztelet a kivételnek, mint például Magyar Bálint, aki ebben sajnos akkor kisebbségbe került. Az a szomorú, hogy miközben az SZDSZ ideológiájában a nők szerepvállalásának elősegítése, az esélyegyenlőség és az egyenjogúság mindig napirenden volt, mi, nők főleg akkor voltunk érdekesekek, amikor ezt demonstrálni kellett, máskor abszolút nem. Két teljesen ellentétes véglet mutatkozott abban, hogy mit képviselt a párt, és hogy házon belül miként viselked-

dett. Ráadásul a párt vezetése sokszor pont akkor húzott elő ideológiai érveket a szabadság mellett, például a kvóta kérdésének megfűréséhez, amikor ezzel éppen a nők szerepvállalását lehetett volna elősegíteni. Tökéletesen szembementek azzal, amit egyébként hirdettek. Nem hiszem, hogy ennyire félni kellett volna egy, az alkalmasságot is kezelő kvótától, de az elvont ideológiai vitában a gyakorlat eltörpült, és mi, akik a beavatkozást képviseltük, alul maradtunk. Ezekben a vitákban mindig benne volt valami lekezelő szellemi fölény is, amivel a párt vezetői jól tudtak élni, és ezzel meggátolták a normális fejlődést.

A nők háttérbe kerülésében sokszor szerepe volt az informális alkuknak is, hogy ki, mikor, hol nem lehet jelen. Ezt sajnos tudomásul vettük, ahogy azt is, hogy bizonyos szerepek miként értékelődnek le, ha a betöltője nő. Az egyik ciklusban frakciótitkár voltam, ami más pártokban komoly rangnak számított. Nálunk nagyjából a titkárnői szerepet jelentette, a férfiak kiszolgálását, a programok szervezését. Biztos vagyok benne, hogy ha férfi a frakciótitkár, teljesen más megítélés alá esett volna. Az a tapasztalatom, hogy a politikában a kevésbé elegáns feladatokat a férfiak nem szeretik, és igyekeznek a nőkre hárítani, még akkor is, ha a nő sikeresebb, mint mondjuk én, aki minden választáson jobban szerepeltem, mint a pártom, és egy 1997-es megyei népszerűségi listán két ember előzött meg: Gregor József és Gyulai Endre megyés püspök.

– *Mikor szállt ki?*

– 1998-ban. Az első fordulóban bekerültem az első három legjobban szereplő jelölt közé, s bár egyértelmű volt számomra, hogy indulnom kell a második fordulóban is az országosan kevés számú liberális jelölt egyikeként,

erre tudtomon kívül és beleegyezésem nélkül ugyan, de már nem kerülhetett sor. 23 évesen bekerültem a parlamentbe, és tizenhárom évvel később, amikor kiestem, egy teljesen más világban találtam magam, aminek még a nyelvezetét sem értettem teljesen. Ez akkor nagyon kezserves volt, de utólag már hasznos tanulóidőnek tartom. Ma azt mondom, hogy még négy év a parlamentben, és lehet, hogy teljesen deformálódom, és elhiszem, hogy mindenki magam miatt tisztel, szeret. Ekkor vált el az ocsú a búzától, és tényleg kemény másfél év volt, de megtanultam magam kihúzni a nehéz helyzetből, mert másra nem számíthattam. Azóta biztos lehetek benne, hogy kizárólag saját teljesítményem, eszem révén juthattam el oda, hogy ismerik munkámat, tisztelnek és elismernek.

– *Az SZDSZ segített valamiben?*

– Semmiben. A pártom úgy vélte, hogy a többség boldoguljon, ahogy tud. Egyébként erre nagyon büszke vagyok, mert feltételezem, hogy azoknak segítettek, akikről azt gondolták, hogy két lépést sem tudnak tenni a saját érdekükben. Azoknak adtak pénzügyi támogatást vagy munkalehetőséget, akik alkalmatlanok voltak arra, hogy ezt a saját erejükből és tudásukból ériék el.

– *Értem az iróniát, de akkor ezt hogyan élte meg?*

– Kegyetlen élmény. Leginkább az volt méltatlan, amikor az új Parlament megalakulása utáni első frakcióülésre meghívtak bennünket is, és az akkori ideiglenes frakcióvezető egy parlamenti albumot adott át nekünk, leköszönő képviselőknek. Egy olyan albumot, amit én korábban a saját költségtérítésemből vettem meg azoknak, akiket látogatóba vittem a Parlamentbe, hogy valamilyen emléket adjak. Ez stílus? Nem akarok túl mélyre menni, de az SZDSZ sorsát éppen ezek az apró, mondhatni piti ügyek pecsételték meg. A pártnak minden esélye megvolt a haté-

kony, jó működésre – ma nagyon hiányzik egy jól működő liberális párt –, de stílus és empátia nélkül nem megy, lehet bárkinek esze, zsenije, magasztos eszméje, ha az embereit, a saját képviselőit lebecsüli, és nem képes közösségként értékelni. Szomorú, hogy egy ilyen közösség, ami a szolidaritást, az együttműködést, az elesettek megsegítését hirdette és vallotta, a saját embereit ennyire nem tudta értékelni.

– *Kapcsolatban maradt a párttal?*

– Figyeltem az eseményeket, és volt néhány apróbb kezdeményezés is, de semmi komoly kapcsolattartás nem volt. Ha az SZDSZ-nek kellett ember, akkor megtaláltak, de csak egy-két alkalommal vettem részt ezeken, mert a pír típusú fellángolásoknak soha nem voltam híve. Ha messziről bűzlik valamiről, hogy a hideg racionalitás mozgatja, és nem őszinte, attól menekülök. Valószínű, hogy korszerűtlen és szentimentális vagyok.

– *Ki lehetett számítani a párt szétesését, majd teljes eltűnését?*

– 1998-ig túlságosan is beleláttam abba, ami zajlott, ennek ellenére nem lenne igaz, ha azt mondanám, hogy nem lepett meg. Igenis meglepett, mert azt hittem, vagy abban bíztam, hogy ennél okosabbak. De én mindig mindenkiről többet gondolok, feltételeztem a párt vezetéséről is, hogy megvan bennük a kellő tudás és akarat. Túlbecsültem, vagy inkább túl sok olyan dologgal ruháztam fel, ami nem volt meg, amit csak én szerettem volna beleláttni. Ezért az utolsó pillanatig nem hittem el, és ahogyan vége lett, az valami rettenetes volt. Infantil naivitás, ami azzal a macsó intellektuális hevülettel nyilvánult meg, hogy majd mi megmutatjuk. Rettenetes és szánalmas. Biztos vagyok abban, hogy ha nők vezették volna a pártot, vagy a nőknek lett volna szavuk a vezetésben, nem így zajlott volna.

– *Ma lenne politikus?*

– Nem. És ennek majdnem semmi köze ahhoz, hogy épp ki van hatalmon. Most szerintem ott tart az ország, ahol 1984-ben.

– *A diktatórikus jellegre gondol? Az egyeduralomra? Vagy arra, hogy valami elindult, és néhány év múlva eljutunk valami máshoz, amiről azt hisszük, hogy jobb lesz?*

– Valami elindult. Most egyáltalán nem ismerem a politikát, nem is nagyon figyelem, de annyi ideig éltem benne, hogy tudom: vannak olyan döntések, amiket az ország érdekében meg kell hozni. Ezek népszerűtlen dolgok, és senki nem örül neki. Magamat óvom attól, hogy ítélek, de soha senkiről, egy politikusról sem gondoltam azt, hogy nem a jó szándék vezérli. Nem hiszem el, hogy a politikusok rosszak, nemzetrontók – azok a jelzők, amiket ők aggatnak egymásra. Van, akiről azt gondolom, hogy be van kattanva, a másikról azt, hogy mániákus, a harmadikról azt, hogy egy lelki törpe, és ezért egy beteg, frusztrált lélek – de nem gonosz és nem ártó szándékkal tör hatalomra, vagy él vele. Ebből következően gondolom azt, hogy valami más, valami új felé haladunk, és nagyjából 5-6 év múlva érjük el, vagy talán hamarabb. A rendszerváltás folyamatát senki nem látta előre, senki nem tudta, mi lesz, ráadásul az idő sem volt elég, de nem hiszem, hogy ami az elmúlt húsz évben zajlott, az törvényt szerűen így is kell, hogy folytatódjon. Én az együttműködésben, a bizalmon alapuló párbeszédben, egy erre épülő nagykoalícióban látom a jövőt, amitől a mai politikai vezetők úgy félnek, mint ördög a tömjénfüsttől, pedig ez az egyetlen, ami megoldást hozhat. Számomra ugyanis ez azt jelenti, hogy az egyik lefogja a másik kezét, és viszont. Az önkontrollt jelenti, és nem kizárólag a politikai elitnek, hanem a társadalom legszélesebb köreinek. Tudom, ez hosszú út, de muszáj létrejönnie, és mindenkinek

jobb, ha a józan belátás révén érjük el, és nem külső kényszer hatására.

– *Kik között lehet elképzelni ezt a nagykoalíciót?*

– Sok olyan ember van, akik egyféleképpen gondolkoznak. Meggyőződésem, hogy kizárólag olyan közéleti emberek, politikusok képesek úrrá lenni ezen a helyzeten, akik empatikusak, megértőek, toleránsak, nyitottak és fogékonyak hétköznapi problémákra, legyenek azok nők vagy férfiak. Olyan emberek között, akik képesek úrrá lenni személyes indulatainkon, akik az egymással folytatott folyamatos versengés, politikai szkanderezés helyett azzal foglalkoznak, ami a dolguk. Legyenek akár a politikai ideológia bármelyik demokratikus alapelveken nyugvó mezőjében.

– *Igen, ez egyre inkább kirajzolódik, de a jelenlegi vezetés nem fogja a hatalmat elengedni...*

– Nyilván, de így, ahogy ma működik, nem mehet tovább. Csak az együttműködés, a bizalmon alapuló párbeszéd, az őszinte kommunikáció és a közös gondolkodás hozhat eredményt. Bízom abban, hogy ez lesz a folyamat vége, és nem valami tragédia. Muszáj eljönnie a paradigmaváltásnak, mert a világban zajló folyamatok ezt teszik szükségessé. Be kellene látni, hogy ha nem lépnek, sem az egyik, sem a másik nem fog kikerülni a folyamatos válságokból. Én három teljesen különböző politikai struktúrában voltam politikus: 1985 és 1990 között párton kívüli parlamenti képviselő voltam, 1990 után a legnagyobb ellenzéki párt tagja, majd kormánypárti politikus. Sehol nem működött az összefogás, az együttgondolkodás, kivéve a rendszerváltás időszakában, 1989–1990-ben, amikor tényleg egyet gondoltunk, a cél közös volt – és mindenki ennek rendelte alá magát és az egyéni ambícióit, amikor partnerként segített a média, az újságíró. Nem szemé-

lyekről szólt a munka, hanem a célokról, sehol nem volt az a zsigeri gyűlölet, ami mostanra métellyé vált – egyébként biztos vagyok benne, hogy ez is javítható. Ma a revánspolitika, a bizalmatlanság határoz meg alapvetően mindent országosan és helyi viszonylatban egyaránt. Ebben pedig főleg a dilettáns, sötét félelem igazgat...

– *A nők helyét, szerepét hol látja ebben az új világban?*

– Ahol saját maguk megtalálják. Az a fontos, hogy formális korlátok ne legyenek. Hiszek abban, hogy egy új bizalmon, megértésen alapuló kooperációra épülő politikai mezőben mesterséges beavatkozás nélkül válna természetessé, hogy a nők ugyanúgy részesei a döntéshozatalnak.

– *A mostani politikusnőket milyennek látja?*

– Kiket? Vannak? Nem tudom, nem látom őket. Nyilván azért nem, mert nem olvasok újságot, nem nézek tv-t, ezért nem jutnak el hozzám a képviselők magvas gondolatai. Nem látszanak. Bár, ugyan nem ismerem, de Seres Mária az egyetlen, aki eszembe jut. Tudom, mekkora munka létrehozni és működtetni egy pártot, ráadásul család, gyerekek mellett. Amit véghezvitt, az csak elismerést érdemel, miközben nyilvánvalóan csúcson volt a lejáratása, amire védtelen volt. Ezekre a nemtelen támadásokra nem lehet felkészülni, én sem tudtam soha úgy dolgozni, hogy közben a hátam mögé is figyeljek. Sajnos, ebben a férfiasan harcos környezetben ez nem lehet másképp.

Ma leginkább azok az emberek uralják a politika saktábláját, akik az elmúlt években folyamatos csatában álltak egymással, és szabályosan vagy szabálytalanul ütötték le egymást olyan sebeket ejtve, melyek lehetetlenné teszik, hogy újra felálljanak, és tisztességes csörtét vívjanak a közéleti páston. Devalválódott a politikuseszmény,

és ehhez tudatosan vagy tudattalanul asszisztálnak a mai magyar média egyes „Ctrl + c, Ctrl + v” szereplői is.

Olyan emberek határozzák meg a politikát, akik között olyan mély indulatok, gyűlölet, kibékíthetetlen ellentét van, ami tárgyalásképtelenné teszi őket. Márpedig semmi, sem a politika, sem a társadalmi, gazdasági fejlődés nem tud előre lépni, ha a sakktáblán szabályok nélkül, egymást folyamatosan támadó vezérek gáncsolják egymást. Az elmúlt években a politika főszereplői hiú, agresszív, versengő, önhitt, sokszor buta pasasok, akik valamilyen eszme alapján próbálnak női ideált kreálni. Kitálálják, hogy most a hatgyerekes magyar anya a követendő példa, és akkor az a jó. Itt értelmes, gondolkodó nőnek nincs helye, mert ehhez okos férfiak kellenének. Csak az okos nem fél az okostól, legyen az férfi vagy nő.

Szelényi Zsuzsa

*(Az interjú 2006 áprilisában
és 2011 márciusában készült.)*

A rendszerváltó parlament egyik legfiatalabbjaként, alig 23 évesen lett parlamenti képviselő. Szerinte a Fideszben már 1992-re eltűnt a támogató attitűd, és kialakult a tradicionális szerepstruktúra. Ez az elmúlt csaknem két évtizedben tovább erősödött. A magyar politikai palletán a női érdekek képviselete alig van jelen.

– Mi volt a fő motívum, ami a politikához vonzotta?

– A mi családukban a politizálásnak hagyománya volt. A nagyszüleim a háború után részben a szociáldemokrata, részben a kiskgazdapárt hívei voltak. A nagymamám egyik bátyja '44-ben németellenes szabotázsakciót szervezett, az 56-os forradalomban is részt vett, csakúgy, mint az anyám több testvére. Ennek következményei az egész családra kihatottak. A közéleti vonzódásomnak egy másik mozgatórugója lehetett, hogy a családomban nagyon erőteljes női figurák voltak. A nagymamám tíz gyermeket szült, emellett nyelvtanárként egész életében dolgozott, könyveket írt, ami nagyon ritka volt. Az édesanyám is nagyon aktív személyiség, ahogy részt lehetett vett civil szerveződésekben, beszállt. 1989-ben Balatonalmádiban ő hozta létre a Nagycsaládos Egyesületet, független képviselőjelöltként is indult. Bátor nő, orvosként többször tanúskodott olyan perekben, ahol családon belüli erőszak történt. Az ő aktivitásukat én is örököltem.

Miután Budapestre kerültem egyetemre, egy véletlen találkozás alkalmával összeismerkedtem a demokratikus ellenzék néhány tagjával. Hamarosan sok minden kiderült számomra a tevékenységükről. Ettől kezdve rendszeresen jártam ellenzéki összejövetelekre, beszélgetésekre, ahol nagyon sokat tanultam. Izgalmas időszak volt.

– *Nem félt?*

– Nem, semmiféle egzisztenciális aggodalom nem volt bennem. Azzal tisztában voltam, hogy az összejöveteleken lehetnek olyanok, akik jelentenek. De igazából nem éreztem félelmet.

– *Megfigyelték?*

– Amennyire tudom, én csak 1988-tól, már a fideszes időktől kezdve szerepeltem az Állambiztonsági Hivatal célszemélyei között.

– *Hogyan került a Fideszbe?*

– A Fidesz megalakulásáról újságban olvastam, már kellően ki volt a fülem hegyezve az ilyesmire, illetve, mivel Demszkyék ismerték a Bibó-szakkollégistákat, innen is tudtam róluk. A Fidesz megalakulását követő első gyűlésre el is mentünk Hodosán Rozival. Rögtön nyilvánvaló volt, hogy ez egy más generáció, ami sokkal közelebb állt hozzám, s az is hamar kiderült, hogy ebben a körben közvetlenebb hozzáférésem lehet a dolgokhoz.

– *Mi volt a különbség a két csoport között?*

– A generációs különbség volt a legmeghatározóbb. Tíz-tizenöt év. Nekik már volt személyes történetük a korábbi rezsimben, nekünk nem. Sok fontos ismeretet szereztem és emberi tartást is tanultam a demokratikus ellenzéktől.

A Fideszben rögtön belecsöppentem a dolgok sűrűjébe. Azon a napon, amikor beléptem, tehát amikor először találkoztam velük, épp egy közös nyilatkozatot fogalmaztak meg, amihez mindenki hozzászólt. Erős volt a

bibós és rajkos szakkollégiumi hagyomány, mégis a korai Fidesz hihetetlenül nyitott és befogadó közösség volt. Aki részt akart venni, annak erre volt terep és lehetőség. Én például szinte azonnal beszálltam a nemzetközi kapcsolatok szervezésébe, és pár hét múlva már egy nemzetközi sajtótájékoztatón szerepeltem.

– *Egyedül ment, vagy segítette, támogatta valaki?*

– Volt pár barátom és a bátyám, akivel együtt kezdtem el fideszes összejövetelekre járni, de a társaságomból engem érintett meg leginkább a közéleti tevékenység. A Fideszben is hamar találtam új barátokat.

– *A Fideszes fiúk örültek, hogy lányok is felbukkantak közöttük?*

– Azt hiszem, igen. 1988 nyarán, Szárszón például volt egy elég nagy találkozó, ahol több fideszes lány, közöttük Vig Monika, Handó Tünde, Fábián Katalin felvetett egy kifejezetten lány-szerveződést. Ezt az ötletet többen is támogatták, például Németh Zsolt. Létre is jött a Madzsar Alice-csoport.

– *Volt ebben bármiféle feminista, női esélyegyenlőséget támogató koncepció, vagy csak egyszerűen egy jó ötletnek tűnt?*

– Ma is azt gondolom, hogy ez egy nagyon jó ötlet volt. Azt gondoltuk, hogy több szerepet kell biztosítani a lányoknak, és hogy hasznos, ha női szempontok is megjelenívnének a Fidesz tevékenységében. Fábián Kati gender tanulmányokat folytatott, akkor ilyen még nem volt Magyarországon. Madzsar Alice-ról egyébként azért neveztük el a csoportot, mert a 80-as években a Bibó Szakkollégium abban az épületben volt, amelyben a 20-as, 30-as években Madzsar Alice mozgásművészeti iskolája működött. Madzsar Alice a századelő liberális értelmiségének tagjaként számunkra is fontos szellemi előd volt. 1988 őszén szerveztünk egy nagyon jól sikerült női felvonulást Nagymaroson az épülő vízi erőmű elleni tiltakozás-

képpen. Ilyen évtizedek óta először volt Magyarországon. Ehhez más pártokat, környezetvédő csoportokat is meg tudtunk nyerni, és rengetegen voltunk.

– *A Madzsar Alice csoportot a férfiak hogyan fogadták?*

– Ha jól emlékszem, jó ötletnek tartották, mint minden, ami színesítette a Fideszt. A csoportban volt néhány lány, akinek már volt elképzelése a feminizmus tartalmáról, de ez a legtöbbünk számára akkor még meglehetősen távoli volt, nekem magamnak is.

– *Miért halt el a kezdeményezés?*

– Végül mégsem volt bennünk elég elszánás, hogy a csoport megmaradjon. Annyi minden történt, olyan lendület volt, hogy a naponta változó helyzetek, események egyszerűen elsodorták ezt a kis női szerveződést. Mindannyian más Fideszen belüli tevékenységekben is részt vettünk, ki a sajtóval, ki a jogalkotással foglalkozott, azt hiszem, nem maradt rá elég időnk. A csoport alapítóinak többsége végül nem is vállalt szerepet a professzionalizálódó Fideszben.

– *Még nagyon az elején, 1988 tavaszán felszólalt a Jurta Színházban. Hogyan történt?*

– Ez nagyon fontos pillanat volt. A fideszesek akkoriban rendszeresen ott találkoztak. Ennek a májusi nagygyűlésnek az volt a célja, hogy a különböző csoportok javaslatokat tegyenek a Fidesz programjára. Én a bölcsészkar csoportjában beszéltem.

– *Ki javasolta, hogy csoportszónok legyen?*

– Ha jól emlékszem, Roki (Rockenbauer Zoltán) javasolt. A gyűlésen alig volt lány hozzászóló, így nagy feltűnést keltett a fellépésem. Életem egyik első nagy szereplése volt ez, filmen is meg van örökítve, jól látszik, hogy milyen mérhetetlenül izgultam. Emlékezetes volt, mert utána ezt a beszédet sokan emlegették.

– *Ez a támogató attitűd később is jellemezte a pártot?*

– Igen. Ez ma már szinte hihetetlen, de akkor ez tényleg így volt. 1988 őszén kezdtük el kialakítani a párt új struktúráját, hogy a szövivők helyett valós vezetőség jöjjön létre. Két testületet hoztunk létre, az Országos Választmányt, ez lett a fő döntéshozó testületet, és létrejött a Tanács, amiben az összes csoport képviselője részt vett. Ahhoz nem volt bátorságom, hogy a Választmányba jelöltessem magam, a Tanácsba viszont bekerültem a bölcsészkar csoport révén, sőt megválasztottak elnöknek is. Így végül „hivatalból” kerültem be az Országos Választmányba.

– *Nem volt bátorsága jelöltetni magát?*

– A kompetenciáimat racionálisan próbáltam felmérni, és úgy láttam, hogy nem tudok még eleget. 23 éves voltam, pszichológia szakos hallgató.

– *Amikor mégis bekerült a választmányba, akkor már nem így gondolta?*

– Találtam magamnak megfelelő feladatot, a Fidesz külkapcsolatait szerveztem szinte a kezdetektől. Mivel ezt szerintem jól csináltam, és hallatlan intellektuális izgalom és kihívás volt a Fidesz vezetőségében részt venni, a következő évben már közvetlenül is indultam a választmányi tagságért, és meg is választottak.

– *Volt még lány a választmányban?*

– Vigh Monika, ő is ilyen kerülő úton került be eredetileg, ahogy én.

– *Mi volt a feladata?*

– Elég hamar kialakult a profilom. A Fidesz megalkulását kezdetektől figyelem kísérte külföldről, utazni is kellett, hogy bemutassuk a pártot. 1988 augusztusában például Krakkóban volt egy a Human Rights Watch által szervezett nagy nemzetközi konferencia, ahova én mentem el a Fidesz részéről. Ez az út ráállított engem a nemzetközi feladatokra, amit nagyon szerettem. A nemzetközi

csoport, amelyet éveken keresztül koordináltam, a kezdetektől nagyon jól működő, színvonalas társaság volt. De nagyon sok tüntetést és demonstrációt is szerveztem, ennek révén kapcsolatba kerültem szinte minden más ellenzéki csoporttal, amely a rendszerváltás idején működött.

– *1990-ig sok nő volt a Fidesz körül. Hova tűntek?*

– A legtöbben a második vonalban tevékenykedtek, szakértői csoportokban, fontos területeken. Kevesen gondolták, hogy profi politikusnak kellene menniük. Amennyire emlékszem, eredetileg alig volt lány, aki azt tervezte, hogy indul a választásokon. Vigh Monikát a média érdekelte, szerkesztő lett a tévé *Napzártá* című műsoránál, itt szeretett volna előre lépni. Kevés lány gondolta úgy, hogy a Fidesz, illetve a politika a személyes karrier terepe lehet, és biztos, hogy az önkorlátozás sokakban benne volt. Nagyon sok okos lány forgott a Fidesz körül, és ugyanolyan jók voltak, képzettek, mint a fiúk. Csak a Bibó idősebb nemzedékéből Handó Tünde, Honecz Ágnes, Lévai Anikó, Pelle Andrea. Többekből jó politikus válhatott volna. A szocializációs hátrány biztos közrejátszott abban, hogy nem gondolták, vagy nem hitték el, hogy nekik is helyük lehet a politikában. Szerintem a jogi szakkollégiumban erősek voltak a klasszikus nemi szerepmegosztások, számos pár nagyon korán össze is házasodott, gyerekük született. Vigh Moni, aki szintén bölcsész volt és én nem voltunk ennek az összeszokott csapatnak a tagjai, így könnyebben túlléptünk a határokon. Ungár Klári egy fiatal értelmiségiekből álló csapattal került a Fideszbe, ő nagyon autonóm személyiség volt már akkor is.

– *Hogyan lett képviselőjelölt?*

– Amikor elkezdődött a képviselők keresése, épp külföldön voltam, a San Diego-i egyetemen tanultam. Sokat segített Róna-Tas Ákos, aki Kaliforniában szerve-

zett nekem különböző fórumokat, ahol bemutathattam a Fideszt. Egy kiváló ösztöndíjprogramon is részt vehettem 1989 decemberében Washingtonban. Itt találkoztam először azzal, hogy a nőmozgalomnak milyen hatalmas a kultúrája, és hogy a politikában a nőknek sajátos szerepük van. Mégis, annyira hiányzott az itthoni légkör és a Fidesz, hogy sokkal előbb hazajöttem, mint lehetett volna. Ez 1990 januárjában volt, amikor már javában zajlott a képviselőjelölt-állítás, ezért nem is gondoltam arra, hogy képviselőjelöltként induljak. Aztán egy napon Kövér Lacival egy Fidesz vezetőségi ülés után hazafelé mentünk a villamoson, amikor megkérdezte, hogy nem akarok-e indulni. Végül is minden szavazatra szükség volt.

– *Ismét adódik a kérdés: magától nem is jutott eszébe?*

– Nem. Egyrészt valószínűleg önkorlátozásból, másrészt pedig azt hittem, hogy már túl késő van, és nem tudok felkészülni.

– *Ha nem akart képviselő lenni, hogyan képzelte a jövőt, miképp akart részt venni a Fidesz életében?*

– Nem tudtuk pontosan, hogy ez az egész mit fog hozni. Nem úgy működött a politika, ahogy manapság. Rengeteget dolgoztunk, csak az előttünk álló pár hónapig láttunk. Az azért már elég nyilvánvaló volt, hogy sosem lesz belőlem praktizáló pszichológus, mert a politika sokkal jobban érdekelt, de nem volt konkrét elképzelésem róla. Ott voltak a nagy célok, a választások, a Fidesz bekerülése a parlamentbe. De hogy ott majd mit és hogyan tesszünk, azt nehezen tudtuk elképzelni. Én azért sem gondoltam, hogy belőlem is lehet képviselő, mert talán úgy láttam, hogy ez a jogászok, közgazdászok feladata. Mégis, mikor Kövér Laci felvetette a jelöltséget, egy percig sem gondolkodtam. Veszprémben indultam el, ez volt az iskolavárosom.

– *A kampány hogyan zajlott?*

– Izgalmas volt! Nagyon jól fogadtak a volt tanárain, barátaim. Egy fantasztikus kampánycapat gyűlt össze Mesterházy Győző vezetésével, mindennek lett szakértője: jogászok, újságírók, plakátragasztók. A Fidesz programját kívülről tudtam, ezzel indultam a vitákra, és mindenkinek nagyon tetszett. Veszprémben minden gyűlésre rengetegen eljöttek, egy diadalmenet volt az egész kampány. Az első választási fordulóban kiderült, hogy komoly a helyzet, valós lehetőséggé vált, hogy bejuthatok a parlamentbe. Ekkor kezdtem gondolkodni azon, hogy ez miként fogja megváltoztatni az életemet, bár végül is úgy tetszett, természetes folytatása volt mindannak, ami addig történt. A választási siker nagy meglepetés volt valamenynyünknek.

– 1990-től, amikor már professzionális politizálást vártak el, honnan lehetett tanulni, ellesni a politika játékszabályait?

– Akik tudtak valamilyen idegen nyelvet, azok előnyös helyzetben voltak, mert a legkülönbözőbb országok nagy politikai szervezetei Angliában, Amerikában, Németországban tanulmányutakat szerveztek a magyar politikusoknak. Én voltam Németországban, Hollandiában is, és a fél Fidesz-frakció eltöltött hat-hat hetet Amerikában. A nemzetközi munka miatt sok politikussal és külföldi párttal kapcsolatba kerültem. Fontos tapasztalat volt, hogy az MSZP kivételével mindenki más is az első parlamentjében ült, kevesen tudták jól a politikacsinálást. A fideszesek egy jelentős köre a szakkollégiumi mozgalmából került ki, ahol egy erős demokratikus szervezeti kultúra működött, szabadon lehetett vitázni, döntéseket hozni. A korai Fidesz ezeknek a hagyományoknak az alapján épült fel, valamiféle természetességgel alakultak ki a játékszabályok, miközben a legtöbben megtanultak vitázni, beszédet írni, mondani. Jellemző szöveg volt akkoriban a Fideszben az, hogy „még mi úgy, ahogy”, ami

azt jelentette, hogy ugyan mi sem vagyunk tökéletesek, de a versenytársakhoz képest jó a Fidesz. Volt bennünk egy fensőbbrendű érzés, hogy mi egy új generáció tagjai vagyunk, akiket a kommunizmus nem üldözött, és nem is korrumpált. Ma egyébként úgy látom, hogy ez a választóvonal nem ilyen erős, s nagyon is annak a kornak a gyermekei voltunk, illetve hogy az emberi nagyság vagy gyengeség nem generációs kérdés.

– *Volt példaképe a nők, esetleg politikusnők között?*

– Számos kiváló női politikussal találkoztam, például az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének akkori főtitkára, Catherine Lalumière, aki az Európa Tanács főtitkáráként nagyon színvonalas vezetői stílust vitt, vagy Tarja Halonen, Finnország elnöke. Nagyon impresszívnek találtam, hogy bármely szakterületen tevékenykedtek is ezek a nők, mindig képesek és hajlandók voltak nőként is megnyilvánulni, a női érdekeket képviselni, közösen fellépni más nőkkel együtt. Tisztában voltak vele, hogy adott helyzetekben másképpen gondolkodnak férfitársaiktól, és ezt vállalták. Ez olyan többletet teremtett, amivel adott helyzetekben befolyásolni tudták a politikai döntéseket és eseményeket.

– *Képviselőként mi volt a feladata?*

– Én nagyon junior voltam, még be sem fejeztem az egyetemet, de elég kevesen voltunk, úgyhogy mindenkinnek jutott feladat, így az általam kedvelt nemzetközi ügyekkel tudtam foglalkozni. Nagyon sok új dolgot tanultam. Az Európa Tanácsban kezdtem el foglalkozni emberi jogokkal, például menekültügyekkel, ami a 90-es években, a boszniai válság idején Magyarországon váratlanul fontossá vált. Az oktatás és az ifjúsági terület is érdekelt, több Európa tanácsi riportot is készítettem ezekben a témákban. És persze az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésében tökéletesen lehetett tudni, hogy mi az a

női politikacsinálás. Volt egy csomó nő, főleg nyugati és észak-európai, akik iszonyúan örültek, hogy végre felbukkant egy nő Kelet-Európából. Támogattak, elhívtak különböző fórumokra, és jelöltek egyes funkciókra – nyilvánvaló volt, hogy helyzetbe akartak hozni. Nem mellesleg, ez egy sor férfi számára is fontos volt, az egyik támogatóm Daniel Tarschys volt, a liberális csoport akkori vezetője, aki később az Európa Tanács főtitkára lett. Ez nekem teljesen ismeretlen és izgalmas dolog volt, amit lelkesen tapasztaltam, itthon soha nem éreztem ilyen hátszelet.

– Próbálkozott azzal, hogy itthon is legyen hasonló kezdeményezés?

– Akkoriban kerestem a terepet ehhez, és inspirációt gyűjtöttem. 1991-ben New Yorkban részt vettem egy nők helyzetéről tartott konferencián, ami nagy élmény volt. Újra szembesültem az erős amerikai női emancipációs mozgalommal, amit nemigen lehet Kelet-Európába importálni. Nagyon érdekes volt, hogy Kelet-Európából sok komoly nő volt ott, oroszok, lengyelek, akik sokkal többet tudtak arról, hogy a nőknek különleges dolguk lehet a társadalomban. Azt tapasztaltam, hogy Kelet-Európában ott lehetett sikeres női mozgalmakat építeni, ahol valamilyen nagyon erőteljes társadalmi problémát lehetett találni, amire a nőknek nagyobb tömegét rá lehetett mozdítani. Lengyelországban ez az abortuszkérdés, illetve az egyházzal való kapcsolat, az oroszoknál az egészségügyi rendszer elképesztő állapota. Később a balkáni háborúk alatt ez a tapasztalat még inkább megerősödött bennem. A balkánon a háború drámai hatásai, a nőkkel szembeni erőszak döbbenete hozta össze a nőket.

– Tehát nem önmagában a nőkérdés köré szerveződik a mozgalom, hanem valami más társadalmi probléma mentén alakul ki?

– Igen. Az intellektuális feminista mozgalmak csak akkor tudtak nagy tömegű nőt megszólítani, ha tudtak sokakat érintő tematikát találni. A dolog komplikált, hiszen a feminizmus alapvető céljai nagyon radikálisak, a nők viszont többnyire ugyanolyan hagyományosan gondolkodnak, mint a férfiak. Ahhoz, hogy paradigmaváltást lehessen elérni, ahhoz kell valami közös élmény, és ezt az intellektuális mozgalmak önmagukban nem vagy csak nagyon ritkán tudják elérni. Olyan ügyek kellenek, amelyek mellett vagy ellen fel lehet lépni. Ez fontos felismerés volt nekem már a korai időkben.

– Később is próbálta ezeket a tapasztalatokat megvalósítani itthon?

– Valahogy úgy tűnt, hogy Magyarországon nem elég rossz a nők helyzete ahhoz, hogy össze lehessen fogni őket. Én emberi jogi kérdésekkel, menekültügygel, bevándorlással és nemzetközi kapcsolatokkal foglalkoztam, a kifejezett nőpolitikát a többi párthoz hasonlóan a Fidesz sem tartotta fontosnak. A legfontosabb törvény, amit kifejezetten nőként vittem a parlamentben, a nők reprodukciós jogáról szóló volt 1993-ban. A Fidesz akkor nagyon kiegyensúlyozott, liberális politikát képviselt ebben a kérdésben. Ami a pártot illeti, igazából 1993-ban kezdtem tudatosan vinni valamiféle női tematikát. Volt néhány felvilágosult, világot járt Fideszes, aki értette, amit meg akartam fogalmazni, mindenekelőtt Hegedűs István, aki vel nagyon jó barátok és munkatársak voltunk, ő bátorított arra, hogy írjak női programot a Fidesz készülő választási programjához. Támogatta ezt Szájer, Fodor, Molnár Péter és Fellegi Tamás, aki a Fidesz politikai tanácsadója volt akkor, évekig élt az Egyesült Államokban, és pontosan tudta, hogy miről van szó. De ekkor már nagyon erősek voltak a frakción belüli konfliktusok. Én akkor már az Orbánnal szembeni belső ellenzék tagjaként voltam el-

könyvelve, így nem sikerült elérnem, hogy a női jogokról is legyen szó a '94-es választási programban. Akkor már nagyon komoly csaták folytak a Fideszben, és erre már nem volt terep.

– Már a kilencvenes évek elején is a csataattitűd jellemezte a Fidesz politizálását?

– Már 1992-től szembesültünk a párton belüli személyes ellentétekkel, amelyeknek a stílusát én elég nehezen viseltem. 1992-ben írtam a szakdolgozatom politikai pszichológiai témáról, és akkor olvastam Janis klasszikusát a csoportgondolkodás káros hatásairól. Megdöbbenő volt, hogy az általa leírtak mennyire tipikusak voltak a Fideszen belüli döntéshozatalra is. A tanulmány alapján leírtam, hogy milyenek a frakció belső viszonyai, és a papírokat egy frakcióülésen kiosztottam. Nagy botrány lett, teljesen más hatást értem el, mint vártam. Később is sokszor kerültem konfliktusos helyzetbe, és lassan meg kellett barátkoznom a politikának ezzel a sajátosságával. De többnyire igyekeztem kompromisszumra törekedni. Ezt persze gyengeségnek ítélték abban a macsó szubkultúrában, ami a Fideszben már akkor is jellemző volt, és ami csak erősödött az elmúlt évtizedekben.

– Egy korábbi interjúban azt mondta, hogy több nő más-ként alakította volna a Fidesz sorsát. Ma is így látja? Hiszen a Fidesz nem nagyon engedett nőket a vezetésbe.

– Arra gondoltam, hogy az erőpolitika talán nem lett volna olyan domináns. De ez egy meglehetősen történelmietlen felvetés, hiszen az ma is jól látszik, hogy a mi generációnk a szerepfelfogásában elképesztően tradicionális.

– Érte valami konkrét hátrány a női mivoltja miatt?

– Voltak különböző leereszkedő gesztusok, és a Parlamentben általános volt a szexizmus. Ráadásul én voltam az egyik legfiatalabb, és nem voltam a legerősebb pozíció-

ban. Később erre ráakódott a párt belső törése, és szakpolitikai kérdésekben is megnyilvánult a különállás. Számos helyzetben szorultam kisebbségi pozícióba, ezért nehezen tudnám megmondani, hogy ez azért volt-e, mert lány voltam, vagy azért, mert fiatal voltam, vagy mert a belső ellenzékhez tartoztam. Az viszont tény, hogy képviselőként azok a megerősítések, amelyek korábban automatikusak voltak a férfiak részéről, teljesen eltűntek. A professzionalizálódással, ahogy az érdekek kiélezettebbé váltak, az összes ilyen gesztus megszűnt, már 1993-ra beszűkült a párt, és tradicionálissá váltak a szerepek.

– *Hogyan védekezett a férfi-női konfliktusok, illetve a tradicionális szerepek kialakulása ellen? Egyáltalán lehetett tenni bármit abban a közegben?*

– Talán a gesztusok terén. Például sosem hagytam, hogy bárki becenéven szólítson. Nagyon szisztematikusan figyeltem erre, mindenkire rászóltam, aki megpróbálta. Eleinte sokan nem is értették, mi a bajom. Csak akkor lepődtek meg, mikor Lackónak vagy Janinak szólítottam őket. Gyakran tettem megjegyzéseket, sosem hagytam, hogy bárki kezet csókoljon nekem. Végül azt kell mondanom, hogy vették a lapot.

– *Később női képviselőjelölteknek felkészítést szervezett...*

– Igen, a 94-es kampány előtt szerveztem ezt a képzést, úgy 10-15 résztvevője volt. Nem tartott túl sokáig.

– *A férfiak hogyan fogadták ezt a kezdeményezést?*

– Néhányan támogatták, főleg Hegedűs, Szájer és Fellegi. De nem volt erős elkötelezettség.

– *A női programra emlékszik még? Mi volt benne?*

– Főleg a nők emberi jogairól, a társadalmi és családi szerepek egyenlőbb megosztásáról szólt, de nem volt valami kiforrott munka.

– *Ezután jött a végső szakítás a Fidesszel. Hogyan élte meg?*

– A felnőttkorom a Fidesszel kezdődött, ráadásul egy rendkívüli történelmi időszakban. Természetesen az életem egyik meghatározó szakasza volt, és az ebből való távozás feldolgozása időt vett igénybe. Azok közül, akik 1993–94-ben eljöttek (ebben az időben a frakció és a párt vidéki szervezőinek is körülbelül negyede hagyta el a Fideszt), én szerencsésen jöttem ki a dologból, egyrészt azért, mert még elég fiatal voltam ahhoz, hogy egy új karriert építsek fel, másrészt pedig azért, mert olyan alkat vagyok, hogy elég jól tudom feldolgozni a konfliktusokat.

– *Magyarországon lehet olyan társadalmi probléma, ami integrálhatná a nőket?*

– A családon belüli erőszak például egy fontos kérdés, de ez túl nehéz terület. Nagyon személyes dolgok ezek, amelyekhez nagyon sok negatív érzés fűződik. A családon belüli erőszakról való nyilvános kommunikáció az utóbbi évtizedben Európában és a világon is nagyon komoly változást indított el, amit már nem lehet levenni napirendről, és nagyon jó, hogy Magyarországon is felszínre kerülhetett ez a téma. A nők elleni erőszakot lehet bagatellizálni, de ma már nem lehet tagadni, ennek ellenére nehéz téma, mert a nemek közötti viszony elevenébe vág. A közös fellépést alapvetően az is hátráltatja, hogy bár sok női szerveződés van már Magyarországon, kevés van, amelyet a stratégiai gondolkodás jellemez. Nőkérdésben áttörés még nem valósult meg. De azért sok előrelépés történt. A különböző egyetemek gender tanszékeiről egy sor jól képzett és tudatos nő kerül ki, akik kutatnak, publikálnak, szervezeteket alkotnak. Fejlődik a feminista irodalom, a kortárs képzőművészetekben is egyre több nő van, akik jellegzetes női témákat dolgoznak fel. Az alkotóművészetekben mindenképp van már áttörés, a nők igénye az önkifejezésre itt indult el legelőbb. Izgalmas szellemi műhelyek jöttek létre: a *Tűsarok*, az *Irodalmi Centrifuga*,

van internetező nők egyesülete, női vállalkozókat segítő csoportok. A nőknek szóló szolgáltatások területén van még komoly előrelépés.

– *A nemzetközi viszonyokhoz képest Magyarország hogy áll a nők közéleti szerepvállalása szempontjából?*

– Döbbenetes az elmaradás és a hagyományos szerepek erőltetése, miközben Európában mindenhol, még a tradicionális, erősen vallásos országokban is óriási változások zajlottak és zajlanak a nők munkaerő-piaci, közéleti szerepeinek erősítése érdekében. Nálunk a korábbi kormányoknak voltak erőfeszítései, de ezek nem voltak elég hitelesek és eredményesek. A politikusok között ugyan megjelentek formátumos nők, átütő személyiséget alig láttunk. Göncz Kinga nem lépett fel határozottan a témában, ugyanakkor vezetőként nagyon is nőiesen viselkedett, csapatban gondolkodott, és sok nőt emelt magas beosztásba. Látszólag az MSZP-ben volt a legjobb a helyzet, mert a nőkérdés erősen jelen van az európai szocialista hagyományban. Lévai Katalin szerintem sokat tett az ügyben, amikor az Esélyegyenlőségi Kormányhivatalt vezette, de összességében az MSZP nem volt elég elkötelezett. Az SZDSZ-ben is időnként előjött a női téma, szórványosan felbukkantak fontos kérdések, mint például a női kvóta, de valójában ott sem sikerült gyökeret vernie az esélyegyenlőségi gondolatnak, bár ennek van hagyománya liberális körökben is. A Fidesz pedig egy teljesen archaikus szemléletmódot és nőpolitikát képvisel.

– *Mennyire érvényesül az EU genderpolitikája nálunk?*

– Mivel a jelenlegi magyar társadalomban, de legalábbis a közbeszédben nagyon kevésbé van jelen a nemek közötti egyenlőség, így az EU civilizatorikus kezdeményezései is nehezen ültethetők gyakorlatba. A mai 20–30 évesek generációja viszont hozhat változásokat a közeljövőben. Azt gondolom, hogy a fiatal felnőtteknek

már fontosabb és természetesebb lesz, hogy sokféle női életpálya közül választhatnak, és változni fog a férfiak mentalitása is.

– *Gyakori életút például, hogy ambiciózus, magasan képzett nők felhagynak a karrierjükkel, mert ha gyerekük születik, akkor szinte észrevétlenül csúszik a nőkhöz minden családi teendő.*

– Én is így látom. Míg a tanulmányaik idején még autonóm életpályát terveznek a nők, a munkavállalás és különösen a gyermekvállalás után rendkívül lecsökkennek a lehetőségek. Ebben az életszakaszban a nők olyan dilemmák és korlátok közé kerülnek a család és a munka összeegyeztetése terén, amelyekre nem készültek fel, és amikre sem az intézményi, sem a családi, sem a munkahelyi környezet nem ad jó válaszokat. A család-barát és flexibilis munkahely kultúrája még nem alakult ki. A nők csak nagyon kivételes esetekben tudnak előnyös megállapodást kötni a munkáltatójukkal, ami ahhoz vezet, hogy rengeteg nő válik elvesztegetett tehetséggé. Nyugat-Európában számos kutatás született már erről, és azt mutatják, hogy messzemenőig megtérül, ha egy cég támogatja a nők átmeneti részmunkaidős foglalkoztatását, vagy a kisgyerekek elhelyezését, annak érdekében, hogy a nőket megtartsák a munkahelyeken. Ez azért is fontos, mert szintén kutatások bizonyítják, hogy sikeresebbek, gazdaságilag jobban prosperálnak azok a cégek, ahol több nő van a vezetésben. Ennek eredménye, hogy a női kvótarendszer bevezetésének kérdése ma már az üzleti szektort is elérte. A kvóta persze ellentmondásos eszköz, idő kell ahhoz, hogy működésbe lépjen, de például Franciaországban vagy Spanyolországban az utóbbi évekre mutatkozott meg, hogy milyen kézzelfogható előnyökkel jár, holott hallatlan viták előzték meg a bevezetését. De ez a példa is mutatja, hogy ha a kezdeti nehézségeken túl le-

het lépni, akkor a kritikus tömeg már tud eredményesen működni.

– *Nálunk éppen ezzel ellentétes a folyamat. A szomszédos volt szocialista országokban is jelentős erőfeszítéseket tesznek azért, hogy több nő legyen a vezetésben, a politikai elitben. Magyarországon ezek a kezdeményezések rendre kudarcba fulladnak. Itthon még nem ismerték fel azt az összefüggést, hogy nem kizárólag a politikai korrektség szempontjából szükséges a nők számának növelése a közélet különböző posztjain, hanem azért, mert ennek komoly gazdasági és társadalmi előnyei is vannak?*

– Előbb-utóbb tarthatatlanná fog válni a hazai gyakorlat. Franciaországban már a konzervatív pártok sem engedhetik meg maguknak, hogy ne szerepeljenek nők a döntéshozók sorai között érdemi számban. Nicolas Sarkozy kormányában nagyszerű nőket sorakoztatott fel, és jelentős előrelépés van a régióban is, például Lengyelországban is.

– *Itthon viszont a kormányban nincs is nő, és egyéb posztokon is alig.*

– Magyarországon a kormányzati szerveknél, az önkormányzatoknál, az akadémiai körökben és a vállalati szektorban is ott tolonganak a tehetséges nők a középvezetői szinteken. Egy kis bátorítás és lehetőségek kellenek ahhoz, hogy ezek a nők láthatóvá váljanak a legfelsőbb szinteken. A társadalom ebbe az irányba mozog, ez nemzetközi trend, nem lehet neki ellenállni.

– *Egykori párttársként hogyan éli meg, hogy mi lett azokkal az emberekkel, célokkal, ideológiákkal, amikben húsz évvel ezelőtt hittetek?*

– Ez ma már egy másik párt. A Fideszt nem tartom sem tehetséges, sem innovatív pártnak, és nem látom, hogy jobban tudna kormányozni, mint a korábbi politikai garnitúrák. Sajnálatosnak és aggasztónak tartom, ahogy a Fidesz kihátrált a rendszerváltás mögül.

– *Ebben a közegben lehet szerepe a női politikusoknak? Milyennek látja a mai politikusnőket?*

– A Fidesz nagyon hierarchikus szervezet, ahol a nőknek kevés pálya nyílik. Önállóan gondolkodó, erőteljes női figurákat nem látok a Fideszben.

– *Más pártokban?*

– Az MSZP-ben a korábbi női kezdeményezések teljesen eltűntek a párt túléléséért való küzdelemben. Az LMP viszont foglalkozik nőkkel, belső kvótát is bevezettek, ami nagyon előremutató. Az egész ellenzékre igaz ugyanakkor, hogy a Fidesszel szemben gyakorlatilag csak reflexív magatartást tudnak mutatni, az értéktézelt politikai koncepciók, amelyek például a női témákban szükségesek lennének, hiányoznak.

– *Magyarország eljut valaha oda, hogy 25 százalék legyen a női parlamenti képviselők aránya?*

A női döntéshozók arányának növekedése az emancipációs nyomással fog teret nyerni nálunk is. Ahogy változik a közgondolkodás, és a politikusok úgy vélik, hogy több nővel jobb eredményt fognak elérni, felfuttatnak majd sikeres nőpolitikusokat, és az meg fogja változtatni a politizálás természetét. De úgy tűnik, ez ma még a jövő zenéje.

Ungár Klára

*(Az interjú 2005 novemberében
és 2011 márciusában készült)*

Politikusként mindig gazdasági kérdésekkel foglalkozott, sokáig tudatosan kerülte a nőknek szánt sztereotíp területeket, és elutasította a nőkkel szembeni pozitív diszkriminációt. Ma már másképp gondolja, s pártjában, a Szabad Emberek Magyarországért párt programjában markánsan megjelenik a női esélyegyenlőség.

– Alig túl a harmincon, kutatóként mi vezette a politika felé?

– Már az egyetemen érzékeltem, hogy a szocialista gazdasági rendszer nem működik. Persze tudtam, hogy elképesztőek a társadalmi különbségek, és szó sincs demokráciáról, a sorrendben mégis a gazdaság állt az első helyen. Ez nyilván abból fakadt, hogy reformközgazdászok tanítványa voltam. Bauer Tamás szakszeminárium-vezetőm, Tardos Márton az egyik kedvenc tanárom volt, Antal Lacit imádtam.

Nagyon jó időszakban voltam diák. A közgázra járni akkor azt jelentette, hogy az ember olvasott pszichológiát is, szociológiát is, áthallgattunk a bölcsészkarra. Később a Kopint-Datorgban dolgoztam, ott is nagyon sokat tanultam. A húszas éveim elején tehát csupa olyan felnőttel voltam körülvéve, akik erős reformvonalat képviseltek, és nagyon olvasottak voltak. Rengeteg szamizdat irodalmat kaptam, de a bátyám és a volt férjem is efelé terelgettek.

– A politikai szerepvállalás tehát tudatos döntés volt?

– Így van. Illetve, nem az volt tudatos, hogy politikus leszek, hanem az, hogy csatlakozni fogok ahhoz a szövetséghez, amit én a leginkább hitelesnek tartok, és amelyik a legkomolyabb garanciát nyújtja arra, hogy ténylegesen létrejön egy magántulajdonon alapuló piacgazdaság és többpárti demokrácia. Amikor fölbukkantak a politikai mozgalmak, pártok, evidens választás lett volna az SZDSZ, mivel a baráti körömhöz, a kulturális környezetemhez ők álltak a legközelebb. Mégsem tetszett. A Hálózat (Szabad Kezdeményezések Hálózata, az SZDSZ elődszervezete) deklarációja 1988-ban ugyanis azzal az ambícióval íródott, hogy minden ellenzékit összegyűrjön. Nekem pedig az volt az elképzelésem, hogy ha tényleg többpártrendszert akarunk, akkor ne fogjanak mindenkit össze. A Fidesz első nyilatkozatával viszont teljesen egyetértettem. Amit a magántulajdonról, a jogállamiságról és a demokráciáról írtak, tökéletes volt számomra, így gondolkodás nélkül döntöttem a Fidesz mellett.

– *Egyedül lépett be, vagy másokkal?*

– Hú, ez nehéz. A baráti körömből elég sokan az SZDSZ-hez csatlakoztak, sőt sokan mind a két szervezetbe beléptek. Többször is kértem Hegedúst, hogy hozzon nekem belépési nyilatkozatot a Fideszhez. Ez mindig elmaradt, végül egyedül mentem a Jurtába, és be is léptem. Ezután nagyon hamar létrejött az Eper utca 56-os csoport, többek között Bozókival Hegedüssel, Körösényi Andrással, Vágvölgyivel. Sok nő is csatlakozott a csoporthoz, például Cziike Bernadett, Vajda Júlia, Gém Erzsébet, de többségük elég hamar kiszállt a politikából. Hegedús annyiban vezetett, hogy a politikában nagyon járatlan voltam, és sokat okosított rajtam. Később pedig Bozóki vetette fel, hogy nem akarnék-e képviselőként elindulni.

– *Hogyan reagált erre?*

– Magamtól valószínűleg nem jutott volna eszembe, de tetszett. Volt egy elképzelésem arról, hogy mi is ez, és volt némi remény, hogy a Fidesz eléri az ötszázalékos küszöböt. Ezt nem vettük teljesen komolyan, de készült a jelöltlista.

– *A képviselőjelöltek kiválasztásában volt valami szerepe a férfi-női egyensúlynak?*

– Nem. Szigorúan szakmai volt, illetve a személyes ambíció játszott szerepet. '88–90 között az egyenjogúsági kérdések föl sem merült, még párszempontból sem.

– *A fideszes fiúk támogattak, segítették nőként, politikusként?*

– Abszolút. Nagyon hamar kiderült, hogy Orbán és Fodor is támogat mint képviselőjelöltet. Később ugyanez történt a főpolgármester-jelöltség esetében is. Akkor egy elég heves, kiabálós vita kerekedett, mert amikor Orbán azt javasolta, hogy én legyek a jelölt, én azt válaszoltam, hogy egy elvált, zsidó nőt indítani maga a bukta. Fodor pedig minden rosszindulat nélkül azt mondta, hogy egy nőnek sokkal kisebb az esélye. De mivel az MDF Barsy-nét indította, ez már nem volt érdekes. Sőt, neki ott volt az életkora, a tapasztalata, a szakmai felkészültsége, de mégis, sok szempontból, nálam volt a helyzeti előny.

– *Akik '90 körül kezdtek politizálni, kevesen voltak politikailag képzettek. Kitől lehetett ellesni, eltanulni a politika játékszabályait?*

– Nagyon komoly norma volt a Fideszben, hogy nem lehet fölkészületlenül elmenni soha, sehova. Úgy nem lehetett egy költségvetési vitában részt venni, hogy az ember ne tudta volna fejből a számokat. Egyszer fordult elő velem, hogy egy zárszámadásnak elnéztük a dátumát, és hétvégén derült ki, hogy erről hétfőn beszélni kell. Igazi blattolás volt. De ez volt az egyetlen. Később sem fordult elő soha, hogy úgy mentem volna el, hogy nem olvasom el

az előterjesztést, nem nézem meg a számokat. Ezt alapvető politikusi hozzáállásnak tartom. Emellett nagyon sokat olvastam, és persze nagyon sokat tanultunk egymástól. Például Orbántól, amíg liberális politikus volt, sokat lehetett tanulni.

– *Volt olyan politikus, ad abszurdum politikusnő, aki mintául szolgált?*

– Nem emlékszem rá, hogy bármelyik európai vagy amerikai politikusról azt éreztem volna, hogy minta. Biztos, hogy voltak olyan irodalmi élményeim, a 20. század elejéről, Vas Istvántól Kassáig, vagy Lesznai Anna *Kezdetben volt a kert* című könyve, ami adott valamiféle irányultságot, hogy miként lehet Magyarországon progresszív politikusként működni. De persze van a politikának egy más vetülete is, a megszólítás, a megjelenés, vagy az a mód, ahogy a választókhoz kell szólni. Ezt nem tanultuk, végtelen spontaneitás és természetesség volt bennünk. A főpolgármesteri kampány viszont már más volt. Profi kampánymenedzser állt mellettem, aki napokig magyarázta, hogy nem emeled a kezed a hajadhoz, nem gesztikulálsz. Annyira belém sulykolta, hogy amikor a főpolgármester-jelöltek vitáján fel akartam emelni a kezem, visszatettem. Rájöttem, hogy a testbeszédnek tényleg van jelentősége.

– *Már parlamenti képviselőként érte bármiféle hátrány a politika köztudottan férfivilágában?*

– Nem, sőt éppen az ellenkezőleg. 1990-ben, már képviselőként sok külföldi újságíró keresett meg, és nagyon nehezen értettük meg egymást abból a szempontból, hogy ők kérdeztek a nők hátrányos helyzetéről. Én meg azt válaszoltam, hogy ez tévedés, nekem konkrétan előny a nőiségem és nem hátrány. Persze általánosságban is szó esett a nőket érintő diszkriminációról, de erre az

volt a válaszom, hogy az egész ország hátrányos helyzetű a rendszerváltás és a piacgazdaság szükségyszerűségei miatt.

– *Soha nem is érte hátrányos megkülönböztetés? A Parlamentben, a Városházán, vagy a költségvetési bizottságban, ami a politikai palettán kimondottan férfias területnek számít?*

– Soha. Tény, hogy én nagyon férfiasan is tudok viselkedni. Pontosan értem a férfinyelvet, a férfibeszédet, és nem vagyok hajlandó elfogadni azt a viszonyulást, amit a férfiak előszeretettel próbálnak alkalmazni a nőkkel szemben.

– *Volt rá példa?*

– Hogyne. Schamschula György a költségvetési bizottság harmadik ülésén azt mondta nekem, hogy Klárika. Erre én azt mondtam neki, hogy Gyurika, ezt nem fogja még egyszer nekem mondani, mert problémái lesznek. Hihetetlenül meglepődött.

– *A bizottságban megpróbálták háttérbe szorítani?*

– Alkatileg engem nagyon nehéz háttérbe szorítani. Ráadásul elég hamar felmértem, hogy tartalmi kérdésekben nem volt ott olyan sok szakember. Nem éreztem, hogy szakmailag gyengébb lennék bárkinél. Mondok egy másik példát. A bizottság alelnöke, Bethlen gróf azzal az attitűddel állt hozzám, hogy Németországból jöttem, én vagyok a kulturált Nyugat, nagyon tudom, hogy mit kell csinálni, és ez az itthon maradt kis magyar, ráadásul nő, hogy képzelem, hogy egyáltalán beleszólhat. Nagyon világosan tudtára adtam, hogy ez nem működik. Ráadásul nem sokkal később volt egy szakmai konfliktusunk, ahol három kérdésben mattot adtam neki. *A Csak a narancsban* elmondtam*, hogy a legkeményebb sérelem nőként az első ciklusban Kunczétól ért. Nagyon jóban voltunk, és neki

* Petőcz György: *Csak a narancs volt*, Irodalom Kft. 2001.

valószínűleg más emlékei vannak erről, de én elég pontosan emlékszem egy rossz mondatára.

– *A Fideszben is megtalálták ezek konfliktusok? A fiúkra is rá kellett szólni?*

– Nem, nem igazán. A Fideszes fiúknál a szexuális jellegű humorizálás sokkal visszafogottabb volt. Valószínű, hogy ez abból is fakadt, hogy nem a pesti, szabadabb szájú humorban nőttek föl. Tradicionális házasságban éltek, és egyértelműen a self-made-man/woman kategóriában gondolkodtak. A korai Fideszben a macsóságnak semmilyen megnyilvánulása nem volt. Mindehhez az is hozzátartozott, hogy én egy érett, gyerekkel bíró, elvált nő voltam. Az alapítók pedig többnyire nálam fiatalabbak voltak, így én vindikáltam magamnak az érett asszony jogosítványát, és ezzel mindent. Sőt, néha én voltam igazságtalan. Wachslér Tamásnak egyszer azt mondtam egy vitában, hogy na, Tomika, most elég. Akkor Viktor nagyon jó érzékkel azt mondta, hogy Tamás. Teljesen igaza volt. Lehetnek szakmai vitáink, de nem kisfiúzhatom le.

– *Később, az SZDSZ-ben hogyan alakult a férfi-nő viszony?*

– Már Fideszes koromban voltak kisebb-nagyobb problémák az SZDSZ-es férfiakkal. Néhányan közülük azt gondolták, hogy nekünk tegeződünk kell, kizárólag azon az alapon, hogy ellenzékben vagyunk. Kerekre nyílt szemmel néztem, hogy miért. Én döntöttem el, hogy kivel tegeződöm. A biztosítékot igazából az ütötte ki, amikor KISZ-táboros lendülettel a szocialisták is elkezdtek tegezni. Jó néhányukra kénytelen voltam rászólni. Suchman Tamás még évekkel később is panaszkodott, hogy ez rettenetes, hogy nem tegeződünk.

– *Fontosak azok a hagyományok, gesztusok, amelyek mint nőt megilletnek?*

– Szeretem, ha előre engednek. Ha egy férfival megyek, és egy csomagot viszek, elvárom, hogy megkérdezze, hogy vigye-e. Ezek a hagyományok vannak, és jó, hogy vannak. Engem így neveltek.

– *A politikai életben a férfiak tiszteletben tartották, tartják ezeket a hagyományokat, vagy inkább férfiasítják a nőket?*

– Vagy mi magunk férfiasítottuk magunkat. Mondok egy példát. Amikor először került a parlament elé az a kérdés, hogy NATO-gépek átrepülhetnek-e Magyarorszáig légerén, elképesztően sokáig tartott a szavazás. Dávid, a fiam nyolcéves volt, és már nagyon szerettem volna hazamenni. Egy ponton mondtam, hogy én elmegyek, de akkor még nem volt világos, hogy ki hogyan szavaz. Kővér Laci nagyon komolyan azt kérdezte tőlem, hogy ugye nem azért akarok hazamenni, mert galamb vagyok és a háborút ellenzem.

– *A női mivoltból azt feltételezte, hogy pacifista?*

– Igen. Tehát előjött, hogy milyen sztereotípiák kapcsolódnak a nőkhöz, de nagyon érintőlegesen. Sokkal inkább az volt a helyzet, hogy azok a nők, akik férfiszakmának nevezett szakmába csöppentek bele, maguk férfiasították magukat a munkabírásban, az életvitel alakításában...

– *A kommunikációban...*

– Így van, a kommunikációban, az érdekérvényesítésben. De nem teljesen, mert a kommunikációban én például nagyon keményen használtam a női trükköket és a női előjogokat. Ugyanakkor minden gízikézést csípőből utasítottam vissza, bárkitől jött. A férfiak viszonyulása szempontjából pedig az volt egy érdekes eset, amikor a *Hócipő* kilenc parlamenti képviselő képet betette a lapba, és az olvasóknak kellett szavazniuk, hogy ki a legszébb nő a Parlamentben. Én nyertem, Csehák lett a második. Nagyon felháborodtam azon, hogy rólam mint par-

lamenti képviselőről a megkérdezésem nélkül, a külsőm alapján bármilyen szavazás történjen. A *Nap-Kelte** meghívott bennünket, hogy erről beszéljünk, de én egyből azt éreztem, hogy ezt nem. A parlamentben elmondtam Cseháknak, hogy ez nekem nagyon nem tetszik, és ne menjünk el. Elképesztő szeretettel és melegséggel nézett rám. Az egyetértés és a köszönöm is benne volt, ahogy azt mondta: jó. Nem is mentünk be a televízióba, megmondtuk, hogy nincs szépségverseny, mi parlamenti képviselők vagyunk. Tehát minden olyan törekvést igyekeztem letörni, ami arra irányult, hogy nőként ítéljenek meg.

– *Volt más hasonló eset?*

– Egyszer szintén egy reggeli műsorban Juszt Lászlóval beszélgettünk városházi ügyekről. Egyszer csak azt mondja nekem: hogy van az, hogy a magánéletéről nem tudunk semmit. Ezt a kérdést férfinak soha nem tette föl egyetlen riporter sem. A mai napig sem.

– *Azt mondta, hogy soha nem találkozott hátrányos megkülönböztetéssel, de az eddigi példái alapján mégis voltak olyan esetek, amikor a férfiak valamilyen sztereotípiák alapján megpróbálták besorolni, vagy igyekeztek háttérbe szorítani.*

– Persze, beúsztak ezek a „hogyan kell a nővel bánni” című dolgok, de amikor arról beszélek, hogy férfiasítottam magam, akkor ezt arra is értem, hogy ezeket a női sztereotípiákat visszautasítottam. De tény, a politika világa nagyon sokszor férfi-szabályok szerint működött, amihez így vagy úgy alkalmazkodni kellett. Ennek ellenére keményen betartottam azt, hogy este hét után csak a gyerek létezett, és amíg el nem aludt, addig senkit nem hívtam vissza. Ha lehetett, szabaddá tettem a péntek délutánomat, évekig mentem érte edzésre, hogy együtt le-

* 1989 augusztusában indult közéleti magazin.

gyünk. Nem tudom, mennyire női-férfi kérdés ez, de az anyaság és az ezzel járó életritmus nem volt respektálva. Nekem kellett levernem azokat a cövekeket, amikből nem engedtem. Ugyanakkor nem voltam hajlandó az anyaságot vagy a nőiséget arra használni, hogy ez kisebb terhelést jelentsen, vagy teljesítményben kevesebbet nyújtsak.

– *Jó politika az, hogy a női politikusok önmagukat férfiasítják?*

– Nekem nem esett nehezemre. A társadalmi sztereotípiák alapján nagyon nő és férfi is vagyok. Valószínűleg nagy szerepe van ebben annak, hogy bátyám van, aki mellett már nagyon hamar én is focizni akartam, 12 éves koromig verekedtem is, de csak fiúkkal. Ugyanakkor egy percre nem fordult meg a fejemben, hogy ne legyen gyerekem. Tehát nőnek vagyok szocializálva, de nem fogadtam el, hogy ne tehessek „fiús” dolgokat.

– *Tágabb értelemben, a politikusnőket tekintve is jó módszer az, ha alkalmazkodnak a férfiak játékszabályaihoz?*

– Nem állítom, hogy ez minden esetben így van. Ami a tartalmi kérdéseket illeti, sokan maradtak a nőknek kiutalt témáknál. Viselkedésmódban sem mindenki olyan, mint én. Mondok erre is egy példát. Egy frakcióülésen az egyik nőtárs valamin megsértődött, és kirohant. Szerintem joggal sértődött meg, de ezt a kirohanást én soha nem tettem volna meg. Nem tudom, hogy az én reagálásom férfias vagy nőies lett volna, inkább más. Ez nem nemi kérdés, hanem inkább kulturális norma, hogy milyen viselkedést várunk el egymástól. Tehát nem is biztos, hogy jó az a megfogalmazás, hogy férfiasítottuk magunkat, inkább úgy mondanám most, hogy a társadalmi szerepeket másképp rajzoljuk. Nem a férfiakhoz, hanem a politikához igazodott a viselkedésmód.

– *A Fideszben vagy később az SZDSZ-ben törekedett valamilyen női platform létrehozására? Téma volt-e egyáltalán a női*

szerepek változása, egyenjogúság, a nők mint társadalmi csoport problémái?

– Haladjunk visszafelé! Jó néhány évvel ezelőtt pár genderügyre érzékeny csajjal alapítottuk meg az Anyahajó Kulturális Egyesületet. Arra alakult, hogy a *Magyar Narancs* mellékleteként adja ki a *Tűsarok* magazint. Ez jelentős változás volt az életemben, hogy ennek a szükségességét nem csak elfogadtam, hanem szorgalmaztam is. Korábban sem a Fideszben, sem az SZDSZ-ben nem vettem részt a „mi nők” típusú szervezkedésekben.

– *Mégis, úgy tudom, hogy 1989-ben létrejött az Esélyegyenlőség Társaság, azzal a céllal, hogy elősegítse az értelmiségi és vállalkozó nők esélyegyenlőségét. A társaságot bemutató televíziós beszélgetésen ott volt.*

– Életem első politikai szereplése volt, de nem voltam tagja a társaságnak. Azért mentem én, mert a diplomamunkámat a kelet-közép-európai női foglalkoztatásról írtam, és végigolvastam a nyolcvanas évek elején magyarul megjelent összes szociológiai, gazdasági témájú könyvet, beleértve a nőmozgalomról szóló irodalmat is. Vagyis felkészült voltam. A beszélgetésen többen kardoskodtak a női esélyegyenlőség megteremtése mellett, amit én akkor nagyon erőteljesen elutasítottam. Azt képviseltem, hogy megálljuk a helyünket, és nincs szükség semmiféle pozitív diszkriminációra. Annak ellenére gondoltam ezt, hogy magam is megéltem, hogy ha enni akartam adni a gyerekeknak, akkor dolgoznom kellett. Sajnáltam, hogy csak másfél évig lehettem otthon velem, mert az életemben ez egy nagyon békés időszak volt.

– *Tehát érzékelté a problémákat, de úgy gondolta, hogy a gazdasági változások önmaguktól megoldják ezeket a gondokat?*

– Így van. Egyrészt nem ezt tartottam a fő problémának, és tényleg azt hittem, hogy ez a fajta diszkrimináció önmagától megoldódik.

– *Mitől változott meg a hozzáállása?*

– Szembesültem azzal, hogy naivitás volt azt hinnem, hogy egyenlőek az esélyek.

– *Volt valami konkrét kiváltó ok?*

– Ezen már sokat töprengtem, hiszen magammal kapcsolatban most is azt állítom, hogy semmilyen hátránnyal nem volt abból, hogy nő vagyok. Talán azt lehet mondani, hogy magamhoz engedtem ezeket az emberi jogi kérdéseket, amit felerősített a Fidesz 1998 és 2002 közötti tevékenysége. Azt hirdették, hogy a nők maradjanak otthon, és szüljenek sok gyereket. Ez eddig rendben van, de csak addig működhet, amíg ezt a nők is így akarják. De ha már kötelezővé válik, vagy ha normaként kezd működni, és aki nem ezt teszi, annak szégyellni kell magát, azt már nem tartottam elfogadhatónak.

– *Korábban is voltak jelei az emberi jogi kérdések háttérbe szorulásának? Ez is szerepet játszott a Fideszből való kilépésnek? Hogyan zajlott?*

– A Fideszből való kilépésem oka alapvetően a székházbotrány volt, vagyis a székház eladásból származó bevétel magánvagyonná konvertálása és az ezzel járó hatalom centralizációja. Tettünk ugyan halvány kísérletet arra, hogy a párt dolgaiba beleszólhassunk, de miután Orbánék minden pozícióba a hozzájuk teljesen hű embereket szavaztatták meg, kiléptünk, sokan. Fodorral, Molnár Péterrel a parlamenti mandátumunkat is visszaadtuk. Mindez 1993 végén történt. Akkor a Fidesz még inkább liberális párt volt, tagságát és szavazóbázisát tekintve. Utána próbáltak teljes erővel konzervatívnak látszódni, amit az 1994-es választási eredményeik alapján nyugodtan nevezhetünk kudarcnak. A szavazók nem hitték el fél év alatt, hogy kicserélték az ideológiájukat. De 2000-re más lett a helyzet.

Tehát egyértelmű, hogy a Fidesz tevékenységének hatására kezdtem el komolyan venni az emberi jogi kér-

déseket. Az első konkrét politikai lépésem ezen a területen 2001-ben az *Élet és Irodalom*ban megjelent cikkem volt, Dávid Ibolya nyilatkozatára* tettem fel azt a kérdést, hogy ki is járhat emelt fővel. Akkor felsoroltam minden olyan társadalmi csoportot, akiket szerintem sértett a kijelentése. Később, amikor felkértek, hogy vegyek részt az Anyahajó létrehozásában, gondolkodás nélkül mondtam igent. 2003-ban pedig, amikor az SZDSZ-ben is felvetődött a kvóta bevezetésének gondolata, én megszavaztam volna.

Az SZDSZ következetesen képviselte az emberi jogi és az esélyegyenlőségi kérdéseket. Példásak voltak a cigány gyerekek felzárkóztatására tett kísérletek, a diszkriminációellenes intézkedések. A női jogok kérdésében azonban megakadt a tagság.

– *A kvóta kérdése meg is bukott.*

– A férfiakban borzalmas volt az ellenállás. Amikor az előterjesztést tárgyaltuk, láttam azt a makacs ellenállást, a földre szegezett férfitekinteteket, hogy nem akarom. A női politizálásra még ma is hat az a népfrontos időből maradt szemlélet, hogy a nők szociálisan érzékenyebbek, és ez predesztinálja őket arra, hogy ma is a legtöbb női politikus a szociális ügyek területén dolgozik. Szükségesek olyan nők, akik belülről feszegetik a korlátokat.

* Tarlós István III. kerületi polgármester 2001-ben olyan szerződést íratott alá a Sziget Fesztivál szervezőivel, amelyben megtiltották volna a melegek által szervezett programokat. Jogvédő szervezetek hivatali visszaélés miatt beperelték Tarlóst. Dávid Ibolya, akkori igazságügy-miniszter megvédte Tarlóst, szerinte a polgármester nem lépte túl a hatáskörét. A miniszter úgy vélte, hogy a keresztyén erkölcsiség alkalmas a homoszexuális és leszbikus hajlamú emberekkel való egészséges társadalmi viszony kialakítására, de az érintettek részéről is szükséges, hogy viselkedésük kellő toleranciával és visszafogottsággal párosuljon.

– *Hogyan látja az egykori Fideszt?*

– Folyamatos volt a csalódásom. 1998-ban, amikor a Fidesz nyert a választásokon, azt gondoltam, hogy vissza lehet térni a liberális gondolatokhoz, és lehet lassan, okosan kormányozni. Ez sajnos hamar elmúlt, de 2010-ben megint volt egy naiv gondolatom arról, hogy ilyen jelentős többséggel lehet elegánsan, megfontoltan kormányozni, minden szavazóbázist megtartva, elmagyarázva, hogy mit miért kell megtenni. De megint gyorsan, sőt túl gyorsan derült ki, hogy épp az ellenkezője zajlik: erőből, durva lépésekkel, agresszív kommunikációval, a saját szavazóikat semmibe véve, színvonalatlanul kormányoz a Fidesz. Visszanézve, a 90-es évek elején úriemberek társalogtak, és kulturáltan vitatkoztak ahhoz képest, ami a későbbiekben zajlott. Visszasírnánk Antall József hosszú, kimerítő, tanulmányos történelemóráit a maga eleganciájával, kimértségével, finomságával.

Most úgy látom, hogy a rendszerváltás eufóriája után nagyon hamar megindult a politika erodálódása, 2006-tól pedig látványosan eldurvult. Egyrészt az akkori őszi események miatt, ami az őszi beszéddel indult, majd azok a demonstrációk, tüntetések, amik korábban egyáltalán nem voltak. Új volt az is, hogy naponta lehetett hallani, hogy a kormány hazudik, amit nehéz is lett volna visszautasítani, hiszen Gyurcsány Ferenc maga vallotta ezt be. A durvaság folyamatosan nőtt, s mára szó szerint életveszélyessé vált azzal, hogy a rasszizmus szinte korlátlanul terjedhet. Ezt a szocialisták sem kezelték, ezért ennek is következménye, hogy a Jobbik felnőhetett, hogy embereket gyilkoltak meg, hogy egyenruhások katonai alakulatként vonulhatnak falvakban, hogy cigányellenes rigmusokat skandálhatnak, hogy félelemben, rettegésben tarthatnak embereket, alapvetően büntetlenül. Ez rettenetes, életveszélyes, és a Fidesz-kormány semmit nem tesz ellene.

– *Ezért vállalt újra politikai szerepet, hiszen pártja, a SZEMA programjának alaptézise a cigányság esélynövelése?*

– Egyrésztől mindenképp, mert rémületesnek láttam, ami történik, mert hittem abban, hogy össze lehet gyűjteni olyan embereket, akik hozzám hasonlóan úgy látják, hogy a rasszizmust el kell ítélni, és olyan országot akarnak, ahol ezt meg is lehet valósítani. A másik oka a SZEMA életre hívásának 2009 végén, hogy hittem, és még mindig hiszem, hogy szükség van új liberális pártra Magyarországon.

De volt egy harmadik ok is, amit személyes vágynak vagy ambíciónak lehet nevezni, hogy amit az ember sokáig csinált és szeretett, attól vagy el tud szakadni, vagy nem. Nekem szembe kellett néznem azzal, hogy valójában soha nem szakadtam el a politikától, és ezt szerettem művelni.

– *Ma lenne parlamenti képviselő?*

– Nem nagyon. A kétharmados Fidesz-többség mellett kötelezően el kellene mondani, hogy miről mit gondolunk, de pont annyi hatása lenne, mintha valaki nem a parlamentben mondja el. Nincs hatása az ellenzéknek, ami azért is nehezzé teszi a politizálást, mert Fidesz az 1989–90-ben alapvetőnek szánt eszméket rúgja fel: a jogbiztonságot, a sajtószabadságot, a fékek és egyensúlyok rendszerét, a tulajdonhoz való jogot, a szerződések szent-ségét. Ez végtelen szomorúságot, olykor dühöt vált ki, illetve azt az igényt, hogy kezdjünk mindent előlről.

– *Vissza lehet térni a rendszerváltó évekhez?*

– Visszatérni nyilván nem lehet, de a jogállamot vissza lehet majd építeni. Egyszer. Talán már 2014-ben. A Fidesz népszerűsége láthatóan csökken, és ez a trend folytatódik majd a továbbiakban is, és lesz hatása, ahogy sok emberre már hatott az Alkotmánybíróság jogkörének csökkentése, a médiatörvény vagy a magán-nyugdíjpénztári vagyon államosítása. Nagy kérdés, hogy csak Fideszes

módszerekkel lehet majd véghezvinni a helyreállítást. Ahhoz azonban, hogy le is lehessen váltani, szükség van egy olyan koalícióra, ami a demokratikus erőket tömöríti. Ez még várat magára, többek között azért, mert a mai parlamenti ellenzék demokratikus pártjai jóformán már saját magukkal sem állnak szóba.

– Milyennek látja a mai politikusnőket ebben a közegben? Feszegeti bárki a korlátokat?

– Nehéz erre mit mondani, mert a politikában tevékenykedő nők gyakorlatilag nem látszanak. Az a néhány fideszes nő, akinek osztanak valamilyen szerepet, és a nyilvánosság előtt megjelenik, nem tesz jót a női politikusi képnek, nem teszi vonzóvá senki számára, hogy női politikust válasszon, vagy nőként a politikusi pályát válassza. Politikai és szakmai értelemben is felkészületlenek, fenyegetőek, miközben semmiféle önállóságot, egyediséget nem mutatnak. Az MSZP-ben a frakció szűkülésével hátrébb szorultak a női képviselők, és bár korábban voltak lépéseik a női politikusok érdekében, ennek ma nyoma sincs – nyilván nem ez a fő témájuk manapság. Ami pedig az LMP-t illeti, érdekes, hogy a választási kampányban voltak női jelöltek a plakátjaikon és a választási műsorokban is, de most szinte semmi nem látszik belőlük. A mai parlamenti képviselőnők sokkal szűkebb keretek között működhetnek, mint tettük mi, akkor is, ha számszerűen alig voltunk többen. A rendszerváltás utáni kormányokban több pozícióban, változatosabb szerepekben tudtak megjelenni a nők. Ma rosszabb a helyzetük, és ez egyelőre így is marad. Egy olyan kormánnyal, amelyik leplezetlenül hirdeti, hogy a nők helye csak a gyerekszoba és a konyha lehet, és egy-két hiteltelen politikusnővel, akik úgy állítják be saját magukat, hogy ők a kivételek, akik a politika közelébe kerülhettek, de ez a nők zömének nem jár, sőt nem is való, nem várható javulás.

– *Kitágítva ezt a helyzetet: a politikában végbemenő beszűkülés leképezi a társadalmat, vagyis a nők társadalmi helyzete, esélyegyenlősége is ebbe az irányba halad?*

– Az esélyegyenlőség minden szempontból romlott. Életveszélyessé vált a romák helyzete, nőtt az intolerancia a homoszexuálisok iránt, és nőtt az elutasítás a különböző vallásokkal szemben. Durva és döbbenetes, ami zajlik. A nők esélyegyenlősége, illetve egyéni szerepeik a politikától függetlenül változnak – szerencsére. Úgy látom, hogy egyre több nőben természetes öntudat, hogy sem a munkaerőpiacon, sem otthon nem kell alárendelt szerepbe kerülniük.

– *Holott a kormány éppen ezt és a tradicionális női szerepek visszaállítását igyekszik erősíteni.*

– Ez így van, de sokkal erősebb a családi minta szerepe és a társadalom önfejlődése. Igaz, a Fidesz próbálkozik a hagyományos szerepeket megmerevíteni, és kizárólag gyerekszülésre buzdítani a nőket, de minden család és minden nő maga dönt, hogy hány gyereket tud és akar nevelni, iskoláztatni. A politika azt befolyásolhatná, hogy megvalósuljon az egyenlő munkáért egyenlő bér elve, hogy a nők ne kerüljenek hátrányos helyzetbe a munkaerőpiacon, hogy törvényt hozzon a családon belüli erőszakról, vagy hogy különböző eszközökkel és oktatással csökkentse a nőkkel szemben élő sztereotípiák és előítéletek. A kormány persze nem ezt teszi, hanem a harmincas évek avítt elvei alapján megpróbálja beszűkíteni az emberek lehetőségeit, hogy kivel élhessenek együtt és milyen formában, megpróbálja a nőket egyetlen életforma, az anyaság féle terelni. Ez pedig zsákutca, mert a magánéletben működik a liberalizmus, a szabadság. Az emberek szabadon választanak és döntenek arról, hogy mikor, kivel és milyen formában akarnak együtt élni, és nagyon nem szeretik, ha ebbe kívülről megpróbálnak beavatkozni.

– Mit gondol azokról a civil szervezetekről, amelyek a női politikusok számának növeléséért lépnek fel?

– Ha jól látom, ezek a korábbi, Magyar Bálint-féle kezdeményezés* civil változatai. Ezzel kapcsolatban úgy érzem, ha Bálinték akkor nem 50, hanem 30 vagy 25 százalékkal próbálkoztak volna, akkor a Parlament azt elfogadta volna. Most a politika részéről persze semmiféle hasonló kezdeményezés nincs, ezért örülök, hogy vannak olyan civil erők, amelyek átveszik ezt a szerepet.

* 2007-ben Magyar Bálint és párttársa, Sándor Klára törvényjavaslatot nyújtott be arról, hogy a parlamenti választási listákon minden második jelölt nő legyen. A javaslatot 2007 októberében a Parlament leszavazta.

Névjegyzék

- Antall József, tanár, muzeológus. 1990-ben, a rendszerváltás utáni első szabadon választott kormány miniszterelnöke. A Magyar Országos Levéltárban, majd a Pedagógiai Tudományos Intézetben dolgozott. 1955-től az Eötvös József Gimnázium tanára. 1956. október 23-án diákjaival részt vesz a tüntetéseken. 1957-ben a Toldy Ferenc Gimnázium tanára lett, 1957. október 23-án néma tüntetést tartanak a forradalom emlékére. 1959-ben politikai magatartása miatt eltiltják a pedagógusi pályától. Ezt követően két évig könyvtáros, 1964-től az akkor megnyíló Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyv- és Levéltár tudományos kutatója, majd igazgatóhelyettese. 1974-ben megbízott főigazgató, 1984-ben főigazgatója lett az Orvostörténeti Múzeumnak. 1988 elején kapcsolódik be az ellenzéki mozgalmába, megalakítja – többek között Göncz Árpáddal – az Emberi Jogok Magyar Ligája Párizsi Szervezetének Budapesti Tagozatát. Csoóri Sándor hívására részt vesz a Magyar Demokrata Fórum előadásain, 1988 szeptemberében jelen van a szervezet hivatalos megalakulásánál, és megfigyelőként részt vesz az ideiglenes elnökség munkájában. 1989-től az Ellenzéki Kerekasztal alkotmánymódosítást előkészítő bizottságában dolgozott. 1989. október 21-én az MDF elnökévé választották. Az MDF választási győzelme révén az Országgyűlés 1990. május 23-án választotta meg miniszterelnöknek. Koalíciót kötött az FKGP-vel és a

KDNP-vel, majd az ország kormányozhatósága érdekében paktumot kötött az SZDSZ-szel. Kormányára végrehajtotta az átalakulást elősegítő törvényeket. 1993. december 12-én hunyt el.

- Áder János, jogász. 1985-től 1990-ig az MTA Szociológiai Kutatóintézetben dolgozott tudományos munkatársként. 1988-ban a Fidesz alapító tagja, 1989-ben az Ellenzéki és a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások résztvevője. 1990 óta a Fidesz parlamenti képviselője, több ízben is a párt ügyvezető alelnöke. 1997-ben az Országgyűlés egyik alelnöke, majd 1998-tól elnöke. A 2009-es európai parlamenti választáson mandátumot szerzett, azóta az Európai Parlamentben politizál. Schmitt Pál lemondása után 2012-ben köztársasági elnökké választották.
- Antal László, közgazdász 1967-től a *Pénzügyi Szemle* szerkesztője, majd miniszteri tanácsos. 1977-től a Pénzügykutató Intézet munkatársa, majd igazgatóhelyettese. 1989-ben pénzügyminiszter-helyettes. A rendszerváltás reformközgazdászainak egyike, közreműködött a *Fordulat és reform* tanulmány elkészítésében. A rendszerváltás idején az Új Márciusi Front egyik alapítója. Az 1994-es, 1998-as és 2006-os parlamenti választásokon az SZDSZ országos listáján szerepelt. 2008. szeptember 26-án hunyt el.
- Balla Éva, gyermekorvos. Az 1985. június 8-i választásokon Budapest 46. számú egyéni választókerületében jutott mandátumhoz. 1989-ben az első képviselő volt, aki belépett a Szabad Demokraták Szövetségébe.
- Balsai István, jogász. 1988. szeptemberben lépett be az MDF-be. 1989-ben a háromoldalú politikai egyeztető tárgyalásokon az MDF-delegáció tagja. 1990–2004 között az MDF országgyűlési képviselője, 1990–1994-ig igazságügy-miniszter, 2000–2001-ben a párt alelnöke. 2004-ben kizárták az MDF parlamenti frakciójából, majd 2005-ben a pártból is. A Fideszbe lép át, s a párt listájáról kerül a Parlamentbe a 2006-os, majd a 2010-es választáson. 2011-től az Alkotmánybíróság tagja.
- Barsyné Pataki Etelka, mérnök. A rendszerváltást követően az MDF tagja, 1990-ben főpolgármester-jelölt, majd

közgyűlési képviselő. 1994–1998 között országgyűlési képviselő, majd a párt kettészakadása után az MDNP tagja. 2000 és 2003 között Magyarország ausztriai nagykövete, 2004-től Fidesz EP-képviselője.

- Bauer Tamás, közgazdász. 1966-ban lépett be a Magyar Szocialista Munkáspártba, de 1974-ben kizárták, mert a művi terhelességmegszakítások engedélyezésének megszigorítása ellen tiltakozott. Később a demokratikus ellenzék egyik vezetője, a *Beszélő* című ellenzéki szamizdat szerzője. 1988-ban az Új Márciusi Front egyik kezdeményezője, a Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd a Szabad Demokraták Szövetsége egyik alapítója, 1994 és 2006 között a párt országgyűlési képviselője, illetve a párt vezetőségének tagja. 2007-ben kilépett a pártból. 2011-ben belépett a Demokratikus Koalícióba.
- Beke Kata, író, tanár. 1988-ban a Pedagógusok Demokratikus Szakszervezetének alapító tagja, ugyanebben az évben belépett az MDF-be, ő szerkesztette a párt oktatási programját. 1990-től országgyűlési képviselő, szeptembertől a Művelődési és Köznevelési Minisztérium politikai államtitkára volt 1991 januárjáig, de mivel oktatási elképzeléseit nem tudta megvalósítani, lemondott, és kilépett az MDF-ből. Megalakulásától feloszlásáig tagja volt a Nemzeti Demokrata Szövetségnek. 1990–1992 között az *Új Katedra* főszerkesztője volt. 1994-ig független országgyűlési képviselőként politizált, majd visszavonult. 2009. december 3-án hunyt el.
- Békesi László, közgazdász. 1975-től Budapest Főváros Tanácsának közgazdasági elnökhelyettese. 1981-től az MSZMP Budapesti Bizottsága gazdaságpolitikai titkára, majd az MSZMP KB közgazdasági munkaközösségének tagja. 1985 pénzügyminiszter-helyettes, 1989–1990 között pénzügyminiszter. 1989-ben az MSZP alapító tagja, 1990-től országgyűlési képviselője, 1994-től 1995. januárig pénzügyminiszter. 1998-ban kilépett az MSZP-ből.
- Béki Gabriella, szociológus. A demokratikus ellenzék tagja, a Rakpart Klub és több ellenzéki tüntetés szervezője. 1988-ban egyik aláírója a Szabad Kezdeményezések Háló-

zata alapítólevelének, majd alapító tagja az SZDSZ-nek. Négy évig a párt szervezőtitkára, az Országos Tanács tagja. 1990. decemberben az SZDSZ országos ügyvivőjének választották, tisztségben többször is megerősítették. 1992-től az SZDSZ-en belül a szociálliberális platform tagja, 1996-tól a szociálpolitikai tagozat vezetője. 1998-tól 2003-ig az OT elnöke, majd ügyvivő. Több szociális témájú törvénytervezet kidolgozója.

- Bence György, filozófus. 1968-ban politikai okokból el távolították az MTA Filozófiai Intézetéből, majd 1972-ben foglalkoztatási és publikációs tilalom alá került, így a rendszerváltásig szerkesztőként és szabadfoglalkozású fordítóként dolgozott, közben amerikai egyetemeken tartott előadásokat. 1977-ben Kis Jánossal kezdeményezte a Charta '77 melletti szolidaritási nyilatkozatot. 1990-től egyetemi tanár. 1989-es alapításától 1995-ig a *BUKSZ* szerkesztőbizottságának tagja, majd társelnöke, később elnöke. 1992-ben Veér Andrással közösen megalapítja a Láthatatlan Kollegiumot, amely 2003-ig működött. 2005-ben megalapította a *Metazín* című internetes szemlét, melynek haláláig főszerkesztője volt. 2006. október 28-án hunyt el. 2007-ben posztumusz Szent-Györgyi Albert-díjjal tüntették ki.
- Benjámin Judit, tanár, könyvtáros. Az 1985. június 8-án megrendezett országgyűlési választásokon Budapest 21. számú egyéni választókerületében képviselői mandátumot szerzett. 1989-től az Országgyűlés független képviselőcsoportjának alelnöke. A Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete, és az Új Márciusi Front választmányának tagja, ez utóbbinak titkára is volt.
- Bethlen István, MDF-es képviselő, 1990–1994.
- Bihari Mihály, jogász, politológus, tanszékvezető egyetemi tanár, a magyar politológiaoktatás egyik megszervezője, a politikai rendszerek kutatója. 1994–1998 között az MSZP parlamenti képviselője, 1999 júliusától az Alkotmánybíróság tagja, 2005 és 2008 között elnöke, majd 2010 óta ismét tagja.
- Bod Péter Ákos, közgazdász. 1989-ben részt vett az MDF gazdasági programjának kialakításában, és képviselte a

pártot a Nemzeti Kerekasztal munkájában. 1990-ben országgyűlési képviselő, majd 1991 decemberéig ipari és kereskedelmi miniszter. Ezt követően az MNB elnöke, posztjáról 1994-ben a szocialista kormány megalakulása után lemondott. 1995 és 1997 között EBRD igazgatótanácsának tagja. 1996-ban átlépett az MDNP-be, ahonnan 2001-ben kilépett.

- Bossányi Katalin, közgazdász, Rózsa Ferenc- és Pulitzer-díjas újságíró, a Nyilvánosság Klub és a Demokratikus Charta egyik alapítója, 1990-ben rövid ideig az MSZP parlamenti képviselője, 1999. november 7-én hunyt el.
- Bozóki András, jogász, szociológus. 1988. júniustól a Fidesz tagja, 1989 nyarán részt vett a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon. Ugyanebben az évben társaival megalapították a *Magyar Narancsot*, ahol 1989–92 között szerkesztőként, 1992–96 között pedig főmunkatársként dolgozott. 1990. januártól áprilisig a Fidesz szóvivője, 1991–92-ben a Fidesz parlamenti képviselőcsoportjának tanácsadója. A párt jobboldali politikai fordulata miatt 1993-ban kilépett. A CEU tanára, 2003–2004-ben Medgyessy Péter miniszterelnök tanácsadója, 2005. februártól 2006. júniusig kulturális miniszter.
- Carlos, azaz Ilich Ramirez Sánchez, venezuelai születésű terrorista, akit a hetvenes–nyolcvanas években elkövetett merényleteiért Sakálként emlegettek. 1979 és 1985 között többször járt Magyarországon, az akkori antiimperialista vezetés támogatásával fegyverraktárt, bázisokat tartott fenn, ahogy több más volt szocialista országban is, a kutatások szerint szovjet utasításra.
- Czikke Bernadett, tanár, a Szabad Iskolákért Alapítvány alapítója.
- Csehák Judit, orvos. A SZOT munkatársa, majd titkára. 1967–1989 között az MSZMP tagja, 1985-től az MSZMP Központi Bizottságának tagja. 1984–1987 között a Minisztertanács elnökhelyettese. 1987 decemberétől szociális és egészségügyi miniszter. 1989-től az MSZP tagja, majd parlamenti képviselője, 1994 és 1996 között a párt alelnöke. 1998-ban visszavonult a politikától, majd 2002-ben vissza-

tért, és az MSZP választási győzelme után egészségügyi, szociális és családügyi miniszter. 2003 augusztusában mindkettőről lemondott, és nyugdíjba vonult. A szervezet 2011-es felszámolásáig a Betegjogi, Ellátottjogi és Gyermekekjogi Közalapítvány vezetője.

- Csiha Judit, jogász. 1971-ben lépett be az MSZMP-be, ügyészségi fogalmazó, majd ügyész. 1988 és 1990 között a VII. Kerületi Tanács elnöke. 1989-ben az MSZP alapító tagja. Az 1990-es önkormányzati választáson mandátumot szerzett, s a Fővárosi Közgyűlésben az MSZP-frakció vezetője lett. 1994–2010 között országgyűlési képviselő, az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkja, majd 1996 és 1998 között privatizációért felelős tárca nélküli miniszter. A 2010-es országgyűlési választáson nem indult.
- Daróczi Ágnes, újságíró, szerkesztő-műsorvezető. A *Patrin Magazin* alapítója és felelős szerkesztője. 1994-ben a magyar televíziózás történetében első romanap szervezője, amelyet 1995-ben a második is követett. A roma képzőművészek országos kiállításainak szervezője, a roma folklórmozgalom elindítója, fejlesztője, a hagyományőrző cigány folklór együttesek találkozóit szervezte. 1988–89-ben a miskolci Gettóellenes Bizottság egyik alapítója, 1990-ben a Phralipe Független Cigány Szervezet ügyvivő testületének tagja, azóta is több hazai és nemzetközi szervezet tagja.
- Dávid Ibolya, jogász. 1990–2010 között az MDF országgyűlési képviselője, 1998–2002 között igazságügy-miniszter, 1999–2010 között a Magyar Demokrata Fórum elnöke.
- Demszky Gábor, jogász, szociológus. 1976 és 1981 között a *Világosság* munkatársa volt. 1979-ben közreműködött a Szegényeket Támogató Alap megalapításában. Részt vett a *Beszélő* és más szamizdat lapok szerkesztésében, kiadásában, nyomtatásában és terjesztésében. 1984-ben hatóság elleni erőszak címén fél év börtönt kapott, három évre felfüggesztve. 1988-ban alapító tagja volt a Szabad Kezdeményezések Hálózatának, majd a Szabad Demokraták Szövetségének. Az 1990-es választásokon parlamenti képviselővé választották, majd 1990 októberében

Budapest főpolgármesterévé, ezt követően parlamenti posztjáról lemondott. 1990-től 2010-ig főpolgármester, négyyszer választották újra.

- Dénes János, vegyésztechnikus. A Kőbányai Gyógyszerárugyár alkalmazottja. 1956 októberében a gyár munkástanácsának elnöke, s küldött a Nagy-budapesti Központi Munkástanácsban. A forradalom leverése után egyik kezdeményezője a december 11–12-i országos sztrájk-nak. 1957-ben letartóztatják, 15 évre ítélik. 1963-ban amnesztiával szabadul. A nyolcvanas években részt vesz a demokratikus ellenzék munkájában, 1987-ben résztvevője a lakitelki találkozóknak, majd 1988-ban szervezője az „Erdélyért” tüntetésnek. Az MDF alapító tagja, majd 1990-től országgyűlési képviselője. Javaslatára készült el az a törvény, amely 1956. október 23-át forradalom és szabadságharcnak nevezi. Az 1990-es őszi „taxisblokádnak” után, a kormány tehetetlensége miatti tiltakozásul kilép az MDF-frakcióból, és függetlenként folytatja munkáját. 1994-ben nem került a parlamentbe.
- Deutsch Tamás, jogász. 1988-ban Fidesz egyik alapítója. 1989 augusztusában, Prágában, a Vencel téri tüntetésen több társával együtt letartóztatták, mivel „Virággal jöttünk, nem tankkal” feliratú transzparencssal vettek részt a tüntetésen. Kiutasították Csehszlovákiából, ekkor vált ismertté. 1990 óta a Fidesz országgyűlési képviselője, 1993-tól 2003-ig a párt alelnöke. 1998-ban az ifjúsági és sportminiszteri poszt várományosa, ám csak 1999-től vállalhatta, mivel ekkor szerezte meg diplomáját. Posztját a 2002-es kormányváltásig töltötte be. 2004 és 2006 között az Országgyűlés alelnöke, 2007 és 2009 között a Fidesz elnöki kabinetjének vezetője. 2009 óta európai parlamenti képviselő.
- Eörsi Mátyás, jogász. 1988-ban a Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd a SZDSZ alapítója, 1989-től az SZDSZ Országos Tanács tagja, 1990-ben és 2001-től az Ügyvivő Testület tagja. 1990-től országgyűlési képviselő, 1997–98-ban a Külügyminisztérium politikai államtitkára. 1998-ban a Liberális Internacionálé egyik alelnöke, 2001-ben

és 2004-ben az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése liberális frakciójának vezetője. A 2010-es országgyűlési választáson nem indult, a választás után nem újította meg párttagságát.

- Fábíán Katalin, közgazdász, egyetemi tanár a pennsylvaniai Lafayette College-ban, az Egyesült Államokban.
- Feldmár András, magyar származású pszichológus, pszichoterapeuta. Tevékenysége szemben áll a pszichológia hagyományos útjaival, mert elítéli a diagnosztizálás széles körben elterjedt módszerét és az ezen alapuló terápiát, a betegségek és az emberek címkézését. Hatására jött létre a Soteria-hálózat magyarországi tagja, a Soteria Alapítvány, amely 1995 óta segíti a mentális problémákkal küzdő embereket. 2006-ban alakult meg a nevét viselő szellemi műhely, a Feldmár Intézet.
- Fellegi Tamás, jogász, a Bibó Szakkollégium egyik alapítója, 1994-ben a Fidesz frakció politikai tanácsadója. 1996 és 2000 között a MATÁV Rt. ágazati igazgatója. 2000–2010 között több médiabefektetési cég tulajdonosa. 2010-től 2012-ig a Fidesz-kormány fejlesztési minisztere.
- Fodor András Attila, állatorvos, 1990–1994 között az MDF országgyűlési képviselője.
- Fodor Gábor, jogász, 1988-ban a Fidesz egyik alapítója, szóvivője, a vezetőség tagja, majd országgyűlési képviselője. 1993-ban a Fidesz jobboldali fordulata miatt több társával kilép a pártból. 1994-től az SZDSZ tagja, országgyűlési képviselője, 1994–1995 között oktatási miniszter, 2007. május 7-étől 2008. április 30-ig környezetvédelmi és vízügyi miniszter. 2008. júniusától egy évig az SZDSZ elnöke.
- Für Lajos, történész. 1956-ban szerepet játszott a debreceni forradalomban, ami miatt rövid időre internálták, 1958-ig állás nélküli, majd könyvtáros, rakodómunkás, általános iskolai tanár. Az 1963-as általános amnesztia után a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tudományos főmunkatársa. 1987-ben az MDF egyik alapítója, majd 1990-től 1996 márciusáig parlamenti képviselője. 1990–1994 között honvédelmi miniszter. 2007-ben részt vett a szélsőséges jobboldali Magyar Gárda megalapításában.

- G. Nagyné Maczó Ágnes, ügyvéd. A tokaji tanácsnál dolgozott, 1988-ban politikai okok miatt eljárást indítottak ellene, munkaviszonyát megszüntették. 1990-től az MDF országgyűlési képviselője, 1991-ben kilépett az MDF-frakcióból, és 1993-ban belépett a Független Kisgazdapártba, amelynek képviselője lett. A ciklus alatt a párt politikája ellen fordult, amiért 1997-ben kizárták. 1998-ban alapítója és elnöke az Új Szövetség Magyarországért nevű parlamenten kívüli pártnak. 1999-ben Üröm polgármestere. 2001-ben az FKGP visszavette a pártba, aminek újra egyik alelnöke lett 2002-ig.
- Gádor Iván, újságíró, publicista, a *Magyar Hírlap*, majd több más lap munkatársa. 1997. szeptember 23-án hunyt el.
- Gém Erzsébet, közgazdász, a Kopint-Tárki vezető kutatója, 1998–2002 között az Orbán-kormány gazdaságpolitikai tanácsadója.
- Geréb Ágnes, pszichológus, szülész-nőgyógyász, független bába. 1977-től az apás szülés, majd az otthonaszülés hazai úttörője. 2007-ben eltiltották a foglalkozásától, utána szüléskísérőként asszisztált. 2009-ben maradandó fogyatékos-ságot, illetve halált okozó, foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetéssel vádolta meg az ügyészség, miután egy általa vezetett szülés közben a magzat életét veszítette. 2010. október 5-én őrizetbe vette a rendőrség, amiért támogatói étláncot alkotva demonstráltak kiszabadításáért és az otthonaszülés kérdésének rendezéséért. A *The Guardian* baloldali brit napilap cikket közölt a letartóztatásáról és a fogva tartás körülményeiről. 2011 márciusában két év letöltendő fogházra ítélték. Kegyelmi kérelmét a köztársasági elnök, Schmitt Pál elutasította.
- Gógl Árpád, orvos. 1968 és 1989 között az MSZMP tagja. 1994-ben a Magyar Orvosi Kamara elnöke lett, ugyanebben az évben a Fidesz országgyűlési képviselőjelöltje is volt, de csak az 1998-as országgyűlési választáson szerzett mandátumot. 1998 és 2001 között egészségügyi miniszter, 2002 és 2010 között országgyűlési képviselő.
- Göncz Árpád, író, műfordító, a Magyar Köztársaság elnöke 1990–2000-ig. 1945-ben belépett a Független Kisgazda-

pártba, ahol parlamenti titkár, majd főtitkár volt. Az 1956-os forradalom alatt a Magyar Parasztszövetségben dolgozott, november 4. után részt vett a Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom által benyújtott memorandumok elkészítésében. 1957-ben segített Nagy Imre *A magyar nép védelmében* című kéziratát külföldre juttatni. Májusban le tartóztatták, és 1958-ban életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték. 1960 márciusában részt vett a váci éhségstrájkban. 1963-ban amnesztiával szabadult. 1988 májusában a Szabad Kezdeményezések Hálózataának, majd a Szabad Demokraták Szövetségének alapító tagja. 1988-tól az SZDSZ ügyvivője, majd 1989-től az SZDSZ Országos Tanácsának tagja. A Történelmi Igazságtétel Bizottság alapító tagja, majd alelnöke. 1990 májusától országgyűlési képviselő. 1990 és 2000 között köztársasági elnök.

- Göncz Kinga, pszichiáter, tanár. 2004-ben esélyegyenlőségért felelős tárca nélküli miniszter, 2004 és 2006 között ifjúsági, családügyi, szociális és esélyegyenlőségi miniszter, valamint 2006 és 2009 között külügyminiszter. 2009. június óta európai parlamenti képviselő.
- Gregor József, Kossuth-díjas, Liszt Ferenc-díjas operaténészes. A Magyar Köztársaság Érdemes Művésze, Kiváló Művész és a Halhatatlanok Társulatának örökös tagja. 2006. október 27-én hunyt el.
- Gulyás József, tanár. 1988. november 13-án a Szabad Demokraták Szövetsége alapító tagja. Megszakításokkal tagja az SZDSZ Országos Tanácsának, 1997-ben az OT elnökségi tagja lesz. 1990–98 és 2002–2009 között a párt országgyűlési képviselője, több bizottság tagja. 2009 novemberében kilépett a pártból és a frakcióból is.
- Györgyi Kálmán, jogász, 1965 és 1969 között adjunktus az ELTE büntetőjogi tanszékén, majd docens, illetve 1979 és 1985 között a jogi kar dékánhelyettese, majd 1989 és 1990 között dékán. 1990-től 2000-ig a Magyar Köztársaság legfőbb ügyésze. Indoklás nélkül mondott le, és a büntetőjogi kodifikációért felelős miniszteri biztos volt.
- Gyurcsány Ferenc, közigazdász, a KISZ, majd a Demisz tagja, vezetője, 2000 óta az MSZP tagja. 2003. má-

jus és 2004. szeptember között ifjúsági és sportminiszter. 2004. szeptember 29-től 2009. április 14-ig Magyarország miniszterelnöke. 2010-től az MSZP Demokratikus Koalíció Platformjának elnöke. 2011. október 22-én platformjával kilépett a Magyar Szocialista Pártból, és Demokratikus Koalíció néven önálló párttá alakultak, melynek alapító elnöke lett.

- Hajdú János, újságíró, 1976-ban az MTV-ben létrehozta a *Nemzetközi stúdió* című vitaműsort, amelyben a szocialista világban elsőként szerepeltek nyugati publicisták és politikusok. 1981. január 1-jétől több mint hat éven keresztül a *Hét* című politikai műsor vezetője. 1987 őszétől 1990 tavaszáig Magyarország svájci nagykövete. 1994-ben belépett a Magyar Szocialista Pártba, ugyanebben az évben a párt országgyűlési képviselője lett.
- Halda Alíz, tanár. Gimes Miklós menyasszonya, ami miatt 1956 után évekig nem tudott elhelyezkedni, 1957 és 1962 között alkalmi munkákból élt, 1962-től 1983-ig, nyugdíjazásáig kollégiumigazgató. A hetvenes évek végén kapcsolódott be a részben 56-os elítéltekből álló ellenzék tevékenységébe, amelyben a rendszerváltásig részt vett. 1988 és 1990 között a Történelmi Igazságtétel Bizottság (TIB) vezetőségi tagja, részt vett Nagy Imre és mártírtársai, köztük Gimes Miklós újratemetésének szervezésében. A Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd 1988-ban az SZDSZ alapító tagja, 1991-től 1998-ig országgyűlési képviselő, 2002-ben megjelent, *Magánügy* című könyvében elsősorban Gimes Miklóshoz fűződő viszonyáról ír, megrendítő hangon. 2008. június 3-án hunyt el.
- Handó Tünde, jogász, 1983 és 1986 között a Bibó István Szakkollégium tagja. 1986-tól a Fővárosi Munkaügyi Bíróság munkatársa. 1991. május 1-jétől kinevezett bíró, 1999. április 15-től a Fővárosi Munkaügyi Bíróság elnöke. 2012-től az Országos Igazságszolgáltatási Tanácsot felváltó Országos Bírósági Hivatal elnöke.
- Haraszi Miklós, író. 1963-ban kezdett publikálni, 1969 és 1970 között a baloldali rendszerkritikus diákmozgalom egyik szervezője. 1970-ben rendőri felügyelet alá

helyezték, képzettségének megfelelő álláshoz nem juthatott, marósként dolgozott, s tapasztalataiból írta meg *Darabbér* című könyvét, amely az első lépés volt a magyarországi szervezett ellenzék megalakulása felé. A kötet kéziratát 1973-ban lefoglalta a rendőrség, és államellenes izgatás vádjával 8 hónap felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték. 1981 és 1989 között a *Beszélő* című szamizdat folyóirat szerkesztője. 1985-ben résztvevője az ellenzéki csoportosulások első monori találkozójának. 1988-ban a Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd az SZDSZ alapító tagja, az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalások résztvevője. 1989-től 1991-ig, valamint 2000 és 2001 között a párt Ügyvivői Testületének tagja, 1990 és 1994 között országgyűlési képviselő. 2004-től az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) sajtószabadság-felelőse. 2009. július 13-án – több másik alapító taggal együtt – kilépett a pártból.

- Havas Gábor, népművelő, szociológus. 1967 és 1970 között népművelődési előadó, majd középiskolai tanár a pécsi szlovák gimnáziumban. 1971-től részt vett a Kemény István által vezetett szociológiai kutatásokban, majd 1972-től Solt Ottóliával önálló kutatásokat végzett a családi szocializációról, a sorvadó kistelepülések társadalmáról, a falusi szegényekről, illetve a cigányság különböző csoportjainak életformájáról. 1989–1994 között Csenyétén, egy észak-borsodi aprófaluban, más szociológusokkal együtt megkísérelte a megváltoztathatatlanak tűnő folyamat megváltoztatását: a mesterségesen elszorvasztott közösség kimozdítását a reménytelenségből. 1990 és 1994 között az SZDSZ parlamenti képviselője. 1994-től a Soros Alapítvány roma programjainak irányítója, 1995-től az MTA Szociológiai Intézetének munkatársa. 2001 óta a Romaversitas oktatási igazgatója.
- Hegedűs István szociológus, 1988-tól a Fidesz tagja, majd 1990 és 1994 között a párt országgyűlési képviselője. 1994-ben lépett ki a pártból. 1996–2008 között az Európai Unió működését oktatta több magyarországi egyetemen. A Magyarországi Európa Társaság elnöke.

- Hodosán Róza, szociológus, a nyolcvanas években a demokratikus ellenzék tagja, a SZETA aktivistája, a *Hírmondó* szamizdat kiadvány szerkesztője. Ellenzéki tevékenysége miatt az egyetem után sokáig nem kapott munkát. 1988-ban az SZDSZ egyik alapítója, 1998-ig parlamenti képviselője.
- Honecz Ágnes, jogász, 2010. szeptember óta az Egyenlő Bánásmód Hatóság elnöke.
- Horn Gyula, közgazdász. 1954 és 1959 között a Pénzügyminisztérium főelőadója. 1956. október vége és november eleje között – állítása szerint – nemzetőr volt, majd belépett a megalakuló Magyar Szocialista Munkáspártba. Más okiratok szerint a forradalmi karhatalmi őrszolgálatnál volt állományban. Szerepe a forradalom leverésében tisztázatlan. A hatvanas években a szófiai, majd belgrádi követség munkatársa. 1969-től az MSZMP KB Külügyi Osztályának munkatársa. 1985-ben kinevezték külügyi államtitkárrá, 1989-ben külügyminiszter. Nyugati elismertségét első sorban a határnyitás körül játszott szerepének köszönheti: 1989. június 27-én Alois Mock osztrák külügyminiszterrel a nyilvánosság előtt jelképesen átvágta a műszaki határzárát, s ez az esemény vált a vasfüggöny elbontásának látványos jelképévé. 1989-ben az MSZP egyik alapítója, elnökségi tagja, majd elnöke. 1990 és 2010 között országgyűlési képviselő, pártja 1994-ben elsőprő többséggel nyerte meg a választást, 1990 és 1994 között a Magyar Köztársaság miniszterelnöke. 1996 és 2003 között a Szocialista Internacionálé kelet-európai alelnöke. 75. születésnapja alkalmából kitüntetésre terjesztették elő, de Sólyom László államfő megtagadta a kitüntetés adományozását. 2007 óta kórházban ápolják.
- Horváth Aladár, tanár, népművelő. 1988-tól miskolci Gettóellenes Bizottság egyik alapítója, vezetője, majd 1990-ben a Phralipe Független Cigány Szervezet ügyvivő testületének tagja. 1990 és 1994 között az SZDSZ parlamenti képviselője. 1991 és 1995 közt a Magyarországi Roma Parlament elnöke, 1995-ben a roma sajtóközpont alapítója, 1997-ben a Romaversitas Láthatatlan Kollégium alapítója.

- Horváth Balázs, jogász. 1988-ban az MDF alapító tagjai között volt, 1990–1993 között az MDF országos elnökségének tagja, az Antall-kormány belügyminisztere. 2004-ben az MDF másokkal együtt kizárta, akikkel 2004 novemberében megalapította a Nemzeti Fórum egyesületet. A 2006-os választáson egyéni mandátumot szerzett, és a Fidesz-frakció tagja lett. 2006. július 2-án hunyt el.
- Illés Zoltán, vegyészmérnök, biológus, egyetemistaként a BME Egyetemi Zöld Kör, majd 1984-ben a Duna Kör alapítója, 1990-ben a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium helyettes államtitkára. Az 1994-es országgyűlési választásokon pártunkívüliként indult, még ebben az évben belépett a Fideszbe. 1998–2006-ig, majd 2010 tavasza óta újra országgyűlési képviselő, a Vidékfejlesztési Minisztérium államtitkára.
- Iványi Gábor, lelkész. 1973-tól a Magyarországi Metodista Egyházban segédlelkész, majd tagja az egyházból kirekesztett lelkészek és hívők csoportjának, 1974-ben a SZET lelkészképzőjéből kizárják, majd a Metodista Egyházból is eltávolítják, 1977-ben az egyesületi joggal való visszaélés miatt felfüggesztett börtönbüntetésre ítélik. Éveken át a hatóságilag elvett temploma előtt, a szabad ég alatt összejövő kispesti metodista gyülekezet lelkésze. 1979-ben a SZETA alapító tagja, illetve a *Beszélő* egyik alapító szerkesztője, és a *Nyitott Ajtó* illegális egyházi folyóirat alapítója. 1987-től a Wesley János Lelkészképző Főiskola megbízott igazgatója, majd főigazgatója, rektora. 1989-től az Oltalom Karitatív Egyesület elnöke. 1988-ban a Szabad Kezdeményezések Hálózat tagja és első ügyvivő testületének tagja. 1990–1994 és 1998–2002 között SZDSZ-es országgyűlési képviselő. Magyar Evangéliumi Testvérközösség vezetője.
- Járóka Livia, szociálintropológus. Kutatói munkája mellett a berlini Európai Migrációs Központ romaszakértője és rövid ideig a Rádió C munkatársa is volt. 2004-ben a Fidesz és a Lungo Drom közös jelöltjeként indult az európai parlamenti választáson, melyen mandátumot szerzett, és az első roma származású nőként az Európai Parlament-

ben az Európai Néppárt és az Európai Demokraták közös frakciójának tagja lett. 2006-ban megkapta *Az év Európai Parlamenti képviselője* díjat az igazságosság és alapvető emberi jogokért kategóriában. 2009-ben az Európai Néppárt EP-választási kampányának „arca” lett az uniós tagállamokban, 2011-ben köztársasági elnöki érdemrenddel tüntették ki.

- Juszti László, újságíró, riporter.
- Katona Béla, mérnök; 1972-től tagja az MSZMP-nek, XVIII. kerületi párttitkár, majd 1990-ben az MSZP alapító tagja, 1990 júniusáig budapesti elnöke. 1990–2010 között országgyűlési képviselő, 1994–1995 áprilisig a titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter. 2004-ben az Európai Parlamentbe delegált képviselő. 2009. szeptembertől a kormányváltásig az Országgyűlés elnöke.
- Király István, irodalomtörténész, egyetemi tanár, Ady Endre-szakértő, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. A korszak egyik legnagyobb hatású egyetemi tanára, pedagógusa, 1970-től haláláig a *Világirodalmi lexikon* főszerkesztője, 1967-től a *Magyar életrajzi lexikon* szakszerkesztője. 1989. október 19-én hunyt el.
- Király Zoltán, újságíró. A KISZ Bács-Kiskun Megyei Bizottságának kulturális felelőse, majd ideológiai titkára. 1973–1975 között a *Petőfi Népe*, majd a Magyar Rádió szolnoki stúdiójának munkatársa, valamint a Magyar Televízió külső munkatársa. 1988-ig az MSZMP tagja volt, 1985-től országgyűlési képviselő. 1988-ban az Új Márciusi Front alapító tagjaként kizárták az MSZMP-ből. 1990-ben az új Parlamentben az MDF frakciójához csatlakozott, ahonnan négy héttel később kilépett, és független képviselőként töltötte a ciklust, miközben csatlakozott MSZDP-hez, amelynek 1992–1993 között ügyvivője. 1994-ben MSZDP-s, 1998-ban MSZP-s képviselőjelölt, 2001-ig az MSZP tagja.
- Kis János, filozófus. Az 1980 körül működő Repülő Egyetem előadója. Az ún. filozófusperben kizárták az MSZMP-ből, és elbocsátották az MTA Filozófiai Intézetéből. A demokratikus ellenzék egyik vezéralakja, a *Be-*

szélő alapítója, szerkesztője. 1985-ben részt vett a monori találkozón. 1988-ban a Szabad Kezdeményezések Hálózata-nak ügyvivője, az SZDSZ alapítója és első elnöke 1990 és 1991 között. 1999-ig az Országos Tanács tagja. 2002-ben kilépett a pártból.

- Konrád György, író, szociológus, a kortárs magyar próza világszerte egyik legismertebb alakja. Polgári származása miatt 1951-ben csak az Egyetemi Orosz Intézetbe vették föl, de 1953 áprilisában onnan is kizárták, majd az ELTE magyar szakán végzett. Az 1956-os forradalom alatt egyetemi nemzetőr. A forradalom leverése után, 1959-ig állástalan, majd ifjúságvédelmi felügyelő. Félállásban a Magyar Helikon Könyvkiadó szerkesztője, ekkor jelentek meg első esszéi. 1965 és 1973 között városszociológus. Ellenzéki magatartása miatt 1973-ban ügyészi figyelmeztetésben részesült, és eltávolították az állásából. Miután Szelényi Iván szociológussal megírta *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című könyvét, 1978-tól egy évtizeden át publikálási tilalom alatt állt. Disszidensként Václav Havel és Milan Kundera társaságához tartozott, számos nyugat-európai és amerikai városban tartott előadásokat. 1988-ban az SZDSZ alapító tagja, majd országgyűlési képviselőjelöltje. 2009 több alapító taggal együtt kilépett a pártból. 1990 és 1993 között a Nemzetközi PEN Club elnöke. A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia egyik alapítója, 1997 és 2003 között a Brandenburgi Művészeti Akadémia elnöke Berlinben.
- Kónya Imre, jogász, 1988-tól az MDF tagja, ugyanebben az évben a Független Jogász Fórum egyik alapítója, majd vezetője. Ebben a minőségben vezette 1989. március 22. és június 13. között a jogászfórum által kezdeményezett Ellenzéki Kerekasztal üléseit, majd a Nemzeti Kerekasztal tárgyalások résztvevője. 1990–1998-ig országgyűlési képviselő, 1990–1993-ig az MDF parlamenti frakcióvezetője, majd a ciklus végéig belügyminiszter. 1996 májusában kilép az MDF-ből, és a Magyar Demokrata Néppárt egyik alapítója, elnökségi tagja. 2002-ben a Centrum Párt vezetőségi tagja, majd 2005-ben ismét az MDF tagja lett.

- Kónyáné Kutrucz Katalin, jogász. Az MDF tagja, majd 1998-ig parlamenti képviselője. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának főigazgató-helyettese.
- Kornai János, Széchenyi-díjas közgazdász, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A szocialista gazdasági rendszer, a nemegyensúlyi rendszerek és a posztoszocialista átmenet nemzetközileg is kiemelkedő kutatója. A Collegium Budapest egyik alapítója.
- Kornis Mihály, író, drámaíró. A Színház- és Filmművészeti Főiskolán színházrendezést tanult. A diploma megszerzése után a politikai felügyelet miatt felhagyott a pályával. A költő Petri György volt a mestere az írói pályán, rajta keresztül kapcsolatba került az ellenzékkel, magánlakásokon tartott felolvasásokat műveiből 1973 és 1976 között. 1978-ban alapította meg az első szamizdat lapot, a *Naplót*, ugyanebben az évben koncepciós vádakkal, több más értelmiséggel együtt elbocsátották akkori állásából, a rádióból. 1990-től 2002-ig a Színház- és Filmművészeti Egyetem tanára, több színház művészeti tanácsadója.
- Kóródi Mária, jogász, 1988-tól a Független Jogvédő Szolgálat munkatársa. 1991-ben belépett a Szabad Demokraták Szövetségébe. 1992-től az SZDSZ országos tanácsának tagja, 1999-től az elnökség tagja, 2000 végétől ügyvivő. 1990 és 2006 között parlamenti képviselő. 1994–1998 között az Országgyűlés alelnöke, 2002. májustól egy évig környezetvédelmi miniszter.
- Körösenyi András, közgazdász, politológus, 1988-ban a Fidesz egyik alapítója. Az MTA Politikatudományi Intézetének igazgatója.
- Kőszeg Ferenc, tanár. Az 1956-os forradalomban röpcédulákat terjesztett, ezért 1957. októberben letartóztatták, két hónapot vizsgálati fogságban töltött. 1963–1975 között a Szépirodalmi, majd 1980-ig az Európa Könyvkiadó szerkesztője. 1970-től állt kapcsolatban a demokratikus ellenzékkel, aláírója a Charta '77 bebörtönzött tagjaival szolidaritást vállaló nyilatkozatnak, ezért elveszítette állását. 1981-től az illegális *Beszélő* alapítója és munkatársa. 1988-ban egyik alapítója a Független Jogvédő Szolgálat-

nak, 1989-ben a Magyar Helsinki Bizottságnak. A Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd az SZDSZ alapító tagja. 1990–1998 között a párt országgyűlési képviselője. Ezt követően nem indult a választáson. 1999-től 2007-es nyugdíjba vonulásáig a Magyar Helsinki Bizottság elnöke.

- Kövér László, jogász, a Fidesz alapító tagja, majd 1990-től a párt parlamenti képviselője. 1998–2000 között tárca nélküli miniszter, 2010 augusztusától az Országgyűlés elnöke.
- Krassó György, író, közgazdász. Az 1956-os forradalomban részt vett a Rádió ostromában, majd a fegyveres és az illegális ellenállásban. 1957-ben tízévi börtönbüntetésre ítélték, de 1963-ban amnesztiával szabadult. Majdnem élete végéig rendőri felügyelet alatt állt. Előadója volt az 1980 körül működő „repülő egyetemnek”, a Hétfői Szabadegyetemnek. 1982-ben „Magyar Október” néven szamizdat kiadót hozott létre. 1985-ben Londonban meglátogatta haldokló bátyját; ekkor kért és kapott menedékjogot Nagy-Britanniában, ahol a Szabad Európa Rádiónak és a BBC-nek dolgozott. Csak 1989-ben, Nagy Imre és mártírársainak újratemetésére tért vissza Magyarországra. Megalapította a Magyar Október Pártot, amelynek a választáson való indulását a hatóságok adminisztratív úton akadályozták meg, így nem volt esélye, hogy bejusson a Parlamentbe. 1991. február 12-én hunyt el.
- Kuncze Gábor, mérnök. 1990–2010-ig az SZDSZ országgyűlési képviselője, 1994–1998 között belügyminiszter. 1992-től az SZDSZ tagja, 1997-től egy évig elnöke, majd 2001-től ismét pártelnök. 2006 októberében bejelentette, hogy nem indul az újraválasztásért.
- Kupa Mihály, közgazdász; 1958-ban összeesküvés vádjával 10 havi börtönbüntetésre ítélték. 1959-től segédmunkás, majd szakmunkás, 1969-ben szerez diplomát, a Statisztikai Hivatal, majd a 1984-ig a Pénzügykutató Intézet munkatársa, 1984–1985 között igazgatóhelyettese. Később az adóreform, majd a költségvetésireform-titkárság vezetője. 1990. decembertől 1993. februárig pénzügyminiszter, 1991–1993 között az MDF-frakció tagja. 1993-ban kilép, és független képviselő a ciklus végéig. 1998-tól független

- képviselő. 2002-ben a Centrum Párt színeiben indult, de nem került be az Országgyűlésbe.
- Lalumière, Catherine, jogász, francia politikus, 1989 és 1994 között az Európa Tanács főttkára, 1994-től az Európai Parlament tagja, majd alelnöke. Jelenleg a Nemzetközi Európai Mozgalom alelnöke.
 - Lazúr Barna, hivatásos katona. 1953-ban az ÁVH letartóztatta azzal a váddal, hogy gúnyt űzött Sztálin halálából. 1956 októberében a diákokkal kialakított jó kapcsolatai révén fontos szerepet játszott a MEFESZ létrehozásában, kinevezték a szegedi nemzetőrség parancsnokává. November 5-én feloszlatta a testületet, és Jugoszláviába menekült, ahonnan kiadták a szegedi rendőrségnek, decemberben szabadlábra helyezték. A Szegedi Tudományegyetemen a Tiszti Nyilatkozat aláírását megtagadta, ezért 1957. január 4-én leszerelték, majd 1957-ben 9 évi börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban amnesztiával szabadult, gépésztervezőként helyezkedett el. 1989-ben az SZDSZ győri csoportjának egyik megalakítója volt. 1999-ben hunyt el.
 - Lendvai Ildikó, tanár. 1974 óta az MSZMP tagja, a KISZ Központi Bizottságában, majd az MSZMP KB tudományos, közoktatási és kulturális osztályán dolgozott. 1989-ben a Magyar Szocialista Párt alapító tagja. 1990-ben a budapesti párttanács ügyvivőjévé, 1994-ben a budapesti szervezet elnökévé és az országos elnökség tagjává választották. 1992-ben az országos nőtagozat alapítója, 1994-ig elnöke. 1994 óta országgyűlési képviselő, 1998-ban az MSZP frakcióvezető-helyettese, 2000-ben a párt országos alelnöke lett. 2002-ben az MSZP képviselőcsoportjának vezetőjévé választották, 2009 áprilisában az MSZP elnökévé választották, amiről a 2010-es országgyűlési választás után mondott le, vállalva a felelősséget pártja választási vereségeért.
 - Lévai Anikó, jogász, a Szent István Egyetem tanára, Orbán Viktor miniszterelnök felesége.
 - Lévai Katalin, szociológus, író. 1990-től 1994-ig az Esély Családsegítő Központ igazgatója. 2002-től az esélyegyenlőségi Főigazgatóság vezetője. 2003–2004 között Esély-

egyenlőségért felelős tárca nélküli miniszter, majd 2004–2010 között Európa Parlamenti képviselő.

- Lukácsy Sándor, irodalomtörténész, Petőfi-kutató. Az 1956-os forradalomban való részvétele miatt 1960-ig nem publikálhatott. 1968-ban megszerezte az irodalomtudományok kandidátusa fokozatot, számos könyv szerzője. 2001. november 10-én hunyt el.
- Magyar Bálint, szociológus. 1979-ben kapcsolatba került az ellenzéki csoportokkal, ezt követően részt vett a Demokratikus Ellenzék számos megmozdulásán, a *Beszélő* terjesztésében; a *Medvetánc* című folyóirat egyik szerkesztője. 1988-ban a Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd az SZDSZ alapítója. A Rendszerváltás Programjának egyik kialakítója, a kerekasztal-tárgyalások képviselője. 1990–2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője, 1996 és 1998 között, majd 2002 és 2006 között oktatásügyi miniszter. 1998 júniusától 2000 decemberéig az SZDSZ elnöke, 2009-ben kilépett az SZDSZ-ből, de továbbra is a párt frakciójában maradt.
- Majtényi László, jogtudós, egyetemi tanár, az MTA doktora. 1995 és 2001 között adatvédelmi biztos, 2003-ban alapító elnöke az Eötvös Károly Közpolitikai Intézetnek. 2005 és 2008 között az Egyenlő Bánásmód Hatóság tanácsadó testületének tagja, 2003 és 2010 között a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának docense. 2007-ben Sólyom László köztársasági elnök az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelölte, de a parlamenti pártok nem választották meg. 2008 és 2009 között az Országos Rádió és Televízió Testület elnöke. Tisztségéről 2009 októberében, a rádiófrekvenciák elosztása elleni tiltakozásul mondott le. 2010 óta a Miskolci Egyetem tanára.
- Matolcsy György, közgazdász. 1978-tól a Pénzügyminisztérium munkatársa, 1985-től a Pénzügykutató Intézet, majd Rt. munkatársa, az EBRD delegáltja. 1989-ben részt vesz az MDF kormányprogramjának kidolgozásában, 1990 májusától Antall József gazdasági tanácsadója, a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára, Gazdaságpolitikai

Titkárságának vezetője és a Gazdasági Kabinet titkára. Később a Fidesz gazdasági szakértője, 2000-től 2002-ig gazdasági miniszter, 2006-tól a Fidesz országgyűlési képviselője, 2010 óta nemzetgazdasági miniszter.

- Medgyessy Péter, közgazdász, 2002. május 27. és 2004. szeptember 29. között a Magyar Köztársaság miniszterelnöke. 1970–1982 között a Pénzügyminisztérium munkatársa, 1982–1986-ig miniszterhelyettes, majd 1987-ig pénzügyminiszter. 1987. december 16-tól 1990. májusig gazdasági ügyekkel megbízott miniszterelnök-helyettes. 1987–1989 között az MSZMP KB tagja, a párt megszűnése után az MSZP-be nem lépett be, visszavonult a politikától, 1994-ig, amikor kormánybiztosként koordinálta a Magyar Befektetési és Fejlesztési Bank Rt. létrehozását, majd 1996 tavaszától a kormányváltásig pénzügyminiszter. 2001-ben, bár pártonkívüli, az MSZP országos listavezetője és miniszterelnök-jelöltje, majd a választási győzelem után a Magyar Köztársaság miniszterelnöke lett. 2003. április 16-án a koalíciós kormány vezetőjeként aláírta Magyarország csatlakozását az Európai Unióhoz. 2004. augusztus 26-án lemondott, és távozott a kormány éléről.
- Mikola István, orvos, 2000-től 2002-ig az Orbán-kormány egészségügyi minisztere. A 2006-os kampány során tett kijelentései gyakran megütöztetést keltettek, és a Fideszen belülről is érték bírálatok, ennek ellenére képviselő lett, majd 2010-ben ismét bejutott az Országgyűlésbe. 2011 márciusa óta az OECD párizsi magyar nagykövete.
- Mohácsi Viktória, kommunikációs szakember. 2001-től az Oktatáskutató Intézet roma iskolai szegregációs kutatásának kutató konzulense, a magyar ATV *Beszélő* című műsorának szerkesztője; az *Amit szabad Jupiternek* című emberjogi magazin műsorvezetője. 2002 és 2004 között: az Oktatási Minisztérium miniszteri biztosa, 2004 és 2009 között a Szabad Demokraták Szövetsége képviselőjeként az Európai Parlament Liberálisok és Demokraták Szövetsége Európáért frakciójának tagja.
- Molnár Péter, jogász. 1988. márciusban a Fidesz egyik alapító tagja, a Fidesz Akadémia és a Narancs Alapítvány

szervezője. 1990-től a Fidesz országgyűlési képviselője. 1993 novemberében lemondott, kilépett a Fideszből, és visszaadta képviselői mandátumát. 1994 és 1998 között az SZDSZ országgyűlési képviselője. Jelenleg a Média- és Kommunikációkutató Központ szólásszabadság-szakértője, a CEU tanára.

- Nagy Sándor, közgazdász, az MSZMP politikusa, a SZOT titkára, majd főtitkára, 1990–1995 között MSZOSZ elnöke, 1994-től az MSZP tagja, országgyűlési képviselője.
- Németh Zsolt közgazdász-szociológus, a Fidesz egyik alapítója, 1990 óta a párt parlamenti képviselője, 2010 óta a Külügyminisztérium parlamenti államtitkára.
- Nyers Rezső, közgazdász. 1960–1962 közt pénzügyminiszter, majd az MSZMP Központi Bizottságának titkára, később a KB gazdaságpolitikai bizottságának elnöke, az új gazdasági mechanizmus kidolgozója, ami miatt 1975-ben leváltják politikai pozíciójából. Az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének az igazgatója, a KGST Tudományos Tanácsa magyar tagja. 1988-ban államminiszter, a gazdasági reformbizottságának elnöke, 1989-ben az Új Márciusi Front alapítója. 1989. szeptemberben az MSZMP nevében ő írta alá a háromoldalú politikai egyeztető tárgyaláson kötött megállapodást. 1989–90-ben az MSZP elnöke. 1990–1998 között országgyűlési képviselő.
- Oláh Sándor, politikus, 1990 és 1992 között országgyűlési képviselő az FKGP, majd az EKG berkeiben. 1999-ben hunyt el.
- Orbán Viktor, jogász. 1988-ban a Fidesz egyik alapítója, majd 1993-ig választmányának tagja. 1993 és 2000 között, illetve 2003-tól a párt elnöke. 1990-től országgyűlési képviselő, 1994-ig a Fidesz frakcióvezetője. 1998–2002 között Magyarország miniszterelnöke, 2002-től az Európai Néppárt egyik alelnöke. 2010. május 29. óta ismét Magyarország miniszterelnöke.
- Ormos Mária, történész, egyetemi tanár, az MTA tagja, 1990-ben néhány hónapig az MSZP parlamenti képviselője.

- Osztójkán Béla, író, újságíró. Esztergályos, majd marós, 1977-től szabadfoglalkozású író, újságíró. Első generációs roma értelmiségiként részt vett a roma civil önszerveződés első, máig meghatározó szervezete, a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége megszervezésében. 1989-ben alapítója és elnöke a Phralipe Független Cigány Szervezetnek, majd a Magyarországi Roma Parlament szóvivője, később főtitkára lett. 1990 és 1993 között az SZDSZ tagja. 1994-ben a Magyarországi Cigányok Szolidaritási Pártjának szóvivője, majd a Cigány Kisebbségi Önkormányzati Képviselők Országos Szövetségének elnöke. 1994-től a mezőladányi kisebbségi önkormányzat tagja, 1995-ben az akkor megalakult Országos Cigány Önkormányzat képviselője, majd 1999-től alelnöke. 1995-től az ország egyetlen cigány nemzetiségi középiskoláját, a pécsi Gandhi Gimnáziumot működtető Gandhi Közalapítvány titkára. Alapító főszerkesztője a *Világunk*, az *Amaro Drom* és a *Phralipe* című lapoknak. A 2006-os országgyűlési választáson az MCF Roma Összefogás Párt színeiben indult, de a párt nem jutott be a parlamentbe. 2008. június 22-én hunyt el.
- Osztolykán Ágnes, politológus. A romák társadalmi integrációja érdekében különböző munkahelyeken tevékenykedik és számos civil kezdeményezés résztvevője. 2009 óta a Lehet Más a Politika tagja. A 2010. évi országgyűlési választások óta a párt parlamenti képviselője.
- Pándi Pál (Kardos Pál), irodalomtörténész, műkritikus, egyetemi tanár. 1955-től a *Szabad Nép* kulturális rovatának szerkesztője, 1956-ban a lap hasábjain méltatta az 1956-os forradalmat, de hamarosan a Kádár-vonal mellé állt. 1961–1963-ban az *Új Írás* egyik alapítója és szerkesztője, 1967–1971-ig a *Népszabadság* kulturális rovatvezetője, 1972-től a *Kritika új* folyamának alapítója és szerkesztője 1983-ig. 1987. január 19-én hunyt el.
- Pelle Andrea, jogász, a Társaság a Szabadságjogokért jogvédő szervezet alapítója és ügyvivője.
- Péli Tamás, festőművész. Képzőművészeti tanulmányait a Budapesten, majd Holland Királyi Képzőművészeti

Akadémián végezte. 1970 és 1973 között az amszterdami Szent András Kórház kápolnájának ó- és újtestamentumi jeleneteinek ábrázoló üveglak applikációit, valamint a Spar bank van der Stadt festményeit, fa-, illetve fém-szobrait készítette. Legjelentősebb munkája a Holland Képzőművészeti Akadémia falát díszítő pannó, mely közel 50 négyzetméter nagyságú. 1982-ben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár megbízásából készített Julianus barát, Kőrösi Csoma Sándor, Apáczai Csere János tiszteletére egy 12 négyzetméter nagyságú triptichont. 1983-ban adták át a Tiszadobi Gyermekváros számára készített Születés-pannót, amely a cigányok magyarországi történetének dokumentatív összefoglalása. Az 1990-es választásokon az MSZP országos listáján indult, de nem szerzett mandátumot. Az 1992-ben az elhunyt Nagy Attila helyére hívták be. Az 1994-es választásokon már bejutott a parlamentbe, de még abban az évben, 1994. november 22-én elhunyt.

- Pető Iván, tanár, a demokratikus ellenzék tagja, a Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd az SZDSZ egyik alapítója, szóvivője, országos ügyvivője, az Ellenzéki Kerekasztal résztvevője. 1992 novemberétől 1997 áprilisáig a párt elnöke. 1990–2010-ig a párt országgyűlési képviselője, 2010-ben visszavonult a politikai élettől.
- Phyllis Chesler, amerikai feminista író, pszichológus, a Women's Studies professzora. Számos könyv és tanulmány szerzője a nők jogai, a nők vallási jogai, az előítéletek és a feminizmus témakörében.
- Pokorni Zoltán, tanár. 1988-ban előbb a Fialat Pedagógusok Egyesületének, majd a Pedagógusok Demokratikus Szakszervezetének alapítója, majd ügyvivője. Részt vett az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalásokon, 1993-ban lépett be a Fideszbe, majd 1994-ben a párt országgyűlési képviselője lett. 1998 és 2001 között oktatási miniszter, 2001-ben a Fidesz elnökévé választották. 2002 júliusában kiderült édesapjáról, hogy a kommunista rendszerben III/III-as ügynök volt. Ennek következtében azonnal lemondott, és visszavonult. 2003-ban visszatért: az újjászervezett

Fidesz alelnökévé választották, továbbra is országgyűlési képviselő, illetve a XII. kerület polgármestere.

- Pozsgay Imre, 1956-tól az MSZMP tagja. 1975-től kulturális miniszterhelyettes, majd miniszter, az MSZMP Központi Bizottság tagja. 1983-tól országgyűlési képviselő, 1988-tól az MSZMP Politikai Bizottsága tagja, államminiszter. Az első állampárti politikus, aki az 1956-os forradalmat „népfelkelésnek” nevezte. 1989-ben az MSZP alapítója és első elnökségének tagja, 1990-ben rövid ideig alelnöke, majd kilépett a pártból. 1991-ben a Nemzeti Demokrata Szövetség egyik alapítója, elnöke. 1997-ben az MDF szakértője, majd képviselőjelöltje. 2005-ben a Fidesz által életre hívott Nemzeti Konzultációs Testület tagja.
- Pröhle Gergely, diplomata. 1992-től 1998-ig a Friedrich Naumann Alapítvány igazgatója. Az első Orbán-kormány idején a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium köz-igazgatási államtitkára, majd Németországban, később Svájcban nagykövet. 2005 és 2006 között a Magyar Köztársaság Külügyminisztériumban főosztályvezető-helyettes. Jelenleg a Külügyminisztérium EU kétoldalú kapcsolatokért felelős helyettes államtitkára.
- Pusztai Erzsébet, orvos, 1990-től az MDF országgyűlési képviselője, egészségügyi államtitkár.
- Rabár Ferenc, közgazdász. a Közgazdasági Egyetem tudományos főmunkatársa, Antall József gazdasági tanácsadói testületének tagja. 1990. májustól decemberig pénzügyminiszter. Lemondásának oka, hogy folyamatosan konfliktusba keveredett Matolcsy Györggyel, a Miniszterelnöki Hivatal Gazdaságpolitikai Titkárságának vezetőjével. A Közgazdaságtudományi Egyetem, majd 1996-tól a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára, 1998 végétől Orbán Viktor gazdasági tanácsadó testületének tagja. 1999. december 29-én hunyt el.
- Retkes Attila, zenetörténész. 2002-ben lép be az SZDSZ-be, 2009 nyarán Fodor Gábor lemondását követően a párt elnökévé választották, ami után több SZDSZ-alapító tag kilépett a pártból. Alig egy évvel később lemondott az elnöki posztról.

- Révész Sándor, történész, a Phralipe alapítója. A Népszabadság rovatvezetője, majd 2010-től munkatársa.
- Rockenbauer Zoltán, művészettörténész, 1988–2006 között a Fidesz tagja, országgyűlési képviselője, 2000–2002 között kulturális miniszter. 2010 óta az MTVA Kulturális Főszerkesztőségének főszerkesztője.
- Rott Nándor, jogász. 1945-ben a Kisgazdapárt pestszentlőrinci ifjúsági szervezetének egyik vezetője. 1946 januárjában letartóztatták, majd internálták. 1958-ig nem volt tartós munkahelye, ekkor a Magyar Beruházási Bank munkatársa, majd 1975-től az Agrárgazdasági Kutatóintézet tudományos főmunkatársa. 1988-ban csatlakozott az MDF-hez, 1989 márciusában kilépett, és a Kereszténydemokrata Néppárt alapító tagja, majd országgyűlési képviselője lett. 1994-ben kilépett, és a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párthoz csatlakozott. Az 1994-es választásokon az FKGP országos listájáról került újra a parlamentbe. 1997. december 2-án hunyt el.
- Róna-Tas Ákos, szociológus, az Egyesült Államokban a San Diego-i egyetem professzora.
- Sarkozy, Nicolas, jogász, apai ágon magyar származású francia jobboldali politikus, az Union pour un Mouvement Populaire (UMP) parlamenti képviselője, pártelnök. 2007 és 2012 között a Francia Köztársaság elnöke.
- Schamschula Görgy, közgazdász, 1988-tól 1996-ig az MDF tagja, majd országgyűlési képviselője, 1993–1994 között közlekedési miniszter.
- Schmitt Pál, közgazdász, olimpiai bajnok párbajtőrívó, 2010. június 29. és 2012. április 2. között a Magyar Köztársaság elnöke. 1983 és 1986 között az Országos Testnevelési és Sporthivatal elnökhelyettese, miniszterhelyettesi rangban. 1983-tól a Magyar Olimpiai Bizottság főtíkára, majd 1989-ben elnöke. 1983-tól a Nemzetközi Olimpiai Bizottság tagja, majd 1995-ben alelnöke. 2003 óta a Fidesz tagja és egyik alelnöke. A 2004-es és 2009-es EP-választáson is képviselő lett. 2010. május 14-én az Országgyűlés elnökévé választják. 2010. június 29-én a Magyar Köztársaság elnökévé választják. 2012-ben nagy vihart kava-

ró plágiumügybe keveredett, ami miatt a Semmelweis Egyetem szenátusa visszavonta doktori címét. A botrány miatt lemondott államfői tisztségéről.

- Selmeczi Gabriella, üzemgazdász, jogász. 1990-ben megalapította a Fidesz budaörsi csoportját, 1991-től a párt önkormányzati tanácsadó testületének, majd az önkormányzati kabinet tagja. 1992-től 1994-ig a Fidesz Országos Választmányának a tagja, 1993-tól 1994-ig a párt alelnöke. 1994 óta a párt országgyűlési képviselője. 1998–1999-ben társadalombiztosítási alapokért felelős politikai államtitkár, 2010 októberében nyugdíjvédelmi megbízott, majd pártszóvivő.
- Seres Mária, építészmérnök. 2008 nyarán kezdett önálló aláírásgyűjtésbe a parlamenti korrupció ellen. Kezdeményezése széles támogatói bázisra talált, amiből hamarosan megszerveződött a Civil Mozgalom nevű, alulról építkező politikai tömörülés, ami 2009 végén párttá alakult, hogy indulhasson a 2010-es magyarországi országgyűlési választásokon, de nem került be a parlamentbe. 2010 óta Mátra-verbély polgármestere.
- Solt Ottília, szociológus. Az MTA Szociológiai Kutatócsoportja, illetve az Közgazdaságtudományi Kutatóintézete megbízásából szervezett kutatások résztvevője. A Charta '77 aláírása miatt elbocsátották. Szegénységkutatása folytatásaként 1979-ben létrehozta a Szegényeket Támogató Alapot. A *Beszélő* című illegális ellenzéki lap szerkesztője, az 1985-ös monori találkozó kevés női tagjának egyike. A Szabad Kezdeményezések Hálózatának ügyvivője, majd az SZDSZ egyik alapító tagja, 1990 és 1994 között országgyűlési képviselője. 1997. február 1-jén hunyt el.
- Sólyom László, alkotmányjogász, 2005 és 2010 augusztusa között a Magyar Köztársaság elnöke. A 80-as évek elejétől a nem hivatalos környezetvédelmi mozgalmak jogi tanácsadója, a Duna Kör résztvevője. 1988 és 1989 között a Nyilvánosság Klub ügyvivője, 1989-ben a Független Jogász Fórum választmányi tagja. 1987-ben részt vett a lakiteleki találkozón, az MDF egyik alapítója, majd elnökségi tagja. A Kerekasztal tárgyalások állandó résztvevője és

szakértője. 1989-ben Alkotmánybíróvá, majd a testület első elnökévé választották. Mandátuma 1998-ban járt le, ezt követően a Védegylet vezetőségi tagja volt. 2005. augusztus 5. és 2010. augusztus 5. között a Magyar Köztársaság elnöke.

- Suchman Tamás, jogász, 1990 óta az MSZP tagja, 2006-ig parlamenti képviselő, 1994–1998 között ipari miniszter.
- Surján László, orvos, 1987-ben a Nagycsaládosok Országos Egyesülete elnökhelyettese, 1989-ben a Kereszténydemokrata Néppárt alapító tagja. 1990–1994-ig népjóléti miniszter, 2004-ig országgyűlési képviselő. A 2004-es európai parlamenti választáson a Fidesz jelöltjeként szerzett mandátumot.
- Szabad György, történész, az MTA tagja. 1942-ben az akkor hatályos numerus clausus miatt nem vették fel egyetemre, 1944-ben munkaszolgálatos lett, ahonnan megszökött. 1945-től járt egyetemre, 1956-tól az ELTE docense, majd 1970-től egyetemi tanár. 1945 és 1946 között a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt tagja, az 1956-os forradalom alatt az ELTE BTK Forradalmi Bizottságának tagjává választották. A forradalom leverése után zaklatták, de eljárás nem indult ellene. A politikai életbe 1987-ben tért vissza, amikor felszólalt a lakiteleki találkozón. Az MDF alapító tagja, 1990-től országgyűlési képviselője, 1989-től 1994-ig a párt elnökségének tagja. 1990 és 1994 között az Országgyűlés elnöke. 1996 májusában a Magyar Demokrata Néppárthoz csatlakozott, ahonnan 1999-ben lépett ki, és a Fidesz rendezvényeinek vendége lett.
- Szabó Iván, mérnök. 1956-ban a műegyetemi Forradalmi Diákbizottság tagja, ami miatt 1957 januárjában letartóztatták, de nem ítélték el, így befejezhette tanulmányait. 1988-ban lép be az MDF-be, 1990–1996 között a párt országgyűlési képviselője, 1991–1993 között ipari miniszter, majd 1993–1994-ig pénzügyminiszter. 1996-ban többedmagával kilép az MDF-ből, és megalapítják a Magyar Demokrata Néppártot, aminek elnöke és frakcióvezetője. 2001-ben a Centrum Párt egyik alapítója. 2005. augusztus 4-én hunyt el.

- Szabó Miklós, történész. Nyílt ellenzéki politikai tevékenysége 1978-ban kezdődött, amikor aláírta a csehszlovákiai Charta '77 mozgalom bebörtönzött tagjaival szolidaritást vállaló nyilatkozatot. 1979. szeptembertől a demokratikus ellenzék szervezte Repülő Egyetem rendszeres előadója, a *Beszélő* első számában saját nevén írt a *Bibó-mlékkönyvről*. 1979-től 1986-ig publikációs tilalom alatt állt. 1985-ben részt vett a monori találkozón, a Rakpart Klubban nagy nyilvánosság előtt először ő tartott előadást 1956-ról. A Szabad Kezdeményezések Hálózatának alapítója, szóvivője, majd az SZDSZ alapító tagja, 1990 és 1998 között országgyűlési képviselője. 2000. szeptember 22-én hunyt el.
- Szájer József, jogász. A Fidesz egyik alapítója, 1990 óta parlamenti képviselője, 2004 óta az Európai Parlament néppárti képviselője.
- Szalai Annamária, tanár. 1991 óta a Fidesz tagja, 1993-ban a párt országos választmányának tagja, és a Zala megyei választmány elnöke. 1998-tól városi parlamenti képviselő. 2004-ben az Országos Rádió és Televízió Testület tagja. 2010. augusztus óta a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnöke.
- Szent-Iványi István, szociológus, 1988-ban a Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd az SZDSZ egyik alapítója, parlamenti képviselője, 2004 és 2009 között az Európai Parlament liberális képviselője.
- Szili Katalin, jogász. 1989-től az MSZP tagja, 1992-től pécsi önkormányzati képviselő. 1994–1998 között a Környezetvédelmi Minisztérium politikai államtitkára. 1997–2001 között Baranya megye MSZP elnöke, 2000–2004 között országos elnökhelyettes, 1998–2001 között a Nőtagozat elnöke. 1994-től képviselő, 1998–2002 között az Országgyűlés alelnöke, majd 2002-ben az első női házelnökké választják. 2009 nyarán lemond. 2010-ben megalakította a Szövetség a Jövőért Mozgalmat, majd a Szociális Unió Pártját, amelynek elnöke.
- Tamás Gáspár Miklós, filozófus. A kolozsvári Babes–Bolyai Tudományegyetemen szerzett filozófiai diplomát

1972-ben. 1978-ban Magyarországra települt, két évig az ELTE Bölcsészkarán tanított, de „ellenzéki magatartása” miatt elbocsátották. A nyolcvanas években amerikai, angol és francia egyetemeken tanított. A demokratikus ellenzék egyik legismertebb tagja. 1985-ben résztvevője az ellenzéki csoportok monori találkozájának, később a Szabad Kezdeményezések Hálózatának, majd a Szabad Demokraták Szövetségének alapítója, ügyvivője, majd 1992–1994 között az Országos Tanács elnöke. 1990 és 1994 között országgyűlési képviselő. 2000-ben kilépett az SZDSZ-ből. A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének főmunkatársa, 2007 óta a CEU vendégprofesszora, 2008-ban Szociális Charta egyik alapítója. 2010 májusától a Zöld Baloldal elnöke.

- Tardos Márton, közgazdász. Az Országos Tervhivatal osztályvezető-helyettese, ahonnan 1956-ban elbocsátják a Forradalmi Bizottságában való részvétele miatt. A Konjunktúra- és Piackutató Intézet munkatársa, reformközgazdászként részt vett az 1968-as Új Gazdasági Mechanizmus kidolgozásában. 1987–1990 között a Pénzügykutató Rt. elnök-vezérigazgatója, a demokratikus ellenzék tagja: 1985-ben részt vett a monori találkozón, 1988-ban az Új Márciusi Front alapító tagja, a Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd 1988-ban SZDSZ alapító tagja. 1990–2002 között az SZDSZ országgyűlési képviselője. 2002-ben már nem indult a választásokon. 2006. június 2-án hunyt el.
- Tarschys, Daniel, svéd politológus, a Stockholmi Egyetem professzora. Liberális parlamenti képviselő, 1994 és 1999 között az Európa Tanács főtitzára. 2008 óta a Svéd Királyi Tudományos Akadémia tagja.
- Tatai Ilona, vegyész-mérnök, a kémiai tudományok kandidátusa. 1964-től tudományos munkatárs az ekkor létrehozott Országos Gumiipari Vállalatnál. 1965-ben belépett az MSZMP-be, Leningrádban a Lebegyev Műgumi Kutatóintézetben tanult tovább. 1970-től a Taurus Abroncsgyárban gyárvezető, majd műszaki termékigazgató. 1975-től 1990-ig a Taurus Gumiipari Vállalat vezérigazgatója. Vezetésével a cég a recesszió idején is a szakemberek elis-

merését kivívó eredményeket ért el. 1987-ben tagja lett a KB Gazdaságpolitikai Bizottságnak, majd 1988–1989-ben a Politikai Bizottságnak, ahol a reformerek közé tartozott, nyilvánosan tiltakozott a veszteséges KGST-export ellen. Később a Gyurcsány Ferenc érdekeltségébe tartozó Altus Zrt. vezetője.

- Teleki László, romológus, humánszervező. 1976 és 1983 között szakmunkás, 1990-ben az első helyhatósági választáson roma szószóló. 1995-ben a Nagykanizsai Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke, illetve a Zala megyei Cigány Kisebbségi Önkormányzatok Társulásának elnöke. 1998 és 2002 között Nagykanizsa város képviselő-testületének tagja, az Országos Cigány Önkormányzat alelnöke. 2000-től a Cigány Szervezetek Országos Szövetségének elnöke, majd 2002 és 2010 között az MSZP országgyűlési képviselője.
- Tétényi Éva, városgazdasági, műemlékvédelmi szakmérnök 2010 októbere óta Esztergom város független polgármestere.
- Tompa Imre, borász szakújságíró.
- Tölgyessy Péter, jogász. 1987-ben közreműködik a *Fordulat és reform* című tanulmánykötet megírásában. 1989-ben belépett az SZDSZ-be, a kerekasztal-tárgyalások kiemelkedő résztvevője. 1989 és 1990, valamint 1992 és 1994 között a párt ügyvivője. 1989-től az országos tanács tagja, 1991–1992 között pártelnök. 1990-től a párt országgyűlési képviselője, 1996-ban kilépett az SZDSZ-ből, és független képviselő a ciklus végéig. 1998-tól 2006-ig a Fidesz országgyűlési képviselője, bár a pártnak nem tagja.
- Tőkés László, református lelkész. 1984-ig Brassóban, majd Désen református segédlelkész. Az állami és egyházi hatóságokkal szembeni ellenállása, kritikai munkássága miatt törvénytelenül kizárták a papság köréből, 1986-ig munkanélküli. 1986-ban Temesváron lett lelkész. 1988 és 1989 között az egyházi állapotokat és a romániai falurombolást bíráló nyilatkozataiért folyamatosan zaklatták, pert indítottak ellene, megfosztották szószékétől, és kilakoltatták. 1990-ben, a forradalom után rövid ideig a Nem-

zeti Megmentési Front tagja volt. Ugyanebben az évben megválasztották a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspökévé, valamint a Romániai Református Egyház Zsinatának társelnöke lett. 1990 és 2004 közt a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) tiszteletbeli elnöke. 1999-ben megalapította a Partiumi Keresztény Egyetemet, 2003-tól az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács elnöke. 2007 óta az Európai Parlament képviselője.

- Vágvölgyi B. András, író, újságíró, a *Magyar Narancs* egyik alapítója.
- Vajda Júlia, szociológus, az ELTE Társadalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.
- Velkey Gábor, szociológus, 2006–2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője, több bizottság tagja.
- Vig Monika, a Fidesz első vezetőségének tagja, a *Magyar Narancs* alapítója és szerkesztője. 1992-ben, 26 évesen hunyt el.
- Dr. Virág György, jogász, klinikai szakpszichológus. Az egyetem után az Országos Kriminológiai Intézet munkatársa, majd vezetője. 1991-ben az Eszter (Erőszakos Szexuális Támadást Elszenvédettek Rehabilitációjára) Alapítvány alapítója, vezetője.
- Wachslér Tamás, mérnök, 1988-ban alapító tagja és vezetője a Fidesz műegyetemi csoportjának. 1998-ig a Fidesz tagja, 1998–2000 nyara között a Honvédelmi Minisztérium közgazgatási államtitkára.
- Zsigó Jenő, szociológus, a Phralipe Független Cigány Szervezet alapítója, ügyvivője. A Roma Parlament egyik alapítója vezetője. Az *Amaro Drom* roma lap kiadója, illetve az Ando Drom együttes és egyben zenei műhely alapítója és vezetője.

Források

- Wikipedia
- rajk.hu
- [külügyminisztérium honlapja](http://kulugyminiszterium.honlapja)
- hirado.hu
- www.miniszterelnok.hu
- origo.hu
- <http://www.antalljozsef.hu>
- mkogy.hu
- alon.hu
- <http://www.tortenelmitar.hu/> http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=6166&catid=88%3At&Itemid=67&lang=de, <http://www.origo.hu/itthon/20040820ismerosei.html?pid=3>
- http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3387&catid=43%3Ab&Itemid=67&lang=de
- <http://beszelo.c3.hu/03/03/23soros.htm>
- http://www.mtv.hu/arckepcsarnok/index.php?page=adatlap&_id=330
- http://mszp.hu/parttag/teleki_laszlo
- <http://kmonitor.hu/adatbazis/cimkek/tamogatas/varhegyi-attila/fidesz>
- <http://fn.hir24.hu/itthon/2012/01/17/elitelt-fideszszelerosit-a-kozmedia/>
- <http://profitline.hu/hircentrum/hir/251772/Nemeth-Laszlo--ELETRAJZ>
- http://server2001.rev.hu/oha/oha_display_biography.asp?id=1410&lang=h

hézagpótló, egyedülállóan izgalmas interjúkat olvashatunk ebben a könyvben azokkal, akik elhitték, sőt tenni akartak azért, hogy 1989 demokráciája azt is jelentse: a nők egyenrangú állampolgárok, és beleszólásuk lehet életük alakításába. Hogyan bizonyult ez a hit illúziónak, milyen nehézségekkel kellett a politizáló nőknek szembenézniük saját és más pártok tagjai részéről a női esélyegyenlőség megvalósítására tett kísérleteik során, és a kudarcok ellenére hogyan építették fel életüket a politikán kívül – erről szólnak a kötet sokszor szomorkásan végződő, de példát adó történetei. Kötelező olvasmány mindenkinek, aki még hisz a harmadik. magyar köztársaság alapító eszméjében, az egyenlőségben, és tenni is akar érte.

Pető Andrea, történész, CEU

Miért kezdtek bele? Miért kezdtek bele a könyvben megszólaltatott nők a politizálásba? – kérdezi bevezetőjében a szerző. Én inkább azt kérdezném: miért ne kezdtek volna bele? A rendszerváltás utáni korszak elhallgatott, de legalábbis sokak számára ismeretlen történeteit olvasva arra gondolok, milyen jó lenne, ha végre eljuthatnánk annak elfogadásához, hogy nők és férfiak egyaránt elidegeníthetetlen joga a közélet bármely szintjén jelen lenni. Ehhez elsősorban nem a nőknek kell megváltozniuk. Egy többé-kevésbé teljes demokráciáról ne is álmodjunk, ha ezt nem értjük meg.

Lakner Zoltán, politológus, ELTE

ISBN 978 963 693 473 6

2990 Ft